

વિવિધ ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા [પુ-૨]

બંગ-ભાષોપદેશિકા દ્વિતીય ભાગ.

(સંપૂર્ણ બંગલા વ્યાકરણ, અનુવાદ શિક્ષા અને ધાતુપાઠ)

કર્તા

શ્રીયુત્તમ પંડિત વાલીલાલ ડાહ્યાભાઈ

પ્રથમાવૃત્તિ

પ્રકાશક

“ વિવિધ ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા ”

બનારસ.

સં. ૧૯૭૪.

મૂ. રૂ. ૧), ઉંચા કાગળ, રૂ. ૧૧.

PUBLISHED BY

D. M. GANDHI,

Proprietor of the Vividh Bhasha Shiksha Sahitya Mala,

NO. 18 LAKHI CHOUTRA, BENARES.

યાચના.

પ્રભુ ? દો એવાં બુદ્ધિ દાન,

બને અમ જેથી સારિવક પ્રાણ.

પ્રભુ દો.

દેશ બંધુનાં દીલ દુભાતાં દુખે મહારા પ્રાણ,

દુભવતાં એ સંકટહરવા બને દેહ નિવિદાન. પ્રભુ ? દો.

દેશ ધર્મની ઉન્નતિ અર્થે થાઉં ઉપાદાન,

હર્મવીર ચર્મ દેશ શત્રુથી કરું દેશનાં ત્રાણ. પ્રભુ ? દો.

વૈર વિરોધ વિસારી મુકી તજ સ્વાર્થ અભિમાન,

પર ઉપકૃતિનો બેખાવરીને સેવાનાં કરું કામ.

પ્રભુ ? દો એવાં બુદ્ધિદાન,

બને અમ જેથી સારિવક પ્રાણ.

પ્રભુ દો.

કર્તા—

PRINTED BY

BABU GANGA PRASAD GUPTA, AT THE

ART PRESS, BENARES.

ॐ

ઉત્સર્ગ પત્રમ

પૂજ્યપાદ

પરમોપકારી

શુરવર્ય

શ્રીમદ્વિજયધર્મસૂરિવર્ય-

ના

પત્રિત કરકમળમાં

તેઓશ્રીની

ઉપકૃતિની સ્મૃતિ સ્વરૂપ

આ

અંશ ઉત્સર્ગ કરું છું.

વસંત પંચમી

અંગ્રેજી કેાઠી

બનાવસ.

કર્તા-

૩

સ્તુત પુસ્તકમાં “બંગલા-વ્યાકરણ અને અનુવાદ શિક્ષા” એ બે વિષયો આપવામાં આવેલ છે.

સાહિત્ય પરિષદ પત્રિકાના આઠમાં ભાગમાં મહામહો-પાખ્યાય શ્રીયુત હરપ્રસાદ શાસ્ત્રીજીએ જણાવ્યા પ્રમાણે બંગલા-ભાષામાં લગભગ અઢીસો વ્યાકરણો હયાતી ધરાવે છે;

અને હજુ પણ વરસે એક બે નવા વધતાં જાય છે. તેમાંના અધિક વ્યાકરણો સંસ્કૃત વ્યાકરણો જ કહી શકાય, કારણ કે તેમાં સંસ્કૃત વ્યાકરણના નિયમોનો જ વધુ ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે; કેવળ નામ અને આખ્યાતત્ત્વ વિભક્તિઓ વિના એક પણ બંગલા કૃદંત તદ્દિત સમાસનો ઉલ્લેખ માત્ર પણ કર્યો નથી; ઉદાહરણો પણ સંસ્કૃત ભાષાના જ આપેલ છે; તે વ્યાકરણોથી અલપ માત્ર પણ બંગાળી વ્યાકરણનું જ્ઞાન થઈ શકે નહિ.

ખાકીનાં કેટલાંક ખાસ બંગલા વ્યાકરણો છે, જેમાં તે ભાષાના જ કૃદંત, તદ્દિત સમાસ વિગેરેના પ્રત્યયો તથા ઉદાહરણો આપવામાં આવેલ છે તેવા વ્યાકરણોની સંખ્યા સંસ્કૃત રૂઢીએ લખાએલ વ્યાકરણોની સંખ્યા કરતાં ઘણી જ થોડી છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ વ્યાકરણ તે ખાસ બંગલા વ્યાકરણ જ છે. તે કેટલાંક ખાસ બંગાળી વ્યાકરણો તથા તે સંબંધી પ્રસિદ્ધિમાં આવેલ કેટલાક નિબંધો, કાષો વિગેરે અવલોકી લખવામાં આવેલ છે, જે અવ્યાસીઓને માટે વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડશે.

વર્ણમાલા સંબંધી ભેદોને છોડી ઉચ્ચાર સંબંધી ભેદો ખંખાળી ભાષા શીખનાર નવા અભ્યાસીને ઘણાજ કંટાળો ઉપજાવે છે. એકજ અક્ષરના અનેક પ્રકારના ઉચ્ચાર, વ અને બ' નો એક સરખો ઉચ્ચાર, શ અને ષ નો પણ પ્રાયઃ એકજ પ્રકારનો ઉચ્ચાર, ષ નો ખ સરખો ઉચ્ચાર, છ અને ન' નો તથા બ, ઙ અને ન' નો પ્રાયઃ એકજ સમાન ઉચ્ચાર, દેશ વિભાગને લઇને તેમાં પણ અનેક પ્રકારના ભેદો, અન્ય દેશના મનુષ્ય માટે ઘણા ક્ષુબ્ધવર્ણ ભરેલા છે. તે દરેકનું સ્પષ્ટીકરણ પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં કરી શકાયું નથી. ધાતુનાં રૂપોની સાથે ભોલચાલનાં રૂપો આપવામાં આવેલ છે, જેથી ભોલવાનો અભ્યાસ જલ્દી અને સારી રીતે થઈ શકશે.

અનુવાદ શિક્ષામાં અનેક લેખકોની અનેક પ્રકારની ભાષાના વાક્યો તથા વાર્તાઓ વિગેરે આપવામાં આવેલ છે, જેથી તેવા પ્રકારના સાહિત્યમાં અભ્યાસીઓનો જલ્દી પ્રવેશ થઈ શકશે.

અંતમાં લગભગ ૫૭૫ ધાતુઓનો સાર્થ ધાતુ પાઠ (કાષ) આપવામાં આવેલ છે, તે સે ભાષાના સાહિત્ય વાંચનમાં ઘણી સહાય કરશે.

પ્રસ્તુત પુસ્તક રચવામાં જે જે વ્યાકરણો, નિબંધો, કાષો, વિગેરે મૂકે સહાય રૂપ થયાં છે, તેના તથા જે જે વાર્તાઓ, વાક્યો વિગેરે તેના કર્તાઓની જગ્યા વિના અનુવાદ શિક્ષામાં આપવામાં આવેલ છે, તેના વિધાતાઓનો ઉપકાર માનું છું.

ચિત્રમય જગત, સમાલોચક, પ્રાતઃકાલ, વિવેચક, દિગમ્બરજૈન, ગુજરાતી પંચ, હિન્દી-કેશરી, જૈન, જૈન શાસન, લુહાણા હિતેન્દ્રુ, ક્ષત્રિય મિત્ર, વિગેરે જે જે પત્રોએ પ્રથમ ભાગ માટે પોતાના અભિપ્રાયો લખવા કૃપા કરી છે, તેઓનો તથા જે જે અભ્યાસીઓએ પ્રથમ ભાગમાં રહેલ ખામીઓની મૂકે સુચના કરી છે, તેઓનો પણ આભાર માનું છું. પ્રથમ વૃત્તિમાં રહી ગએલ તેવા દોષો દ્વિતીયા વૃત્તિમાં સુધારી લેવામાં આવશે.

દૃષ્ટિ દોષથી તથા સમજ ફેરથી કદાચ ક્યાંહિ ર ભૂલો થઇ ગઇ હોય તો તેને માટે વાચક મૂકે ક્ષતવ્ય ગણશે, એવી આશા છે.

તા. ૧૧-૨-૧૯૧૮

અંગ્રેજીકોઠી

ખનારસ.

કર્તા

નિવેદન.

કાગળો વિગેરેની હદ પાર મોંઘવારી છતાં પણ અનેક અભ્યાસીઓની સતત પ્રેરણાથી બનતું ખરચ કરી દ્વિતીય ભાગ ગુર્જર બંધુઓના કરકમળમાં સાદર સમર્પું છું.

પ્રથમ ભાગના વેચાણમાંથી તે ભાગનું ખરચ પણ હજી સુધી મેળવી શક્યા વિના દ્વિતીય ભાગ પ્રસિદ્ધ કરવો મુશ્કેલ હતો; છતાં પણ અભ્યાસીઓની ઇચ્છા અને આશા મંદ ન થઇ જાય તેટલા માટે બનતી ત્વરાએ, બનતી મહેનતે દ્વિતીય ભાગ જલ્દી બહાર પાડવા યત્ન કર્યો છે.

એસ તરફથી કામ ધણુંજ ઢીલું થતું હોવાથી પ્રસ્તુત પુસ્તકે છપાતાં આજકાલ કરતાં લગભગ આઠ માસ વીતી ગયા; આવી હાલતમાં અન્ય પુસ્તકે જલ્દી બહાર ન પડી શકે તો તહેને માટે કૃપા કરી અભ્યાસીઓએ જલ્દી કરવી જોઇએ નહિ. કોઈ પણ નવું પુસ્તક બહાર પડતાં ગ્રાહકોને પત્ર લખી જણાવવામાં આવશે.

હાલમાં અહીં જ્યારે જોઇએ સારે એકજ મેળના કાગળો નહિ મળી શકતા હોવાથી જે સમયે જેવા મળ્યા તેવાથીજ કામ ચલાવી લેવું પડ્યું છે. પ્રથમ ભાગ છપાવતી વખતે કાગળોના જે ભાવો હતા, તેથી હાલમાં લગભગ પોણાએ ગણા થઈ ગયા છે. તેમાં વળી કેટલીક વાર તો વખત પર કાગળો મળી શકતાં પણ નથી, તેથી કોઈની પાસે હોય છે તો બજાર ભાવથી પણ મોંઘા ભાવ આપવો પડે છે, તેથી તથા ગ્રાહકોની સંખ્યા ધણીજ થોડી હોવાને લીધે મૂલ્ય તેને અતુસરીનેજ રખાયેલ છે. તેથી પ્રથમ ભાગ જેઓને ઉપકાર દૃષ્ટિથી અડધી કીમતે મોકલવામાં આવ્યો છે, તેઓએ દ્વિતીય ભાગ અડધા મૂલ્ય માં મંગાવવા પ્રયાસ કરવો નહિ.

પદ્ય શિક્ષાનો વિષય ઘણો મોટો હોવાથી પ્રસ્તુત પુસ્તક સાથે આપી શકાયો નથી; તેને બદલે ધાતુપાઠ આપેલ છે.

ટાઇપોના અલાવને લખને ધણુ સ્થળે ખીજ ટાઇપોથી તથા ચિન્હોથી કામ ચલાવવું પડ્યું છે, તથા ટાઇપો પુરાણા થઈ જવાથી કેટલાક સ્થળે ઉધડી પણ શક્યા નથી, તો તેને માટે વાંચકો ક્ષમા કરશે એવી આશા છે.

આ માળામાં અમારો વિચાર છે કે ક્રમશઃ દરેક ભાષાની શિક્ષિકાઓ, કેપો વિગેરે ઉપયોગી સાધનો તૈયાર કરી બહાર પાડવા; તેથીજ આ માળાનું નામ “વિવિધ ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા” રાખવામાં આવેલ છે. પ્રથમ ભાગને પ્રથમ મણકો ગણી પ્રસ્તુત પુસ્તક દ્વિતીય મણકા તરીકે બહાર પાડ્યું છે.

તૃતીય પુસ્તક “બંગલા શબ્દ કોષ” બનતી ત્વરાએ પ્રસિદ્ધ થશે. તે અંગાઉથી ગ્રાહક થઈ પૈસા ભરનારનેજ મળશે,

સસ્તી વાર્તામાળાના સંપાદક સાહિત્ય પ્રેમી શ્રીયુત ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતાએ પ્રથમ ભાગના કેટલાક ગ્રાહકો મેળવી આપી અમારા ઉત્સાહમાં ધણો વધારો કર્યો છે; તેને માટે તેઓનો તથા થોડા ધણા ગ્રાહકો કરી આપનાર અન્ય સાહિત્ય પ્રેમીઓનો આભાર માની વિરમું છું.

વિદ્વદ્વર્ય મુનિ મહારાજ શ્રી રાજ વિજયજી મહારાજશ્રીએ શરૂમાંજ પ્રથમ ભાગની ૨૫ પ્રતો ખરીદાવી અભ્યાસીઓમાં મફત હેતુવા કૃપા કરી છે તેને માટે તેઓશ્રીને ધન્યવાદ ધટે છે.

વિવિધ ભાષા શિક્ષા સાહિત્ય માળા ઑફિસ
નં. ૧૮, લખ્ખી ચોતરા,
બનારસ.

પ્રકાશક.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૧	૧૮	પ્રાણિ શબ્દ	પ્રાણિ વાચક શબ્દ
૨૮	૨૩	વેળ	વેલ
૨૬	૨૫	તેએ એ	તેઓએ
૩૨	૧૪	અહીંઆં	અહીંઆંનું
૩૯	૧૫	પત્તે	પત્તે
૪૩	૨૪	સંભાર્ય	સંભાર્ય
૪૫	૧૩	આપનાર વરે	તાશર વરે
૪૫	૧૩	આપનું પુસ્તક	તેનું પુસ્તક
૪૭	૧૨	આપનાનિગેર	આપનાનિગેર
૪૯	૨૪	તેમજ પૂર્વમાં	પૂર્વમાં
૪૯	૨૫	હોય પર	હોય તેમજ પર
૬૨	૧૬	હું કરું છું	હું કરું
૬૨	૧૬	તું કરેછે	તું કરે
૬૨	૧૬	તે કરેછે	તે કરે
૬૩	૧૪	થઉં છું	થઉં
૬૩	૬	કરતો તા	કર-તો, તા
૭૭	૮	જીવીકા	જીવિકા
૮૫	૧૧	સોડ્યનો	સોડનો
૮૬	૧૯	એ બધાં	એ બધાં
૮૮	૨૧	બા લાલુ	બાલાલુ
૮૯	૨૬	વોળ	કોન
૮૯	૨૬	મહાજ્ઞા	મહાજ્ઞા
૯૪	૬	ઉજામે	ઉજામે

ପୃଷ୍ଠ	ପାଞ୍ଜି	ଅନୁସୂଚି	ଶୁଦ୍ଧ
୯୪	୧୦	ବ୍ୟାପାରୀ	ବ୍ୟାପାରେ
୯୪	୧୨	ବାନ୍ଧ୍ୟା ବଣୀ	ବାନ୍ଧ୍ୟାବଣୀ.
୯୫	୩	ତିନି	ତିନି
୯୫	୯	ନଗର (କେରାୟା) ଥେକେ,	ନଗର ଥେକେ
୯୫	୯	କରିରେ	କରିରେ (କରାୟା)
୧୦୦	୨୩	ଝିରଶ	ଝିରଶ
୧୦୩	୧୧	ଥାକେ ଜାଅ	ଥାକେ ଯାଅ
୧୦୮	୫	ଭାନ୍ଧବା	ଭାନ୍ଧବା
୧୧୨	୨୭	ଝରାବ ନୁଁ	ଝରାବାନୁଁ

અનુક્રમણિકા

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
બંગલા વ્યાકરણ-	૧-૮૪	સર્વનામ રૂપ	૪૫
સંજ્ઞા સૂત્રો	૧૭	વિશેષણ (Objective)	૪૯
ઉચ્ચારભેદ તથા લેખન ભેદ	૧૮	સન્ધિ-	૪૯
પ્રકૃતિ પ્રસંગ	૧૯	અવ્યય	૫૦
વિભક્તિ	૨૦	દ્વન્દ્વ સમાસ	૫૩
લિંગ (Gender)	૨૦	તત્પુરુષ	૫૪
સ્ત્રી પ્રસંગ	૨૧	કર્મધારય	૫૫
પુરુષ (Person)	૨૩	ઉપમિત તથા રૂપક સમાસ	૫૬
વચન (Number)	૨૩	બહુવ્રીહિ	૫૬
શબ્દ વિભક્તિ	૨૪	અવ્યયી ભાવ	૫૭
કર્તા કારક	૨૫	ક્રિયા (Verb)	૫૮
કર્મકારક	૨૭	અસમાપિકા ક્રિયા-પ્રસંગ	૫૯
કરણ કારક	૨૮	સમાપિકા	૬૦
સંપ્રદાન કારક	૨૯	સ્થળ વિશેષે પ્રસંગ ભેદ	૬૦
અપાદાન કારક	૩૦	ધાતુરૂપ	૬૨
અધિકરણ કારક	૩૧	પ્રેરક ક્રિયા	૬૯
સંબંધ પદ	૩૧	નામ ધાતુ	૭૧
સંબોધન પદ	૩૨	અસમાપિકા ક્રિયા	૭૨
અર્થ વિશેષમાં વિભક્તિ પ્રયોગો	૩૩	કૃત પ્રસંગ	૭૩
પ્રસંગ નિર્દેશ	૩૫	તદ્વિત પ્રસંગ	૭૬
કારકનાં સંગ્રહ રૂપે વાક્યો	૩૫	પદ પરિચય	૮૧
શબ્દ રૂપ	૩૭	વાક્ય પ્રકરણ	૮૨
સર્વનામ (Pronoun)	૩૪	અનુવાદ શિક્ષા.	૮૫-૧૪૬

(૧૨)

વાક્ય ભાળા,	૮૫	સેક ફરિદનો ન્યાય	૧૧૬
સંખ્યા	૮૭	વાક્ય ગુચ્છ	૧૧૩
નજલી અને તુલાધાર	૮૮	કંગાલ	૧૨૨
વાક્યાવળી	૯૪	સ્નેહનો જય	૧૩૨
સચુક્તગીનનું સ્વપ્ન	૯૭	ધાતુપાઠ	૧૪૭
સોનાનું ફૂલ	૯૯	પત્ર લેખન પ્રણાલી	૧૬
સ્વભાવની શોભા	૧૦૨	કેટલાક કઠિણ શબ્દોના અર્થો	૧૪
હસ્યંદ્રરાજ અને ગણચંદ્રમંત્રી	૧૦૩	શુદ્ધિ પત્ર	૯
ચોરની આકૃત.	૧૦૬		

બંગા-ભાષા પદ્ધતિશિક્ષા.

દ્વિતીય ભાગ.

અધરા શબ્દોનો કોષ.

આઈ ધાત્રી, માતા,
આશા, ઇંગ્રેજ, ફિરંગી, અને દેશી
ખ્રિસ્તીઅન રમણીઓની સેવિકા દાસી.
ઐઝો વાછૂર—વાઝડો
કર્તી, સ્વામી, ધરનો માલિક
કુમર, કુંભાર
કોઠ, કુચ બિહારનો માણસ,
કોઠની, " સ્ત્રી
ચાનમામા, રસોયો.
ચૂંડી, કાકી, પિતાના ન્હાના ભાઈની વહુ.
ચે, ચેકીને ફાતરાં ચૂલગ કર્યા બાદનું
ધાન્ય, "

ગચ્છા વડે, ગોવાળણી.
ગરિબની, શ્રેષ્ઠ
ગૃહી (ગિની), ધર ધણીઆણી, સ્ત્રી
ગાંધ, ગાંડ
ગાંધિકા, ગાનારી
ઘટિ, ન્હાનો ઘડો વા લોટો (ટાઇલી)
ઘોઝા, ઘોડો
છક્કવાક, ચકવો, પક્ષી,
છાકર, નોકર
છોટ્ટી, બતિયાંનો પ્રધાન બક્તિ.
છાંગલ, બકરો
છેલ, છોકરો

છોકરા, છોકરો
જેઠાઈ (જેઠી) નેઠાણી
જો (જો) લાખ,
ચી, દાસી
ઠાકૂર, માન્ય, દેવતા સ્વરૂપ પુરુષ
દત્તોચારાન, દરવાન [દારપાલ]
દોદી, મા, મોટી બહેન,
દેવર, દીપર.
દોશિલ, પુત્રીનો છોકરો
ધાઈ ધાત્રી,
ધોવા, ધોખી
નનદ, નણંદ
મચ્છા, મેના,
નાતિ, પૌત્ર
નાતિની, પૌત્રી,
નાતિવો, પૌત્ર વહુ.
નાપિત, હજમ
લેકા (પના) સારો [બવહાર]
પદ્મ, કમળ
પાગલા, પાગલ સ્ત્રી
પાઠિકા, રસોયણ
પૌંઠી, ન્હાનો બકરો
પાજ, પાંદડાં

પાવરા, પારેવું
પિસી (પિસી) ૬૪
પો, ચેથો ભાગ,
પોડાર મૂથી, અભાગી, બળેત્ર મહેંની
[ગાળોમાં]

વડે, વહુ
વડેડી, નહાની વહુ,
વકના વાહુર, વાહડી
વડકી, મોટી [વહુ]
વાંતી દાસી
વાંતી, વાંતણી,
વાવા, પિતા, બહાનસોયું સંબોધન,
વિદ્યુતી, પંડિતા
વિલ્લર, વાહુ દાહુ-મોટું
વુડા, બુટો [વહુ]
વેશ, વૈશ્યની સ્ત્રી, વાણીયણ
વોકા પૌંઠા, મોટો બકરો
વો, વહુ
વ્યાસ, પારધી
ભગિની, બહેન
ભાઈજ, ભાઈની વહુ
ભાગના, બહેનનો પુત્ર
ભાગની, બહેનના પુત્રની વહુ,
ભાણુર, બેઠ
ભેડા મેડું.

મદ્દ, મરદ, પુરુષ
માતામહ, માનો બાપ
માદિ શિશુલ, શૃંગાલી (શિશ્યાળણી)
માનિની, માનવાળી સ્ત્રી
માલી, માળી
મૂઠિ, મોચી
મૂગી, હરિણી
મૂઠિકા, માટી
મેજકી, વચ્ચી [વહુ]
મેથર, ટેલ
મેરે, છોડી
મેરે, માનુષી સ્ત્રીજાત,
મેસો, માસો
ચવની, મુસલમાન સ્ત્રી
ચાંડી, ચાંડ [વિધવા]
રુદ્રાગી, પાર્વતી
શાલાજ, શાળો
શામાજિની, શ્યામ અંગવાળી સ્ત્રી
મહે, સખી
મતીન મા, [સપત્ની મા] આરામાન મા
મારસ, સારસ પક્ષી
મેકરા, સોની
મેજકી, ત્રીચ [વહુ]
શૌંચ, હંસ

ૐ

પત્ર લેખન પ્રણાલી.

(૧) પત્રના મથાળા ઉપર લેખકના ઇષ્ટ દેવતાનું નામ રહે છે. હિંદુઓ. સ્ત્રીસ્ત્રી દુર્ગા શરવન, સ્ત્રીસ્ત્રી શરિ શરવન, સ્ત્રીસ્ત્રી શરિ શ્રી પદ્મ ભરમા (વિશ્વાસ), સ્ત્રીસ્ત્રી શ્રીશ્રી જગત્તુ ધ્યાદિ લખે છે.

મુસલમાનો શ્રીનારિ (ખુદા સબંધી) ભરમા, શરિ મશાય ધ્યાદિ લખે છે.

(૨) પિતા, ભાઈ, મામા, સાસરો, શિક્ષક આદિ વડીલોને પત્ર લખવો હોય તો, સ્ત્રી ઇશ્વર કમલેષુ, પત્રમ પૂજાસ્પદેષુ, પત્રમાત્રાશતમેષુ એ પ્રમાણે લખાય છે.

કાકી, મામી, મા, ફાઈ વિગેરે વડીલ સ્ત્રીઓને પત્ર લખવો હોય તો, પત્રમ પૂજાસ્પદાશુ, પૂજનૌશાશુ, એ પ્રમાણે લખાય છે.

સ્ત્રી ઇશ્વર કમલેષુ, એ સ્ત્રી પુરુષ બન્નેને લખી શકાય છે.

(૨) ગુજરાતીમાં “સવિનય પ્રણામ પૂર્વક જણાવવાનું કે” એ પ્રમાણે લખાય છે, તે સ્થળે બંગાળીમાં “વિનય પૂર્વક નમસ્કાર, નિવેદનમિદમ્, સવિનય નિવેદનમેતદ ધ્યાદિ રીતે લખાય છે.

‘ મુસલમાન બાલક બાલિકાઓ દાદા, બાપ, કાકા, ભાઈ, બનેલી મામા વિગેરે વડીલોને “મોવાત્રક જનાવેષુ, પાક જનાવેષુ, જનાવેષુ, ધ્યાદિ લખે છે.

નિવેદન સ્થળે “આદાવ શંકાર શંકાર વાદ આરજ (પ્રણામ હળર હળર વાર, બાદ અરજ) એ પ્રકારે લખે છે.

(૪) સ્વાક્ષર સ્થળે “વશ વદ (આપનો તાળેદાર) સ્નેહાકાંક્ષી, સ્નેહાશીન, ધ્યાદિ લખાય છે.

(૫) લખ્યા બાદ પુનઃ કાંઈ નવું લખવું હોય તો ‘પૂનશ્ચ’ (ફરી) લખી લખાય છે.

નમોનમઃ શ્રીગુરુગૌતમાય ।

બંગલા-વ્યાકરણ.

સંજ્ઞા સૂત્રો.

- (૧) બંગદેશવાસી જનોની ભાષા તે બંગાળી ભાષા.
- (૨) જે વિદ્યાના અભ્યાસથી બંગલા-ભાષા શુદ્ધ રીતે લખતાં બોલતાં શીખી શકાય, તેનું નામ બંગલા વ્યાકરણ.
- (૩) પાંચિશ વ્યંજનવર્ણ અને ત્રેસવરવર્ણ મળીને કુલ ૪૮ વર્ણોથી બંગલા ભાષાનું લેખન તથા વાંચન કાર્ય થાય છે.
- (૪) વ્યંજન વર્ણમાંના 'ક' થી લઇને 'મ' સુધીના પચીસ વર્ણોના અનુક્રમે પાંચ પાંચના વિભાગને ક વર્ગ, ચ વર્ગ ૮ વર્ગ, ત્રયેર્ગ અને પ વર્ગ, એ સંજ્ઞાથી ઓળખવામાં આવેછે. એ પચીસવર્ણોનું નામ સ્પર્શવર્ણ છે; બાકી રહેલા દશ વર્ણમાંના, 'ચ, ર, લ, વ, અન્તઃસ્થઃ 'જ, ષ, ઞ, હ, ઉષ્મ, તથા '૨, ઃ,' (અનુસ્વાર, વિસર્ગ) એ બન્ને અયોગવાદે વર્ણ છે.
- (ખ) ઉ, છઃ, જ, ષ, ઞ, એ પાંચ વર્ણ નાસિકા (નાક) થકી બોલાતા હોવાથી તે પાંચ અનુનાસિક છે. અન્ય કોઈ પણ વર્ણને અનુનાસિક સહિત કરવો હોય તો તેના ઉપર ચન્દ્રબિંદુ (૭) દેવું પડે છે.
- (૬) કોઈ પણ પ્રકારનો અર્થ પ્રકાશ કરે એવો વર્ણ વા વર્ણસમુહ પદ વા શબ્દ કહેવાય છે, અર્થ સંગતિ યુક્ત પદસમુહ વાક્ય કહેવાય છે.

ઉચ્ચાર ભેદ તથા લેખન ભેદ.

- (૧) 'જ, જા, જા,' એ ત્રણ સ્વર ઉચ્ચારભેદે કરી સહજ અને વિકૃત

રીતે બોલાય છે. ‘અવશ્ય, અજી,’ આદિ શબ્દમાં ‘અ’ સહજ તથા ‘અજ્ઞ, અજિ’ આદિમાં ‘અ’ વિકૃત બોલાય છે. ‘આકાર, આશાસ,’ આદિ શબ્દમાં ‘આ’ સહજ, તથા આજ, કાલ આદિમાં ‘આ’ વિકૃત, ‘અકાર, અશાને’ આદિમાં ‘એ’ સહજ તથા યેન, યેમન, કેન આદિમાં ‘એ’ વિકૃત.

ભાવાર્થ—‘વડ’ એ શબ્દમાં અકારની સાથેનો અકાર સહજ રીતે બોલાય છે. તથા ડકારની સાથેનો અકાર વિકૃત યાને પ્રસારિત રીતે બોલાય છે. સહજ રીતે બોલાતા અકારનો ઉચ્ચાર સસ્કૃત, ગુજરાતી આદિ ભાષામાં બોલાતા અકારની સદૃશ થાય છે. તથા પ્રસારિત રીતે બોલાતા અકારનો ઉચ્ચાર સંકુચિત અકારની માફક થાય છે. યાને બોલવામાં ‘વડ’ એ શબ્દ ‘વડ્ઞ’ એ પ્રકારે બોલાતો માલુમ પડે છે. ‘છટે કરિયા આમિલ’ એ વાક્યમાં ‘ચટ’ના અર્થમાંનો અકાર સહજ તથા ‘કરિયા’ શબ્દના કમાં રહેલો અકાર વિકૃત રીતે બોલાય છે. યાને ઉચ્ચાર ‘છટે કરિયા આમિલ’ એ પ્રમાણે થાય છે.

ઈકાર તથા ઉકારનો ઉચ્ચાર પણ તેવીજ રીતે સહજ અને વિકૃત થાય છે, કોઈ કોઈ લેખકો વિકૃત ‘એ’ સ્વર લખતાં યદ્વા (૩) તથા આકારનો વ્યવહાર કરે છે, જેમકે ક્યાન, એકાર તથા એકારનો ઉચ્ચાર પણ ક્યારેક સહજ તથા વિકૃત થાય છે.

(૨) શબ્દની મધ્યમાં રહેલો તથા કોઈ પણ વર્ણ સાથે નહિ જોડાયેલો ‘ચ’ ક્યારે ‘ચ્’ થઈ જાય છે, ક્યારેક નથી પણ થતો, થવાનાં ઉદા. અણગ, સિદ્ધાગ, મચ્છન આદિ, નહિ થવાનાં ઉદા. શ્લોકાગ, નિશુલ્ક આદિ, શબ્દની આદિમાં ‘ચ’ નો ‘ચ્’ નથી થતો, ઉદા. જોગ, ચંચા, ચૂગ, તેવીજ રીતે ડ, ઢ, ને માટે પણ સમજી લેવું; કોઈ પણ વર્ણ સાથે જોડાયેલા ‘ચ, ડ, ઢ’ ક્યાંય પણ નીચે બિંદુવાળા થતા નથી.

(૩) બંગલા ભાષામાં ‘વ’ વ અને ‘વ’ બ એકજ સરખા છે. બોલવામાં પણ પ્રાયઃ વ ને બજ બોલે છે. વિવેકને બિબેક વટને બટ એ પ્રમાણે.

બોલવામાં યનો ઉચ્ચાર ધણે ભાગે જની માફક કરેછે. યશને જશ, યુક્તને જુક્ત, એ પ્રમાણે. *

પ્રકૃતિ અને પ્રત્યય.

(૧) રૂઝ, લજા, મસૂઆ, આદિ સઘળાં નામ તથા વહ, જા, કર, આદિ સર્વ ધાતુઓ પ્રકૃતિ કહેવાય છે.

(૨) શબ્દ તથા ધાતુ થકી (પ્રકૃતિથી) અન્ય શબ્દ (નામ) વા ધાતુ બનાવવાને માટે મૂળ શબ્દ અથવા ધાતુની આગળ જે વર્ણ વા વર્ણસમુહ જોડવામાં આવેછે. તેનું નામ પ્રત્યય.

(ક) નામ થકી નામ, ઉદા. (નામ) ઘર + મય (પ્રત્યય) = ઘરમય (નામ) એ પ્રકારના પ્રત્યયો તે તદ્દિત પ્રત્યયો કહેવાય છે.

(ખ) ધાતુ થકી ધાતુ, (ધાતુ) વહ + આ (પ્રત્યય) = વહા (ધાતુ) ઉદા. વહ-વહિજેછે, વહા-વહાજેજેછે, એ પ્રત્યયનું નામ. 'આ' (હિય વા ઝિ) પ્રત્યય.

(ગ) શબ્દ થકી ધાતુ—(શબ્દ) ધોગ્રાન્ક (પ્રત્યય) ધોગ્રા ધાતુ, એ પ્રત્યયનું નામ નામ ધાતુ પ્રત્યય.

(ઘ) ધાતુ થકી શબ્દ—(ધાતુ) ઠળ+અન્ (પ્રત્યય) + ઠળન (નામ) એ પ્રકારના પ્રત્યયનું નામ કૃત પ્રત્યય.

વિભક્તિ.

(૧) વિભક્તિ એ પ્રકારની છે. (૧) શબ્દવિભક્તિ, (૨) ધાતુવિભક્તિ.

* દેશ ભેદને લીધે ઉચ્ચાર સંજ્ઞાથી કાઈ પણ નિયમ રિથતે જણાતો નથી, એથી ઉચ્ચાર સંજ્ઞાથી વિશેષ જ્ઞાન બંધાતારીઓના સહવાસ વિના થઈ શકવું મુશ્કેલ બન્યું છે.

(ક) શબ્દની ઉત્તરમાં 'અ, ત્રા, આદિ' જે વિભક્તિઓ જોડવામાં આવે છે તેનું નામ શબ્દ વિભક્તિ.

(ખ) ધાતુની ઉત્તરમાં 'હૈશા, હેનામ' આદિ જે વિભક્તિઓ જોડવામાં આવે છે. તેનું નામ ધાતુવિભક્તિ.

(૨) અંગલા ભાષામાં ઘણું સ્થળે વિભક્તિનો લોપ થાય છે. જેમકે એકાદિ સૂક્તર પદ્મ દેશિયા નલિત કહિલ, માંધવ ટૂંકે શીલ યા, એકાદ વાંશ જાન. એ વાક્યમાં એકાદિ, સૂક્તર, પદ્મ, નલિત, માંધવ, શીલ, યા, એકાદ વાંશ જાન એ અધા પદોમાં વિભક્તિ નથી તેનો લોપ થયો છે.

(૩) વિભક્તિ યુક્ત શબ્દ અને ધાતુને પદ કહેવામાં આવે છે. પદ જ વાક્યમાં વ્યવહૃત થાય છે. માત્ર શબ્દ અને ધાતુ વ્યવહૃત થતા નથી તે પદ એ પ્રકારના છે. (૧) નામ પદ તથા (૨) ક્રિયા પદ; નામ પદ. માનુષેરા, ઉદ્યાન-હૈતે' આદિ; ક્રિયાપદ. કરિનામ. આગિલ આદિ.

લિંગ (Gender)

(૧) અંગલા ભાષાના અધા શબ્દો પુરુષ અને સ્ત્રીમાત્રનું જ્ઞાન કરાવતા હોવાથી અંગલા ભાષામાં લિંગ એ છે. (૧) પુલિંગ (૨) સ્ત્રીલિંગ, નપુંસક લિંગ નથી.

(ક) જે અધા શબ્દોથી પુરુષ જાતિનું જ્ઞાન થાય તે પુલિંગ, અને સ્ત્રી જાતિનું જ્ઞાન થાય તે સ્ત્રીલિંગ, પુ-માનવ, મૂનિ આદિ, સ્ત્રી-વાલિકા, નારી આદિ.

સ્ત્રી પ્રત્યય.

કોઈ સ્થળે સ્ત્રીજાતિનું જ્ઞાન કરવા માટે અને કોઈ સ્થળે પત્નીનું જ્ઞાન કરવા માટે અંગલા પુલિંગ શબ્દની ઉત્તરમાં સ્ત્રીલિંગના પ્રત્યયો લાવી પુલિંગ શબ્દોનાં સ્ત્રીલિંગ બનાવવામાં આવે છે.

(૧) આકારાન્ત જે વ્યંજનવાળા અવયવ, ધર્મ, મનુષ્ય અને સંબંધ-વાચક શબ્દની ઉત્તરમાં 'જે' (ઈ) પ્રત્યય થાય છે, અને 'જે' પ્રત્યય થતાં શબ્દના અન્તમાં રહેલ 'આ' (આકાર) નો લોપ થઈ જાય છે. ઉદા. થેન્દા—થેન્દી, વૂડા—વૂડી, થૂડા—થૂડી, નેકા—નેકી, વાંસા—વાંસી, વેઠા—વેઠી, કાંકા—કાંકી, (પોડાર) મૂથા—(પોડાર) મૂથી, દાદા શબ્દનું સ્ત્રીલિંગ 'દાદી' ન થતાં 'દિદી' થાય છે, 'જેઠા' શબ્દના સ્ત્રીલિંગમાં જેઠાઈ અને જેઠી જે થાય છે. પરંતુ 'જેઠાઈ' અધિક પ્રચલિત છે.

(૨) ત્રણ વ્યંજનવાળા શબ્દનો મધ્યવ્યંજન જે સ્વરરહિત બોલાતો હોય તો સ્ત્રીલિંગમાં 'જે' થાય છે. ઉદા. પાગ્ગલા—પાગ્ગલી, જાગ્ગા—જાગ્ગી, હોકરા—હોકરી, મધ્યવ્યંજન સ્વરાન્ત ઉચ્ચારિત થતો હોય તો પણ કોઈ કોઈ શબ્દમાં 'જે' થાય છે. ઉદા. શશુર—શશૂડી.

(૩) જાતિ વાચક શબ્દની ઉત્તરમાં 'ની, ઈની, આની' એ ત્રણ પ્રત્યયો થાય છે. ઉદા. માલી—માલિની, મૂંચિ—મૂંચિની, કૂમર—કૂમરની, કોચ—કોચની—કૂચની, ધોવા—ધોવાની, સેકરા—સેકરાની, ટોર—ટોરની, નાપિત—નાપિતની, વ્યાધ—વ્યાધિની, પાગલ—પાગલિની, ઠાકુર—ઠાકુરાની, ઠાકર—ઠાકરાણી, મેથર—મેથરાની, ઠોધૂરી—ઠોધૂરાની.

(૪) પશુ, પક્ષી આદિ પ્રાણિ શબ્દના સ્ત્રીલિંગમાં જે, જેની, જે થાય છે. ઉદા. પાંઠા—પાંઠી, ઘોડા—ઘોડી, ભેડા—ભેડી, હાંસ—હાંસી, મારસ—મારસી, હાગલ—હાગલી, પાયરા—પાયરી, ઠક્કવાક—ઠક્કવાકી, વાઘ—વાઘિની, શાથી—શાથિની, માપ—માપિની.

(૫) પ્રાણિ (જાતિ) વાચક નામમાં પુલિંગ અને સ્ત્રીલિંગ બન્નેનું જ્ઞાન થાય છે. એટલા માટે પુલિંગ અને સ્ત્રીલિંગનો ભેદ જણાવા માટે નામની પૂર્વમાં બીજા શબ્દનો યોગ કરવો પડે છે, ઉદા. ઈંડો—વાહૂર, ઈંડો—ગોઠ, વકના—વાહૂર, માદિ—શિયાળ, વોકા—પાંઠા આદિ.

પક્ષી વાચક શબ્દનો પુલિંગ અને સ્ત્રીલિંગનો ભેદ જણાવાને માટે નર

અને માતૃ એ એ શબ્દ લગાવવામાં આવેછે. ઉદા० નર—મયના, માતૃ—મયના.

(૫) મનુષ્ય જાતિ વાચક શબ્દોની સાથે સ્ત્રી વાચક શબ્દોનો યોગ થતાં સ્ત્રી લિંગ થાયછે. ઉદા० ગચ્છા—વડે, મેચ્છે—મોચ્છે આદિ.

(૬) કેટલાક શબ્દોનાં સ્ત્રિલિંગમાં શબ્દાન્તર કરવાં પડેછે. તેમાં કેટલાક શબ્દો પત્ની બોધકછે, કેટલાક સ્ત્રી જાતિ વાચકછે અને કેટલાક ઉભય વાચક છે. ઉદા०

પત્ની અર્થ. સ્ત્રી જાતિ અર્થ.

કાઈ. કાઈજ, કાઈવડે. ભગિની, વહૈન
કહ્ણી. ગૃહિની, ગિન્ની. ગૃહિણી, ગિન્ની
વાવા, મા, મા
છેલે, મેચ્છે
પુરુષ, મર્દ. મેચ્છે,
વર, કન્યા
માહેવ, મેમ, મેમ
નવાવ, વેગમ, વેગમ
શો, સ્ત્રી
શાલા, શાલાજ. શાલી

પત્ની અર્થ. સ્ત્રી જાતિ અર્થ.

જાનસામા, આરા
દેવર, ભાંજુર. કા, નનદ, નનદી
ભાગને. ભાગને વૌ, ભાગની
નાનાકાઈ. ઠાન્દિદિ ઠાન્દિદિ
પૌત્ર, નાતિ. નાતિવૌ. નાતિની
દોહિત્ર, નાતિ. „ „
રાજા, રાની
ફિરિજિ, માહેવા, માહેવા
ઠાકુરનાદા, ઠાકુરમા, ઠાકુરમા
માતામહ. ઠાન્દિદિ, આઈ. ઠાન્દિદિ આઈ

(૭) કેટલાક પુલિંગશબ્દો સ્ત્રીલિંગ શબ્દથી ઉત્પન્ન થયાછે. ઉદા० પિસી (પિચી) પિસા, માસી—મેસો, નનદી—નન્દાઈ.

(૮) કેટલાક શબ્દો નિલ સ્ત્રી લિંગ છે. ઉદા० વડે, મહે, કાઈ, આઈ, વડકી, મેજકી, મેજકી, રાંડી, વાંદી, મતીન—મા, વડેડી.

(૯) સ્ત્રી પ્રસયાન્ત અનેક સંસ્કૃત શબ્દો અંગણા ભાષામાં વ્યવહૃત થાય છે. ઉદા० યવની, વૈશ્ણા, મૃગી, માનિની, અભાગિની, શામાજિની, પાઠિકા, ગાયિકા, ગરિયમી, વિદ્યુચી, રુદ્રાણી આદિ.

પુરુષ (Person)

પુરુષ ત્રણ છે. ઉત્તમ, મધ્યમ અને પ્રથમ.

આમિ, આમરા, ઉત્તમ પુ., જુગિ, જોમરા, મધ્યમ પુ., જે, જોશરા,
પ્રથમ પુ.,

વચન (Number)

(૧) અંગણા ભાષામાં વચન બે છે (૧) એક વચન અને (૨) બહુ-વચન, વાલક એકવચન. વાલકેરા, બહુવચન.

ક્યારેક વિભક્તિ, ક્યારેક પ્રત્યય, ક્યારેક બહુત્વ બોધકવિશેષ્ય વા વિશેષણની સહાયથી બહુવચનપદ થાય છે.

(ક) વિભક્તિ યુક્તપદ બહુવચન, વાલકેરા.

(ખ) 'ગૂલિ, ગૂલા અને નિગર' પ્રત્યય બહુત્વ બોધક છે, શબ્દમાં એ બધા પ્રત્યયોનો યોગ થયા બાદ વિભક્તિ લાવતાં જે પદ થાય તે બહુવચન જેમકે, નિશુગૂલિ, નિશુગૂલિવે, નિશુગૂલિનર.

(ગ) જે બધા સમાસાન્તશબ્દના અન્તમાં ગણ, વર્ગ સમુહ, શ્રેણી, માલા, કુલ, રાશિ આદિ બહુત્વ બોધક વિશેષ્ય હોય, તે બધા શબ્દથી વિભક્તિ લાવતાં જે આખું પદ થાય તે બહુવચન, ઉદા. નિશુગણ, કુલ-રાશિ, પૂજ્યમાન, માનવગણ આદિ.

(ઘ) જે જે પદોનાં વિશેષણ બહુત્વ બોધક હોય, તહે તહે બહુવચન, ઉદા. અનેક—માનુષ, મકલ માનવ, વિચર તાલાવ. જુજનલોક આદિ.

(ઙ) માનુષ, વાલક, ઘોડા, પશુ આદિ બહુત્વ બોધક શબ્દ બહુત્વ બોધક હોવા છતાં પણ તેનો એક વચનમાં પણ પ્રયોગ થઈ શકે છે, બહુ વચનમાં વાલકેરા માનુષેરા આદિ પ્રયોગો પણ થઈ શકે છે.

(ચ) અંગણા વ્યાકરણમાં દ્વિવચન છેજ નહિ. તેનું કાર્ય બહુ વચનના પ્રત્યયોથી વા દ્વિત્વબોધક સંખ્યા બોડીને ચક્રાવવામાં આવે છે. જેમકે જોશરા જુએ જનેએ પૌઢિત.

(છ) ક્યારે ક્યારે બહુવચનો વિકલિત, શબ્દ આદિનો લોપ પણ કરી શકાય છે, ઉદા. ઝૂંઝૂંક દેશોર (અનેક) લોક મરિયા ગેન । લોપ કરતાં જો અર્થ સાફ માલુમ પડે તોજ લોપ થાયછે, અન્યથા નહિ.

શબ્દ વિકલિત.

(૧) શબ્દ વિકલિત છ છે-જ, જા, કે, થેક, રહેત, અને ર.

(ક) અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દની ઉત્તરમાં 'જ' વિકલિતને સ્થળે ક્યાંહીં ક્યાંહીં 'જે' થઈ જાયછે, જ્યાં 'જે' નથી થતો ત્યાં 'જ' પર રહેતાં અકારાન્ત શબ્દના અંતના અકારનો લોપ થઈ જાયછે. તથા 'જ' તેની પૂર્વમાં રહેલ વ્યંજન વર્ણમાં જોડાય જાયછે. જેમકે 'જર્થ, જોત્ક, જોત્કેતે ।

આકારાન્ત, એકારાન્ત તેમજ ઓકારાન્ત શબ્દની ઉત્તરમાં 'જ' વિકલિતનાં સ્થાનમાં ક્યારે ક્યારે 'જ' અને 'જે' થાયછે. ઉદા. જતાર, જતારે ।

(ખ) ઉપર કહેલ સ્વરોને છોડી અન્ય સ્વરાંત શબ્દથી 'જ' વિકલિતના સ્થાનમાં ક્યારે ક્યારે 'જે' થાયછે. ઉદા. ગજતે ।

(ગ) 'કે' વિકલિતના સ્થાનમાં ક્યારે ક્યારે વિકલ્પે 'જે' થાયછે 'દિગજ' પ્રત્યાયાન્ત શબ્દની ઉત્તરમાં થતો નથી, ઉદા. જૂક, જૂરે ।

(ધ) 'જા' અને 'જ' વિકલિત પર રહેતાં 'જોતે, વડ, મેજ, જાન, કાન આદિ કેટલાક શબ્દને છોડીને જાડીના અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દના અંતમાં (વિકલિતની પૂર્વમાં) 'જ' આગમ થાયછે, ત્યારે શબ્દના અંતમાં રહેલા અકારનો લોપ થાયછે. અને 'જ' પૂર્વ વર્ણ સાથે જોડાયછે. ઉદા. જાંગુશ + જા = જાંગુશ (+ જ) + જા = જાંગુશજા. એ પ્રમાણે.

(ક) 'જે' પર રહેતાં પણ ઉપર પ્રમાણે 'જ' આવેછે. ઉદા. જાલકેતે ।

(ચ) 'જે' અને 'થેકે,' પર રહેતાં વિકલ્પે 'જ' થાયછે. ઉદા. જાલકરે, જાલકરે, જરથેક, જરથેક.

(છ) વિકલિત યોગ થતાં 'દિગજ' પ્રત્યાયાન્ત શબ્દના દિગજ સ્થાને વિકલ્પે 'જે' થાયછે. ઉદા. જાંધુદિગર, જાંધુદેર,

(૯) 'કે' ભિન્ન વિભક્તિ પર રહેતાં 'દિગ્ગ' ના સ્થાને 'દિગ્ગર' થાય છે.
ઉદા૦ વાલકદિગ્ગર રહેતે.

કારક (Case)

કારક છ છે. કર્તા, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન, અને અધિકરણ.

કર્તાકારક (Nominative case)

કર્તા કારકના એક વચનમાં 'એ' અને અહુવચનમાં 'રા' વિભક્તિ થાય છે.
ઉદા૦ માનુષે સર્વ કરિતે પાદે. મકલે ગેલ. વાલકેરા દોડિતે છે. માનુષેરા હાસિતે છે.

કર્તાકારકમાં એકવચનની વિભક્તિને બહુ સ્થળે લોપ થઈ જાય છે.
ઉદા૦ રામ વલિલેન, હરિ પાઠ કરેન, વર્ષા રહેતે છે, રાંધાલ કાંદિતે છે.

ક્રિયાની નિત્યતા વા સંભાવના જણાતાં ક્યારે ક્યારે 'એ' વિભક્તિને લોપ નથી થતો. ક્યારે ક્યારે વિકલ્પે લોપ થાય છે, ઉદા૦ વાલકેરા વા વાલકેતે રોદન કરે. મૂર્થે વા મૂર્થેતે ક્રિ ના વલે. વિકલ્પે લોપનાં ઉદા૦ છેલેય છેલેતે વા છેલે કાંદિયા થાકે. ઘોડાર ઘોડાતે વા ઘોડા ઘાસ થાય. પહેલા એ ઉદા૦માં ક્રિયાની નિત્યતા વા અભ્યાસ જણાય છે. 'વલે' ક્રિયા સંભાવના જણાવે છે.

અહુવચનમાં 'ગુલિ, ગુલા અને દિગ્ગ' પ્રત્યયાન્ત શબ્દથી વિભક્તિ લવાય છે 'દિગ્ગ' પ્રત્યયાન્ત પદ કર્તાકારકમાં પ્રાયઃ વ્યવહૃત થતું નથી,

ગુલિ, ગુલા અને દિગ્ગ પ્રત્યયાન્ત શબ્દો અહુત્વ ઓધક હોવાથી તેના થી 'રા' વિભક્તિ લવાતી નથી પરંતુ 'એ' વિભક્તિ લવાય છે. એ ત્રણ પ્રત્યયો અનુક્રમે ઇકારાન્ત આકારાન્ત અને ંજન વર્ણાન્ત હોવાથી તેને યોગ્યજ વિભક્તિ લવાય છે. ઉદા૦ છેલે ગુલિ ચલિયા ગેલ. હાંસ ગુલા હાંસ ગુલાતે વા હાંસ ગુલાય સર્વ ટાઉલ થાઈરા ફેલિલ. હંસો બધા યોગ્યા ખાઈ ગયા.

પરસ્પર અર્થનું જ્ઞાન થતાં કોઈ સ્થળે પ્રથમેકત કર્તાની વિભક્તિનો લોપ થાય છે. કોઈ સ્થળે અન્ને પદની વિભક્તિ લોપ થાય છે તથા કોઈ સ્થળે અન્ને પદની વિભક્તિ રહે છે. ઉદા. વાગ વેટોય નઠમા કરિતેછે । આપ એટા કલહ કરે છે, ઉકિલ મોજાને વા ઉકિલે મોજાને પરામર્શ કરિતેછે । વઢીલ અને મુખતીઆર વિચાર કરે છે. રામ ઓ હરિ કાગજ દેશાદેશિ કરિતેછે । રામ અને હરિ પેપર જોયા જો કરેછે. મૂર્થે મૂર્થે વિવાદ કરિતેછે ।

પરસ્પર શબ્દ પર રહેતાં કર્તા પદની વિભક્તિનો લોપ થઈ જાય છે. ઉદા. વઢુ ઓ રમેશ પરસ્પર કલહ કરિતેછે ।

માનુષ, ગાયક, વાંચ, વાલક આદિ જાતિ બોધક શબ્દોથી કેટલાક પદો થઈના સમુદ્ધનું જ્ઞાન થાય છે. અતએવ તેથી પ્રાયઃ ‘ત્રા’ વિભક્તિનો લોપ થઈ જાય છે. અર્થાત્ તેનો પ્રયોગ વિભક્તિ રહિત એક વચન સદૃશ જ થાય છે.

માનુષ આસિતેછે । વાલક આસિતેછે । કેટલાક પ્રયોગો વિભક્તિ સહિત પણ વ્યવહાર થાય છે ઉદા. ગર્દભ વા ગર્દભેરા ભાર વહે । વાલક વા વાલકેરા જન્મન કરે । લોકે લોક વા લોકેરા । દેવતાય, દેવતારા વા દેવતા ।

પ્રાણિ વાચક ભિન્ન શબ્દની ઉત્તરમાં ‘ત્રા’ વિભક્તિનો પ્રાયઃ લોપ થાય છે. તોપણ એવા શબ્દોમાં જો પ્રાણિ ધર્મનો આરોપ કરવામાં આવે તો લોપ નથી થતો, ઉદા. ગજેરા, રુક્ષેરા, પ્રાણિ ધર્મનો આરોપ કરતાં લોપ થવાનું ઉદા. રુક્ષ આસિતેછે । વૃક્ષ હસેછે, જોકે હસવા રૂપ ક્રિયા પ્રાણધારક જીવ થીજ થઈ શકેછે, પરંતુ પુષ્પોથી ભરેલું વૃક્ષ જોઈ કોઈએ કલ્પના કરીકે જાણે વૃક્ષ હસી રહ્યું છે. અહીં પ્રાણિ ધર્મ આરોપ કરવાથી વિભક્તિનો લોપ થઈ ગયો.

હલકા દરજ્જાના પ્રાણિઓમાં પણ ‘ત્રા’ વિભક્તિનો લોપ થાય છે, ઉદા. ‘કીટ, ફડિજ’ તેનું બહુ વચનનું કાર્ય ગૂનિ, ગૂલા આદિ પ્રલયોથી પણ ચજ્ઞાન વધારા આવે છે.

કર્મ કારક (Objective case)

કર્મકારકમાં 'કે' વિભક્તિ થાય છે. ઉદા. વ્રાગકે વલ ।

ખડુવચનમાં ગૂલિ, ગૂલા આદિ પ્રત્યયોથી 'કે' વિભક્તિ લવાય છે. ઉદા. ગોઝ ગૂલિકે ચાંડણાં । ગાયોને ખવરાવો.

દિગ્ગર ના સ્થાનમાં 'દેર' આદેશ થતાં તેનાથી આવતી 'કે' વિભક્તિ નો લોપ થઈ જાય છે ઉદા. જેનેદેર ડાક । જે સ્થળે દિગ્ગર નો દેર આદેશ નથી થતો ત્યાં 'કે' વિભક્તિ પર રહેતાં 'દિગ્ગર' ના રનો લોપ થાય છે, ઉદા. જેનેદિગકે ડાક । બાળકોને બોલાવો.

કર્મકારકની વિભક્તિનો ક્યારે ક્યારે લોપ થઈ જાય છે. એનો કોઈ પણ નિશ્ચય નિયમ નથી, જે સ્થળે જે પ્રકારે બેલવામાં સરસ લાગે તે સ્થળે તેવાજ પ્રકારનો વિભક્તિયુક્ત વા વિભક્તિ રહિત પ્રયોગ થઈ શકે છે. ઉદા. એમન જેને કંઈન દેશિ નાઈ. આવા છોકરાઓ ક્યાં જોયા નહિ । તોમાર જેનેકે વલ દેશિ । તારા છોકરાને કહે બેડ. કામર ડાકિયા મિન્દુક જોનાં । લુહાર બોલાવી પેટીખોલાઓ, એ કામરકે ડાક । આ લુહારને બોલાઓ, એ ગાઈટોકે શર વા એ ગાઈટો શર । આગાય અથવા આ ગાયને પકડો, જેને રા જેનેકે કોલે લઉ. છોકરો વા છોકરાને બોલે દ્યો, એકજન અક્ષ પથે દેશિલામ । એક આંધળો રસ્તામાં બેયો, કલમટો આન । કલમ લાઓ, ટોકા લઉ । રૂપીઆ દ્યો, જગનાથ દેશ । જગનાથ બુઓ આદિ.

ગંગ, વર્ગ આદિ શબ્દની સાથે સમાસ થએલા શબ્દોથી આવતી 'કે' વિભક્તિનો પ્રાયઃ લોપ થતો નથી. ઉદા. તિનિ જૈશ્વગકે મદ્દેત કરિલેન । તેણે સૈન્યને સંકેત કર્યો.

કોઈ કોઈ સ્થળે કર્મકારકમાં 'એ' વિભક્તિ થાય છે. ઉદા. દીને દયા કર । આમોય શર । મહને પકડો.

દ્વિકર્મક ક્રિયાનું એક કર્મ મુખ્ય અને બીજું ગૌણ હોય છે. જે બોલાય, દેવાય, સમજાય, પુછાય, ખવાય, પહેરાય, તે બધાં મુખ્ય કર્મ; જેના પ્રતિ

ખોલાય, દેવાય, પુછાય, ખવાય, પહેરાય તે બધાં ગૌણ કર્મ કહેવાય છે. મુખ્ય કર્મથી આવતી વિભક્તિનો લોપ થઇ જાય છે. ગૌણ કર્મથી આવતી વિભક્તિ નો લોપ થતો નથી. ઉદા• અમરકે મકન કથા বলিয়াছি। আমাকে একটি আম দাও। বইখানি তোমাকে দিলাম।

જ્યાં ક્રિયા દ્વિ કર્મક નહોય અને એ કર્મ હોય, ત્યાં એક કર્મ ઉદેશ્ય, અને બીજું વિધેય જાણવું, ઉદેશ્ય કર્મમાં વિભક્તિ રહે છે અને વિધેય કર્મથી વિભક્તિનો લોપ થાય છે. ઉદા• જે દિનકે રાત્રિ કરિતે પારે। તે દિવસને રાત્રિ કરી શકે છે, દુષ્ટકે નહીં કરિતે છે। દુધને દહીં કરે છે.

કરણ કારક (Instrumental case)

કરણ કારકમાં 'એ' વિભક્તિ થાય છે. ઉદા• મેઘે વા મેઘેતે આકાશ ટાકિન। વરસાદ વરસાદ વડે આકાશ ઢંકાયું. ટાકાય વા ટાકાતે કિ નાં હવ। રૂપીએ વા રૂપીઆવડે શું ન થાય. પીડાય વા પીડાતે નોક દુર્લ્લભ રહેતે છે। પીડાએ વા પીડાવડે લોકો દુઃખળા થાય છે. વડે ગાંઠ પડિયા ગિયા છે। આંધી વડે ઝાડ પડી ગયા છે. આગ્રિ નૌકોય આગિ- નામ। હું નૌકા વડે આવ્યો। રૂઝિતે ગજાં જલ વાડિતે છે। વરસાદ વડે ગંગાનું પાણી વધી રહ્યું છે.

બહુવચનમાં ગૂલિ અને ગૂલા પ્રત્યયાન્ત શબ્દથી 'એ' વિભક્તિ થાય છે. એ ગોરૂ ગૂલિતે (વા ગોરૂ ગૂનાય) કિ રહેવે ? આ ગાયો વડે શું થશે ? દ્વારા અને * વાડી એ એ અવ્યય કરણાર્થ પ્રકાશ કરે છે, અન્તએવ એ એ અવ્યયયુક્ત પદ વા વાક્યાંમાં કરણ કારક થાય છે.

દ્વારા અને વાડિ શબ્દના યોગમાં 'ર' વિભક્તિ થાય છે, ક્યાંહીં ક્યાંહીં 'ર' વિભક્તિનો લોપ થાય છે. ઉદા• વેઐ દ્વારા વા વેતેર દ્વારા વા વેતેર વાડિ મારિતે છે। નેતરની સોટીએ, સોટી વડે વા સોટીએ કરી મારે છે.

* વાડિ કેવળ મારવા રૂપ ક્રિયાની સાથેજ વ્યહત થાય છે.

‘દિયા’ એ અસમાધિકા ક્રિયા ક્યારે ક્યારે કરવાર્થ પ્રકાશ કરેછે. સારે દિયા ક્રિયાયુક્ત વાક્યાંશ કરણ કારક થાયછે. ઉદા० નાઠિ દિયા મારિતેછે । શાકડીએ કરી મારેછે, તવે તોમાર દિયા આમાર કાજ રહેવે ના । તો પણ ત્હારે કરી (ત્હારા વડે) મ્હારે કામ થશે નહિ

હવે (થવું) થાજવા, (જવું) અને તે અર્થવાળા ધાતુથી થએલી ક્રિયા ના પૂર્વમાં કરણકારકમાં ક્યારે ક્યારે વિકલ્પે રહેતે અને થેકે વિભક્તિ થાયછે. ઉદા० જાશર રહેતે એત રહેવે જાશ કે જાનિજ । તેણે કરી (તેના વડે) આટલું થશે તે કાણુ સમજતું તું ? એ જાણ રહેતે વા થેકે આવાર દુઃખ ચૂઠિવે ? । આ સન્તાન વડે વા થકી હવે (આ વેળા) દુઃખ સમાપ્ત જશે. કાઈ કાઈ સ્થળે કરણ વિભક્તિનો વિકલ્પે લોપ થાય છે. ઉદા० વાલકગૂલિતે વેત વા વેત દિયા મારિતે ના । બાળકને નેતર વા નેતરે કરી મારતો નહિ.

સંપ્રદાન કારક (Dative case)

અંગલા ભાષામાં સંપ્રદાન કારકની સ્વતંત્ર વિભક્તિ નહિ હોવાથી દ્વિતીયા (કર્મ) ની વિભક્તિથી કામ ચલાવવામાં આવેછે. એથી ધણાઓનું કહેવું છે કે અંગલામાં સંપ્રદાનકારક નથી, અને તે અંધાં પદ કર્મકારક જ છે. ઉદા० દુઃથીકે અન્ન દાઉ । દુઃખીને માટે અન્ન દો. અહીં દુઃખીને અન્ન દો એવા અર્થનું જ્ઞાનકરી કર્મકારક માનેછે. તેનો ભેદ બતાવવાને માટે કાઈ કાઈ ધોવાકે કાપડું કાંઠિતે દાઉ । ધોખીને કપડાં ધોવા આપો. એવા પ્રકારના વાક્યો લખેછે.

સંપ્રદાન કારક માનનારાઓનું કહેવું છે કે લાક્ષણિકે દાન કર । દુઃથીકે અન્ન દાઉ । આદિ વાક્યોમાં કર્મકારક બોલી શકાય, પરંતુ જ્યાં નિમિત્ત અર્થ સ્પષ્ટ જણાતો હોય ત્યાં કર્મ કારક માનવું અનુચિત જ ગણાય, એથી કરી તેઓએ સંપ્રદાન કારકમાં ‘કે, રે, અને એ,’ એ ત્રણ વિભક્તિઓ માનેલછે. ઉદા० ચુકે જાઈતેછેન । યુદ્ધ ને માટે જાયછે. દર્શને ગિયાંછેન, । દર્શને

দিগন্ত প্রত্যয়থী পর 'র' বিলকিত্তো লোপ থায়ছে. উদাঃ সন্ধ্যাসী দিগন্ত
অভীর্ষমিচ্ছি ইহৈন । সাধুশ্রোতী ধৃত্তি সিদ্ধি যর্থ, ছেলেনদের পড়িবার
সময় । ছোড়রাশ্রোতী ললুপানো বণত.

‘ইতে’ বিলকিত্তথী অনেল অসমাপিকা ক্রিয়ানো বিশেষ্য ইপে নে
প্রয়োগ করবামাং আবে তো তেনা যোগমাং সংগ্ধ পদমাং বিকল্পে ‘কে’ অনে
‘এ’ বিলকিত্ত থায় ছে. উদাঃ আগায় বা আগাক দেশে বাইতে ইহৈবে বা
আমার দেশে বাইতে ইহৈবে, ম্হারে (ম্হারে) দেশমাং জ্বানুং থরী, মজ্জনেব
প্রশংসা সকলকেই করিতে হয়, বা সকলেরই করিতে হয় । সললননী
প্রশংসা অধা (জনো) গো করণী পড়ে ছে.

‘র’ বিলকিত্ত্যন্ত কটলাক পদো নিপাতথী সিদ্ধ থায় ছে. সবাকার,
আগেকার, পিছেকার, যুগ্নকার, তখনকার, কখনকার, এখানকার,
ওখনকার, সেখনকার, আজিকার, কালিকার, পরশুকার, প্রথমকার,
পূর্বের, পিছের, আগের, সবার, প্রথমের । অধায়, আগণনুং, পাচণনুং,
ল্যারনুং, ত্যারনুং, ক্যারনুং অর্ধাং, ত্যাং, তে বণতনুং, আণনুং, কাণনুং,
পরমন্নিং, ম্হেলাং, পূর্বনুং পাচণনুং, আগণনু, অধানুং, ম্হেলাং.

উপর, নিম্ন, মধ্য, আদি শব্দে তথা তে অর্থবাণা অন্য শব্দোনা
যোগমাং ‘র’ থায়ছে. উদাঃ ঘরের ভিতর বালক আছে। ঘরনী অ’দর আণকছে
অপেক্ষা. চেয়ে, প্রতি আদি কটলাক অব্যয়না যোগমাং ‘র’ থায়ছে.
উদাঃ প্রভাতের চেয়ে রমণ সাধু । প্রভাতনী অপেক্ষায় রমণ সারো ছে.

ক্যাংলী ক্যাংলী ‘র’ বিলকিত্তো লোপ পলু করী শকায ছে. উদাঃ রাবণ
(বা রাবনের) অপেক্ষা রাম বনবান ।

সংযোজন পদ (Vocative)

সংযোজনমাং ‘এ’ বিলকিত্ত থায়ছে. অনে তেনো লোপ যর্থ লয়ছে. অধু-
বয়নমাং কর্তাধারক ম্হত্থ পদ থায়ছে. উদাঃ (হে) রাম, হাঁরে পাপিষ্ঠ, মজ্জ
গন ।

રાગેર છોડી આર કાશાંરે રહે એમાં શકિલે । રાગની વિના ...
પુસ્તક અહીં રહે.

ઉપરનાં પદોમાં ક્યારે ક્યારે વિલક્ષિતનો લોપ થાયછે. ઉદા. ૧ ।
આર કાશાંકે, ઠાંકુ છૂરિ છાંડા આર કિસે । જ્યાં વિલક્ષિતનો લો
તાં અર્થનું જ્ઞાન સારીરીતે થઈ શકતું હોય, ત્યાંજ પ્રાયઃ
થાયછે. અન્યથા નહિ.

‘વિના’ અવ્યય જે શબ્દની પૂર્વમાં આવેલ હોય તો તેના યોગમાં ‘વ’
વિલક્ષિત થાયછે. ઉદા. ૨ વિનાશભ્રમ વિજ્ઞાં હસ નાં ।
ધિક્ અને ધનુવાદ શબ્દના યોગમાં ‘વ’ અને ‘કે’ વિલક્ષિત થાયછે. ઉદા.
તોમાંરે, તોમાંર વા તોમાંકે ધિક્ । હેને ધિક્કાર (છે), તોમાંકે
થાંકુક । હેને ધિક્કાર હો તોમાંકે વા તોમાંર ધનુવાદ । હેને ધનુવાદ ।

હેતુ વાયક પદો ‘વ’ વિલક્ષિત થાયછે ઉદા. ૩ વ્રજાદિ સકલે કો
કમ્પાનવિત રૂંચી પ્રશ્ન કરિલેન । બ્રહ્મા આદિ બધા કાપે (હેતુ)
કંપિત થઈ ચાલ્યા.

નિમિત્ત અર્થમાં ‘વ’ વિલક્ષિત થાયછે. ઉદા. ૪ આમિ શુકે રાહિવે
• શુદ્ધને માટે જઈશિ, અહીં યુદ્ધ એ જવા રૂપ ક્રિયાનું નિમિત્ત છે.
અવધિ અને પર્યન્ત એ જે અવ્યયના યોગમાં, તથા પરસ્પર અર્થનું જ્ઞાન
થતાં, તથા બરાબરી જણાતાં ‘વ’ વિલક્ષિત થાયછે. અવધિ અને પર્યન્ત એ
જે અવ્યયના યોગમાં આવતી વિલક્ષિતનો પ્રાયઃ લોપ થઈ જાયછે. ઉદા. ૫
રાત્રિકાલે અવધિ વૃક્ષવૃક્ષ પર્યાલ્લ મહિલામ । બાલ્યકાલથી લઈને વૃદ્ધ ઉમર
મુખી લાગ્યો. પરસ્પર અર્થમાં-રાજાર રાજાર શુદ્ધ થયો । રાગ રાગમાં
યુદ્ધ થાયછે. બરાબરીમાં-તોમાંર આમાંર અનેક પ્રાણે. હારા મહારા
માં ધણેજ ભેદ (દે)

નિશ્ચય અર્થમાં ‘વ’ વિલક્ષિત થાયછે. ઉદા. ૬ નિરજ સકલ મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ ।
સિંહ બધા પશુઓમાં શ્રેષ્ઠ છે.

ઉપર કહેલ દરેક કારક તથા પદ આદિમાં આવતા વિભક્તિના પ્રસયો અનુક્રમે (કર્તા કારક) પ્રથમા (કર્મકારક) દ્વિતીયા, (કરણ કાં) તૃતીયા, (સંપ્રદાન કાં) ચતુર્થી (અપાદાનં) પંચમી, (સંબંધ પદમાં) ષષ્ઠી, (અધિક કાં) સપ્તમી તથા સંજોધનના પ્રસયો પણ કહેવાય છે.

ઉપર કહેલ સઘળા નિયમોથી કઈ વિભક્તિમાં મુખ્ય મુખ્ય કયા અર્થ કેટલા પ્રસયો થાય છે તે સુગમતાથી જણાઈ આવે તેટલા માટે તેનું કોષક નીચે જણાવવામાં આવે છે.

કારક,	વિભક્તિ,	એક વચન,	બહુવચન.
કર્તા,	પ્રથમા	જ, એ.	ત્રો, એરા, ગુણિ,
કર્મ,	દ્વિતીયા	કે, રે, ય, એ.	દિગકે, દિગે,
કરણ,	તૃતીયા	એ, દારા, દિરા, કંઈક	દિગદારા,
સંપ્રદાન,	ચતુર્થી	કે, રે, ય, એ.	દિગકે, દિગે
અપાદાન,	પંચમી	હૈતે, છેયે, નેકે.	દિગહૈતે, દિગેર છેયે
સંબંધ,	ષષ્ઠી	ત્ર, એર	દિગેર દેર
અધિકરણ,	સપ્તમી,	તે, એ, ય	દિગે, દિગેતે

કારકનાં થોડાંક વાક્યો.

કર્તાકારક—શરત્ આમ પાડિતે છે. શરત્ કેરી પાડે છે. માંનુષે કિ એ કાજ કરિતે પારે. મનુષ્ય શું આ કામ કરી શકે. ગરુતે મંવ ધાન્ન ધાઈરા ફેલિયા છે. ગાયે બધું ધાન્ય ખાઈ નાખ્યું છે. પશુતે એમન કાજ કરે ના. દેર પશુ આતું કામ કરે નહિ; ગરુ ગુણિ મંવ ધાન્ન ધાઈરા ફેલિન. ગાયે બધું ધાન્ય ખાઈ ગઈ.

કર્મકારક તથા સંપ્રદાન કારક—ગુરુ શિષ્યકે પડાઈતે હેન. ગુરુ શિષ્યને લાણાવે છે. ધનીકે-ધન દેણ્યા વિકન. ધનવાનને ધન આપવું.

નકામું છે. આમિ કાઝાલકે થાંઘાઈયા થાકિ । હું બીખારીને ખવરાવું છું. વઝીયાનિ તોમાકે દિતેહિ, પડા હૈલે ફિરાઈયા દિઉ । પુસ્તક લેને આપું છું, પાઠ થઈ રહેતાં પાછું આપી દેજે દરિદ્રકે અનુ દાઉ । દરિદ્રને અન્ન આપો. ક્ષુધિતેકે અનુ દિતેહે । ભૂખ્યાને અન્ન આપેછે. હાંસ ગૂલા લઈયા વાંઉ । હંસો લઈ ભવ.

કરણકારક—સે છૂરિ દિયા આઝૂલ કાઢિયા ફેલિયાહે । તેણે છુરી વડે આંગળી કાપી નાળી છે. સે છૂરિતે હાત કાઢિલ । તેણે છુરી વડે હાથ કાપ્યો. માછ ગૂલિતે વા ગૂલાય કિ હૈવે । માછલાં વડે શું થશે.

અપાદાન કારક—રુક્ષ હૈતે ફલ પાડિતેહે । ઝાડ થકી ફળો પાડે છે. વ્યાજ હૈતે ભય પાઈતેહે । વાધ થકી ભય પામે છે. ઉપાધ્યાયેર મૂળે (અપાદાન) શુનિયાહિ । શિક્ષકના મુખથી સાંભળ્યું છે. મેઘથેકે વૃષ્ટિ-હય । મેઘ થકી વરસાદ થાય છે. પૂકૂરગંભિ થેકે જલ આનિયાહિ । તળાવથી પાણી લાવ્યાછું.

આધકરણ કારક—નદીતે મલ્લ આહે । નદીમાં માછલાં છે. વાને વાઘ આહે । વનમાં વાધ છે. પ્રભાતે સૂર્યોદય હય । પ્રભાતમાં સૂર્યોદય થાય છે સમુદ્રેર જલે લવળ હય । સમુદ્રના પાણિમાં મીઠું થાય છે. સે હગલિતે ગિયાહેન । તેઓ હુગલિ (ગામ)માં ગયા છે.

સપ્તમ પદ—રાજાર રાજ્ય । રુક્ષેર ફલ । હાતીર દાંત । હાથીનો દાંત. હેલેદેર પડિવાર સ્કૂલ । ટાકરાઓને લાણવાની નિશાળ. દિનેર વેળા । દિવસનો વખત.

શબ્દ ૩૫.

લિંગ ભેદને લીધે શબ્દનાં ૩૫ લિન્ન લિન્ન (બ્રુદાં બ્રુદાં) થતાં નથી.

વિભાજન પર રહેતાં શબ્દોનાં થતાં ઉપાન્તરને અનુસારે બધા શબ્દો ચાર ભાગમાં વહેંચાઈ ગયેલાં છે. (૧) અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દ (૨) આ-

કારાન્ત, ઓકારાન્ત અને ઓકારાન્ત શબ્દ (૩) અન્યસ્વરાન્ત શબ્દ (૪) ભાવ વિશેષ.

(૧) અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત (પ્રાણિ વાયક) શબ્દનાં ૩૫.

અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દથી કર્તા અને કરણ કારકના ઓક વચનમાં 'એ' સ્થળે પ્રાપ્ત 'તે' થતો નથી.

બાલક શબ્દ, આલેક શબ્દ.

વિ,	ઓક વચન	બહુ વચન.
પ્ર. બાલ-ક, કે, કેતે.	કેરા, ગુલિ[લા], ગુલિ[લા]તે, ગુલાય,	
દ્વિ. બાલ-કકે, કેરે, ક.	બાલક-ગુલિ[લા]કે, કે, ગુલિરે, દિગકે, દેર.	
૮. બાલ-કે. કેતે, કેર દ્વારા.	બાલક-ગુલિતે, બાલક દિગેર દ્વારા.	
અ. બાલ-કકે, કેરે.	બાલક-ગુલિકે, ગુલિરે, દિગકે આદિ.	
પં. બાલક-હૈતે, થેકે, કેથેકે.	૧ બાલકદેર થેકે.	
૫. બાલકેર.	બાલક-ગુલિ[લા]ર, દિગેર, દેર.	
સ. બાલ-કે, કેતે.	બાલક ગુલિ[લા]તે, દિગેતે.	

૧ એવા પ્રયોગો બહુક્રમ દેખાયછે. એવે સ્થળે બાલકદેર નિકટ વા નિકટ વા કાહે થેકે એવા પદોથી કામ ચલાવાય છે.

દરોયાન્ શબ્દ. દરોયાન્ શબ્દ.

પ્ર. દરોયાન્-ન, ને, નેતે.	નેરા, દરોયાન્-ગુલિ, [લા], ગુલિતે, ગુલાય
દ્વિ. દરોયાન્-નકે, નેરે, ન.	દરોયાન્-ગુલિ[લા]કે, દિગકે, દેર.
૮. દરોયાન્-ને, નેતે,	નેર દ્વારા દરોયાન્-ગુલિતે, દિગેર દ્વારા
પં. દરોયાન્ હૈતે, થેકે.	ગુલિ હૈતે, દિગેર હૈતે, દેરથેકે
૫. દરોયાનેર.	દરોયાન્ ગુલિ[લા]ર. દિગેર દેર.
સ. દરોયાન્, દરોયાનેતે,	દરોયાન્ ગુલિ[લા]તે, દિગેતે.

પ્રાણિ વાયક દરેક અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દનાં ૩૫ ઉપર પ્રમાણે સમજવાં, હલકાં પ્રાણિ વાયક શબ્દનાં ૩૫ ધણે સ્થળે અપ્રાણિ વાયક શબ્દની માફક થાયછે; માટે તેવે સ્થળે અપ્રાણિ વાયક શબ્દ જેવાં ૩૫ સમજી લેવાં.

અપ્રાણિ વાચક.

ગાહ શબ્દ । ગાહ શબ્દ.

- પ્ર. ગાહ, ગાહે, ગાહેતે. ૧ ગાહેરા, ગાહ-ગુનિ[ના], ગુનિ[ના]તે,
 દ્વિ. ગાહ, ગાહ-ગુનિ, [ના]
 ત્રિ. ગાહે, ગાહેતે, ગાહેર દ્વારા. ગાહ-ગુનિતે, દ્વારા
 ચ. ગાહ-હૈતે, થેકે, ગાહેથેકે. ૨ ગુનિ [ના], હૈતે, થેકે, ૩
 ષ. ગાહેર ગાહ ગુનિ[ના]ર,
 સ. ગાહે, ગાહેતે, ગાહ ગુનિ[ના]તે,

૧ એવા પ્રયોગ પ્રાયઃ થતો નથી.

૨ એવા પ્રયોગો બહુ કમ દેખાય છે.

૩ અપ્રાણિ વાચક શબ્દની કર્મ વિભક્તિનો પ્રાયઃ લોપ થાય છે.

અપ્રાણિ વાચક અકારાન્ત અને વ્યંજનાન્ત શબ્દનાં રૂપો ઉપર પ્રમાણે
 નાણુવોં. તેમાં પ્રાણિ ધર્મનો આરોપ કરતાં પ્રાણિ વાચક શબ્દની સરખાં
 રૂપ નાણુવાં.

(૨) આકારાન્ત, એકારાન્ત, અને વ્યંજનાન્ત શબ્દ.

પ્રાણિ વાચક. રાજા શબ્દ । રાજા શબ્દ.

વિભક્તિ.

એક વચન.

બહુ વચન.

- પ્ર. રાજા, રાજા-તે. રાજારા, ૧ રાજ-મકલે, મળે
 દ્વિ. રાજા-તે, રે, રાજા. રાજા-દિગકે, દેર.
 ત્રિ. રાજા-ર, તે, ર દ્વારા. રાજા-મકલે, રાજગનેરદ્વારા, દિગેરદ્વારા.
 ચ. રાજા-હૈતે, થેકે. ૨ રાજાદેર થેકે.
 ષ. રાજાર. રાજા-દિગેર, દેર.
 સ. રાજા-ર, રાજા-દિગેતે.

૧ રાજા શબ્દનું રાજા મકલ તેમજ સમાસથી બનેલ રાજગન આદિ
 થી 'અ' વિભક્તિ લાવી બહુવચ બોધક પદ કરાય છે.

২. অথবা প্রয়োগানো ব্যবহার গুণন সমষ্টি.

কঙ্কা শব্দ । ৩য় ২১০-৬.

- ৩০ কঙ্কা, কঙ্কা-য়, তে. কঙ্কা-রা, গুলি, [লা], গুলি[লা]তে, গুলায়.
 ৬০ কঙ্কা, কঙ্কা-কে, রে. গুলি, গুলি[লা]কে, গুলি[লা]রে,
 ৭০ কঙ্কা, কঙ্কা-য়, তে, কঙ্কা-গুলি[লা]তে, গুলায়.
 ৮০ কঙ্কা-হইতে, থেকে. গুলি[লা]হইতে, দিগের হইতে.
 ৯০ কঙ্কা-র কঙ্কা-গুলি[লা]র, দিগের, দেয়.
 ১০ কঙ্কা, কঙ্কাতে কঙ্কা-গুলি[লা]তে, গুলায়

ছেলে শব্দ । ৩য় ২১০-৬.

- ৩০ ছেলে, ছেলে-য়, তে. ছেলে-রা, গুলি, [লা], গুলিতে, গুলায়.
 ৬০ ছেলে, ছেলে-কে, রে. গুলি, [লা], গুলি[লা]কে, গুলিরে, দিগকে.
 ৭০ ছেলে, ছেলে-য়, তে, দ্বারা. ছেলে-গুলি[লা]তে, গুলায়.
 ৮০ ছেলে হইতে, থেকে গুলি [লা], দেয় হইতে, গুলি-[লা] থেকে.
 ৯০ ছেলে-র ছেলে-দেয়, থেকে, গুলি[লা]র, দেয় থেকে.

পটোশব্দ (আকারান্ত) ৪য় ২১০-৬

- ৩০ পটো, পটো-য়, তে. পটো-রা, গুলা, গুলায়, গুলাতে.
 ৬০ পটোকে. পটোরে. পটো-গুলা, গুলাকে, গুলারে, দেয়,
 ৭০ পটো-য়, তে, দ্বারা. গুলায়, গুলাতে, পটোগুলিদ্বারা,
 ৮০ পটো-হইতে, থেকে. গুলাহইতে, দেয় থেকে.
 ৯০ পটোর, ১ পটো গুলার, পটোদেয়,

১ 'পটোগুলির' প্রয়োগ প্রায়: যথো নথি.

(অপ্রাচ্য বা অক) পাতাশব্দ । ৪য় ২১০-৬.

- ৩০ পাতা, পাতা-য়, তে. গুলি [লা], গুলি[লা]তে, গুলায়,
 ৬০ পাতা পাতা-গুলি [লা].
 ৮০ পাতা হইতে, থেকে, গুলি হইতে, গুলা হইতে, গুলাথেকে.
 ৯০ পাতার, পাতা গুলি[লা]র,

મૃત્તિકા શબ્દ । મૃત્તિકા શબ્દ.

- પ્ર૦ મૃત્તિકા, મૃત્તિકા-ર, તે. ગૂનિ [લા], ગૂનિ[લા]તે, (૧)
 દ્વિ૦ મૃત્તિકા મૃત્તિકા-ગૂનિ, મૃત્તિકા ગૂના, (૨)
 પં૦ મૃત્તિકા-રહેતે, થેકે, ગૂનિ રહેતે, ગૂનારહેતે, ગૂનિ થેકે (૩)
 ષ૦ મૃત્તિકાર મૃત્તિકાગૂનિ[લા]ર, (૪)
 (૧) (૨) (૩) (૪). એવા પ્રકારનાં બહુવચન પદોનો પ્રાયઃ
 વ્યવહાર નથી.

અન્યસ્વરાંત શબ્દ.

(પ્રાણિ વાચક) મૂનિશબ્દ । (ઉકારાન્ત) મુનિ શબ્દ.

- પ્ર૦ મૂનિ, મૂનિતે મૂનિરા, મૂનિ-મકલે, ગળે, (૫)
 દ્વિ૦ મૂનિકે, મૂનિરે. મૂનિદિગકે, મૂનિદેર.
 પં૦ મૂનિ-રહેતે, થેકે. (૬) દિગેર રહેતે, દિગેર થેકે, દેર થેકે (૭)
 ષ૦ મૂનિર મૂનિ દિગેર, મૂનિદેર,

‘વિવિ’ શબ્દના પંચમીના બહુ વચનનો પ્રયોગ બહુ કમ વપરાયછે. એક વચનનો પ્રયોગ હમેશાં વપરાયછે જ, ખીજી વિભક્તિઓનાં ૩૫ મુનિ જેવાં જાણણવાં.

(૫) આવે સ્થળે મૂનિ મકલ, ગળ આદિ સમાસાન્ત શબ્દથી ‘ત્ર’ વિભક્તિનો યોગ કરી બહુવચન પદ કરાયછે. (૬) (૭) એવા પદોનો પ્રયોગ બહુ કમ થાયછે. હમેશાં ‘મૂનિર વા મૂનિદેર. મૂનિ નિકટ, વા નિકટ રહેતે, વા નિકટ થેકે અથવા કાહ વા કાહે થેકે’ એવા પદો થાયછે; એવા પ્રકારના અન્ય શબ્દો માટે પણ એજ નિયમ જાણવો.

માધુ શબ્દ (ઉકારાન્ત) સાધુ શબ્દ.

- પ્ર૦ માધુ, માધુતે. માધુરા, માધુ ગળ.
 દ્વિ૦ માધુ, માધુકે, માધુ-રે. માધુદિગકે, માધુદેર,

૫૦ સાધુ-હૈતે, થેકે.

સાધુ-દિગેર હૈતે, દેર થેકે,

૫૦ સાધુર.

સાધુ-દિગેર, દેર

સાધુ આદિ પૂજ્ય નામોનાં ગુણ વચનમાં. 'ગૂલિ, ગૂલા' આદિનો
અવહાર પ્રાયઃ યોગ્ય નહિ.

પશુ શબ્દ । ૫મું શ્લોક.

૨૦ પશુ, પશુતે. પશુ-રા, ગૂલિ, (લા), ગૂલિ(લા)તે, ગૂલાર

દ્વિ૦ પશુ-કે,રે, પશુ. ગૂલિ, ગૂલા. ગૂલિકે, ગૂલિરે, ગૂલાકે, ગૂલારે

૫૦ પશુ-હૈતે, થેકે. ગૂલિ, ગૂલા-હૈતે, દિગેર; દેરહૈતે, ગૂલિથેકે.

૫૦ પશુ-ર ગૂલિર, ગૂલાર, દિગેર, દેર.

ર્વો શબ્દ (ઔકારાન્ત) ૭મું શ્લોક.

૨૦ ર્વો, ર્વોતે.

ર્વો-ગૂલિ, ગૂલા ગૂલાતે, એરા, યેરા.

દ્વિ૦ ર્વો, ર્વોકે, ર્વો-રે

ગૂલિકે, ગૂલાકે, ગૂલિરે, ગૂલારે.

૫૦ ર્વો-હૈતે, થેકે

ગૂલિ-ગૂલા-દિગેર, હૈતે, ગૂલિથેકે.

૫૦ ર્વો-ર, ર્વો-રે,

ર્વો-ગૂલિર, ગૂલાર, દિગેર, દેર.

(અપ્રાણિ વાચક) ઘટિ શબ્દ (ઈકારાન્ત) ૮મું શ્લોક.

૨૦ ઘટિ, ઘટિ-તે,

. ૧ ગૂલિ, ગૂલા, ગૂલિતે, ગૂલાતે, ગૂલાર.

દ્વિ૦ ઘટિ,

ઘટિ-ગૂલિ, ગૂલા.

૫૦ ઘટિ-હૈતે, થેકે,

ગૂલિ, ગૂલાહૈતે, થેકે.

૫૦ ઘટિર,

ઘટિ ગૂલિર, ગૂલાર.

આ શબ્દમાં તથા આ પંક્તિના શબ્દોમાં પ્રથમાના ગુણ વચનમાં 'રા' નો
લોપ થઈ જાય છે. દ્વિતીયા ના એક વચનમાં 'કે' નો લોપ થઈ જાય છે.

દીર્ઘ ઇકારાન્ત 'નદી' આદિ શબ્દનાં ૩૫ પદ્ય 'ઘટિ' જેવાં જ નામોનાં
૩૫મી દ્વિતીયામાં 'કે' અને 'રે' વિભક્તિ રહે છે, તેનો લોપ થતો નથી.

‘ખ’ ચિન્હ વાળાં. રૂપો સંબ્રમાર્ય અને તુર્યાર્યના પ્રથમાના બહુ વચનમાં અને દ્વિતીયાદિ સધળા વિભક્તિઓના એક વચન તેમજ બહુ વચન બન્નેમાં વપરાય છે.

જે પદને સ્થાને સર્વનામનો પ્રયોગ કરવામાં આવે, તે પદનું જે લિંગ, અને જે વચન હોય; સર્વનામનું પણ તેજ લિંગ અને તેજ વચન બાળવું. લિંગ ભેદે સર્વનામનાં રૂપો બ્રુદાં થતાં નથી.

મવ, મકન, અમૂક, અજ્ઞ, એક. ઉભય, અપર, નિજ, સ્વ, આદિ કેટલાક શબ્દો ધણે સ્થળે સર્વનામની જેમ વ્યવહાર થાય છે. ઉદા. દિનેશ ઓ રમણ વરૂકાલ પર્યાણ વિષાંત્ર કર્ત્તવ્ય, તા’ત્ર પર ઉભયરેકોશ્ય ઇનિયા ગોલેન. દિનેશ અને રમેશે બહુ કાલ સુધી વિચાર કર્યો, ત્યાર બાદ બન્ને ક્યાંહી ચાલ્યા ગયા,

સમીપમાં રહેલ અથવા પાસે રહેલ પદાર્થને સ્થાને ‘હેશ’, તે અપેક્ષાએ દૂરમાં રહેલ પદાર્થને સ્થાને ‘ઉશ’, તેમજ તે અપેક્ષાએ પણ દૂર રહેલ પદાર્થના સ્થાનમાં ‘જાશ’ નો વ્યવહાર કરાય છે, ક્યાંહી ર એ નિયમ નથી પણ લાગતો.

‘કિ’ એ પ્રશ્ન સૂચક સર્વનામ છે, ઉદા. મે કિ રલિન. તે શું બોલ્યો, દેતાં પ્રશ્નનું જ્ઞાન ન થતું હોય ત્યાં તથા કોઈ અજ્ઞાત મનુષ્યને સ્થાને સર્વનામનો વ્યવહાર કરવો હોય ત્યાં ‘કિ’ ને સ્થાને ‘કેશ’ આદેશ થઈ જાય છે.

સે, મે, જી, ઓ, હાઈ, જો, અઈ, ઓઈ, કોન્ અને સ્વ એ કેટલાક સર્વનામ જે વિશેષ્યની પૂર્વમાં લાવવામાં આવે તો તેનો વિશેષણની માફક વ્યવહાર થાય છે.

કારક તેમજ વિભક્તિ પ્રયોગ સંબંધી જે જે નિયમો આગળ દેખાડવામાં આવેલ છે. તે બધા નિયમો સર્વ નામમાં પણ લાગુ પડે છે. સર્વનામના કર્તા કારકમાં ‘જ’ વિભક્તિનો લોપ થાય છે ઉદા. આગિ કર્ત્તવ્ય.

ક્યાંહી ક્યાંહી સંસ્કૃત સર્વનામનો પણ વ્યવહાર થાય છે ઉદા. અન્નદેશીય, યુન્નદેશીય, રત્નવર્ષિ, કિમાકાર. અમારા દેશના, તમારા દેશના, હાથ લગી. કેવો.

કેટલાક સર્વનામ શબ્દોનો સન્માન અર્થમાં વ્યવહાર કરવો હોય તો ચન્દ્ર-
ચિંદુ (૫) લગાવવામાં આવેછે. ઉદા० ચાશરા, ટાંશરા, ઉંશરા ।

વિભક્તિ પર રહેતાં કર્તા કારકના એકવચન વિના બધે સ્થળે સર્વ-
નામનો નિચે લખ્યા પ્રમાણે આકાર બદલાઈ જાયછે.

આમિ,	આમા	ઉશ	ઉનિ	ઉશ, ણ
તૂમિ,	તોમા		ઉ	ઉશ, ણ
તાશ	તાંશ	કિ	કિ	કાશ, કે
}	સે		કિ	કાશ, કે
ઈશ	ઈશ, એ	વાશ,	વિનિ	ચાશ, ચા
}	એ		યે	ચા
	ઈશ, એ	આપનિ		આપના

જો બધાં રૂપાંતર થયેલા શબ્દોથી વિભક્તિ પાવી પ્રયોગો બનાવાયછે,
ચાશ, તાશ, ઈશ, ઉશ, એ ચારનાં જ્યારે કોઈ રૂપાંતર ન થાય ત્યારે પણ
વિભક્તિનું કાર્ય થઈ શકેછે. ઉદા० આપનાર રહે । આપનું શુસ્તક.

સર્વનામ રૂપ.

સઘળાં સર્વનામોનાં કર્તા [પ્રથમા] માં રૂપ.

સર્વનામ.

એક વચન.

બહુવચન.

(હું) આમિ—આમિ, આગમ, આમાતે.

આમરા (અમે)

(તું) તૂમિ—તૂમિ, તોમાર, તોમાતે.

તોમરા (તમે)

(આપ) આપનિ—આપનિ, આપના-ર, તે.

આપનારા (આપલોકો)

(તે) તિનિ—તિનિ, તાંશાતે, તાંતે, તાંશાય, તાંય. તાંશારા, તાંરા (તેઓ)

(તે) સે—સે, તાંશાય, તાય, તાંશાતે, તાતે. તાંશારા, તારા, (તેઓ)

(તે) તાશ—તાશ, તા, તાંશાય, તા-તે, ય, તે. તાંશા, તા (તેઓ)

(જે) વાશ—વાશ, વા, વાંશાય, વાતે, વાય, વાંશાતે. જાશ, જા. (જેઓ)

(આ) ઈશ—ઈનિ, ઈંશાય, ઈંશાતે, એંતે.

ઈંશારા, એંરા (આલોકો)

(કાણ) ૧ કિ ૧ — કે, કાશય, કાય, કાશતે, કાતે. કાશરા, કારા
૨ કિ ૨ — કિ, કિસે, કિસેતે, કોન્ કિ,

‘દિગર’ પ્રત્યાન્ત ‘આમિ, તૂમિ, આપનિ, તિનિ, ધિનિ, હિનિ, ઉનિ’
તેમજ મનુષ્ય વાયક શબ્દોના બદલે વપરાતા શબ્દોથી ‘એ’ વિભક્તિ થતી
નથી, બહુ વચનમાં કેવળ તૌશરા, આમરા, ઘાશરા આદિ પદો થાયછે.

‘સે અને તાશ’ એ બન્નેના બહુ વચનમાં સે-ગૂલિ, ગૂલા, ગૂલિતે,
ગૂલાતે, ગૂલાય એવાં પદો પણ બનેછે; મનુષ્ય વાયક બિન્ન અન્ય શબ્દને
બદલે આવેલ ‘કિમ્’ શબ્દનો કોન્ કરી ‘ગૂલિ’ આદિ પ્રત્યયો લગાવવામાં
આવેછે.

‘હિનિ’ નું પ્રથમાના બહુ વચનમાં ‘હિંદાદિગતે’ પદ પણ બનેછે.

સઘળાં સર્વનામોનાં (કર્મ) દ્વિતીયા, અને (સ પ્રદાન) ચતુર્થીમાં રૂપ.

એક વચન

બહુવચન.

આં આમાકે, આમારે, ર, (મ્હને) આમાદિગકે, આમાદેર (અમને)
આં આપનાકે, આપનારે, (આપને) આપના-દિગકે, દેર. (આપલોકાને)
તિં તૌ-શકે, કે, શારે, તારે (તેને) તૌશ-દિગકે, દેર, તૌદેર (તેઓને)
સેં તા-શકે, કે, શારે, રે, (તેને) તાશ-દિગકે, દેર, તાદેર, (તેઓને)
તૂં તાશ, તા. સે-ગૂલિ, ગૂલા, ગૂલિકે, ગૂલાકે. (તેઓને)
હિં (હિનિ) હિં-કે, રે, એકે, એરે, (આને) હિં-દિગકે, દેર (આલોકાને)
કિં કા-શ-કે, કે, રે, કામર, (કાને) કાશ-દિગકે, દેર, કાદેર (કાને)
કિં કિ, (કાણ) કોન્ ગૂલિ, ગૂલા, (કાને કાને)

‘તિનિ’ શબ્દનો બહુવચનમાં ‘સેગૂલિ’ આદિ પણ થાયછે.

‘તૂમિ’ ના ‘આમિ’ ‘ઘાશ’ ના ‘તાશ’ તથા ‘ઉશ’ ના ‘હિશ’ જેવાંજ
રૂપ થાયછે, આમ્ય ભાષામાં, ‘આપનિ’ શબ્દનું ‘કે’ વિભક્તિનું રૂપ
આપન કાતે થાયછે.

૧ મનુષ્ય વાયક શબ્દના બદલામાં, ૨ મનુષ્ય વાયક બિન્ન અન્ય શબ્દના
બદલામાં.

[৬২৬] তৃতীয়াংশ ৩৫.

অম্ব পথন.

অম্ব পথন.

আ० আমা-দ্বারা, র দ্বারা [ম্ভারাবডে] আমা-দিগের, দেৱ, দিগকে, (অম্ব০ বডে)
 আ० আপনা-দ্বারা [আপবডে] আপনা-দিগের ওদের দ্বারা, [আপনা বডে]
 তি० তাঁহা-দ্বারা, র দ্বারা, দিয়া [তিনাবডে] তাঁহা-দিগের দ্বারা ,, [তিআবডে]
 সে० তাহা-দ্বারা, র দ্বারা, দিয়া [সেনাবডে] তাহা-দিগের দ্বারা ,, [সেআবডে]
 তা० সেটি, দ্বারা, দিয়া [,,] ,, ,,
 ই० ইহা-দ্বারা, র দ্বারা, দিয়া [আনাবডে] ইহা-দিগের, দেৱ দ্বারা [আলোডাবডে]
 কি० কাহা-দ্বারা, র দ্বারা, ,, [কানাবডে] কাহা-দিগের, দেৱ দ্বারা [কানাবডে]

(অপাধান) অতুথীমাং ৩৫.

আমা-হইতে, থেকে, (ম্ভারথী) আমা-দিগের, দেৱ হইতে, দেৱ থেকে
 আপনা-হইতে, থেকে. (আপনাথী) আপনা-দিগের, দেৱ থেকে (আপলোডাথী)
 তাঁহা-হইতে, থেকে, তাঁথেকে, (তেআথী) তাহা-দিগের থেকে, হইতে, দেৱ.
 তাহা-হইতে, র থেকে, তার থেকে (তেথী) তাহা-দিগের, দেৱ হইতে, তাদের
 [তাহাদের থেকে, সেগূলি-গূলো থেকে (তেআথী)
 তাহা হইতে, থেকে, তা থেকে. সেগূলি-গূলো, হইতে, থেকে, (তেআথী)
 (ই) ইনি হইতে, ইহাথেকে এ থেকে (আনাথী) ইহা-দিগের, রা, এ রা,
 এঁদের—হইতে, থেকে. (আলোডাথী)
 কাহা হইতে, কার থেকে (কানাতী) কাহাদের-হইতে, থেকে, (কানাকানাতী)
 কি হইতে. (শাথী) কোন গূলি, গূলো হইতে, থেকে (শাশাথী)

(সংখ্য) পঞ্চীমাং ৩৫.

আমার	(ম্ভার)	আমা-দিগের, দেৱ	(অম্ভার)
আপনা-র, দিগের	(আপন)	আপনা-দিগের, দেৱ	(আপলোডানু)
তাঁহার, তার	(তেআনু)	তাঁহা-দিগের, দেৱ. তাদের	(তেআনু)
তাহার, তার	(তেনু)	তাহা-দিগের, দেৱ, সেগূলি, গূলার	
তাহার	,,	সে গূলির, গূলার,	,,

ઈહાર, ઈર	(આનું)	ઈહાદેર, ઈંદેર,	"
કાહાર, કાર	(કાનું)	કાહાદેર, કાદેર	(કાનુંકાનું)
કિસેર	(શાનું)	કોન્ ગૂલિ (લા)ર	(શાનું શાનું)

આમ્ય લોક 'આમિ' સ્થળે 'મૂઈ' 'તૂમિ' સ્થળે તૂઈ બોલેછે. તેનું પછીનું
૩૧ મૂઈ—મોદેર, મોરા, મોરે; તૂઈ—તોરે, તોર, તોદેર, તોરા ।

(અધિકરણ) સમગ્રીના એક વચનમાં પ્રથમાના એક વચન જેવાં ૩૫
જાણવાં, બહુ વચનનાં ૩૫ પ્રાયઃ છજ નહિ.

યાહા, તાહા, અને કિ શબ્દ સ્થળે ક્યારે ક્યારે થયા, તથા, અને કોથા
થાયછે. તેનાં ૩૫ નીચે પ્રમાણે જાણવાં.

પ્રથમ	સંસ્કૃતી	પંચમી	પછી
થથા, (જેવું)	થથા, થથાર	+	થથાકાર
તથા, (તેવું)	તથા, તથાર	તથા હઈતે	તથાકાર
કોથા, (કેવું)	કોથા, કોથાર.	કોથા હઈતે.	કોથાકાર

બંગલા ભાષામાં કરણ કારકમાં વપરાતા સંસ્કૃત પદો.

સંસ્કૃત	બંગલા	સંસ્કૃત પદ	બંગલા	સંસ્કૃત પદ.
યદ્—	યાહા	યદ્વારા—	ચાહાર દ્વારા,	જેનાવડે
તદ્—	તાહા	તદ્વારા—	તાહાર, દ્વારા	તેનાવડે
એતદ્—	ઈહા	એતદ્વારા—	ઈહાર દ્વારા	આનાવડે

આધિકરણમાં વપરાતા સંસ્કૃત પદ.

યદા—	થથન,	જ્યારે	તત્ર	સેથાને	સાં
યદા—	થેથાને	જ્યાં	કદા	કથન, કથે	ક્યારે
તદા—	તથન,	સારે	કૂદા	કોથાય	ક્યાં

સંબંધ પછીમાં વપરાતા સંસ્કૃત પદ.

મદીય—આમાર મહાર	તવદીય—આપનાર, આપનું.
ત્વદીય—તોમાર, ત્હાર	સ્વીય, સ્વકીય—નિજેર, પોતાનું.

વિશેષણ [Adjective]

સામાન્ય વિશેષણથી આવેલ વિલક્ષિતનો લોપ થાયછે; એથી કરી વિશેષણનો આકાર બદલાતો નથી, ઉદા. ગૂજરાતી લોકકર્તા । ગુજરાતી લોકો.

વિશેષણ દ્વારા જે પદનો ગુણ પ્રકાશ થતો હોય. તે પદનું જે લિંગ અને વચન હોય તે લિંગ અને વચન વિશેષણનું જાણવું.

બંગલા ભાષામાંના વિશેષણોનાં લિંગ અને વચન ભેદથી રૂપ બદલાતાં નથી; જેમકે થોડાં માનુષ; લંગડો માણસ. સૂન્દર-છેલે, સુંદર છોકરો.

વિશેષણનો જ્યારે વિશેષ્યની માફક વ્યવહાર થાયછે. સારે તેનાથી આવતી કારક વિલક્ષિતનો લોપ થતો નથી ઉદા. મૂર્ત્યે ઓ મસ્તિષ્કે વેણિ અનુતર । મુર્ખ અને પંડિતમાં ધણેજ ફેર.

ક્રિયા વિશેષણમાં 'અ' વિલક્ષિત થાયછે; કેટલીક સ્થળે તેનો લોપ થાયછે. જરાજી ચલિયાં ચાઉ । જલ્દી ચાલ્યોજી. લોપમાં જરાજી ચાઉ ।

ક્યાંહીં ર ક્રિયા વિશેષણનો દ્વિત્વ થઈ જાયછે ઉદા. શત્રેઃ શત્રેઃ વાઉ । ધીરે ધીરે જાઓ, ચિન ચિન કરિયા જામિન । ખી ખી કરી હસ્યો.

સન્ધિ.

(૧) પ્રચલિત બંગલા ભાષામાં પ્રાયઃ સંધિનો વ્યવહાર નથી. જેમકે એક એક થાનિ, દુઆનિ, છર જાના. અહીં સંસ્કૃતની માફક સન્ધિ થતી નથી, તો પણ સંધિ થયેલ અનેક સંસ્કૃત પદો તથા સંસ્કૃતનું અનુકરણ કરી સંધિ કરાતા કેટલાક બંગલા પદોનો બંગલા ભાષામાં વ્યવહાર છે. ઉદા. ફેલણ + આગત = ફેલણગત । વન્મૂક + અજ્ઞ = વન્મૂકાજ્ઞ । ઉત્તમ + આશા ઉત્તમશા । વજ્ર + અધિપ = વજ્રાધિપ ।

(૨) બંગલા ભાષામાં સમાસ થતાં, તેમજ પૂર્વમાં રહેલ શબ્દ વ્યંજનાન્ત હોય પર રહેલ શબ્દ સ્વરાદિ હોયતો વ્યંજનમાં સ્વર મળી જાયછે. ઉદા. જન + એક = જનેક, એક (દાઈ) માણસ. વાર + એક = વારેક,

એકાદ વખત. પ્રાશ્ન + ઉપરિ = પ્રાશ્નપરિ. પહાડ ઉપર. અર્ધ + એક = અર્ધેક, અડધુંક, પાંચ + એક = પાંચેક, પાંચેક.

(૩) કેટલાએક સંસ્કૃત શબ્દોમાં રહેલ વિસર્ગનો અંગ્રા ભાષામાં લોપ થઈ જાય છે—ઉદા. મનઃ તેજઃ = મન તેજ. શિરમ્ + ઉપરિ = શિરોપરિ. લોપ કરી સંધિ પણ કરી શકાય છે. જેમકે-મનઃ અચુત્ર = મનોચુત્ર ।

(૪) કેટલાક પદો નિપાતનથી સિદ્ધ થાય છે. કૂડિ + એક = કૂડિક, વીશેક. દૂર + એક = દૂરેક, જેએક. શત + એક = શત્રેક, સોએક.

(૫) કેટલેક સ્થળે સંધિ થતાં વર્ણ અનુનાસિક થઈ જાય છે. રાધ્ + ના = રોના (ચર) = રાંધવાનું ધર (રસોડું) માગ્ + ના = માહના. ભીખારી.

(૬) કેટલેક ઠેકાણે સંધિ વિકલ્પે થાય છે. અને સંધિ થતાં પૂર્વના અ-કારનો લોપ થાય છે. વચન + નિ = વચનિ, સંધિ ન થતાં વચનરે; એવીરીતે ઉચનિ, જચનિ આદિની સંધિ સમજી લેવી. સંસ્કૃત પ્રયોગોમાં સંસ્કૃતની જેમજ સંધિ જાણવી.

અવ્યય. (Indeclinable)

અવ્યયથી આવતી વિશક્તિઓનો લોપ થઈ જાય છે.

અનેક અવ્યયો ક્રિયાને વિશેષિત કરતા હોવાથી ક્રિયા વિશેષણ કહેવાય છે. તથા કેટલાક પ્રાયઃ વિશેષણ રૂપેજ વપરાય છે.

(૧) ક્રિયા-વિશેષણ—

અર્થ, અસંત	અણ, અસારે	આવ, ખીલું, વળી
અભિનિ, ધણું	અધુના, હાલમાં	આરંભ, ખીલું પણ
અસ્મદ્વાં, આર્યપું	અગ્રિષ્ઠ, ખીલું પણ	આરંભ, ધીરે
અહઃપર, આનાપછી	અવશ્ય, નિશ્ચય	આર્જો, આદિમાં,
અનન્ય, અંતે	અજ (અર્થ) અહીં	આગ, આગળ
અર્થિક, વધુ	અર્થ, [અર્થ] ,,	એતિ, ઇતિ
અર્થ, નહિનો	અમુલ, [અર્થ] આમાં	એકજ, એકહું
અર્થ, આગળ	[અર્થ, અર્થ], ,,	અમન, એવું

એકન, આવખતે,
 એત, એટલું
 એવે, એવે
 કદાચ, કદાચ
 કવે, ક્યારે,
 કદાપિ, કદાપિ
 કૂત્ર, [કુથા] ક્યાં
 [કોથા] ,,
 કથન, ક્યારે
 કિ, કું
 કિન્તુ, કિન્તુ
 કેવલ, માત્ર
 ક્રમશઃ, ક્રમથી
 કેમન, કેવે,
 કુધ, કુપ્ય,
 ઠટ, ઠાટ, જલદી
 ઠટપટ, ઠટપટ
 ઠાટિતિ, જલદ,
 તથા, તથા
 તથાઠ, તથા
 તથાપિ, ઇત્યાં
 તવે, તોપણ
 તદવધિ, ત્યાં સુધી
 થીરે, થીરે

તાવલ, તેવામાં
 દૈવાલ, અકસ્માત
 નચેલ, નહિતો
 નતુવા, નહિતો
 નય, નહોય
 ના, નહિ,
 નિરનંતર હમેશાં
 પરસ્પર, પરસ્પર
 પૂનઃ [પૂન] ફરી
 પૂનશ્ચ, ફરીને
 પૂનરાય, ,,
 પૂનર્વાર, પીછવાર
 પ્રતિ, પ્રતિ
 પ્રાય, પ્રાયઃ
 પ્રાયશઃ [શ] ,,
 ફલતઃ, સારાશ
 ફલે, અંતે.
 ફેર, ફરી
 વટે, ઇ
 વરઃ, સારં
 વરાવર, ઠીક
 વસ્તુતઃ- વાસ્તવિક
 વેહદ, બેહદ.
 ભૂવોભૂયઃ ફરી ફરી

મૂલઃ મૂલઃ, ક્ષણે ૨
 યથા, યથા
 યદવધિ, ત્યાં સુધી
 યદિ, જો,
 યદિ'ઉ [છ] જોડ
 યદ્યપિ, જોડ
 યાવલ. ત્યાંસગી
 યુગપતઃ, સાથે
 યેન, જાણે.
 સર્વદા, હમેશાં
 સહસા, એકદમ
 સર્વત્ર, બધે.
 સઘ, જલદી
 સ્વભાવતઃ, સ્વભાવથી
 સહ, સાથે
 સહજે, સહજે
 સુથા, ફાકટ
 સુસ્ત્ર, હળવે
 સ્થાલ, એકદમ
 સ્વતઃ, કદાચિત
 જા, જા, હે, હે
 હાય, હાય
 હદ, (કરા) હદકરી
 હામેશા, સર્વદા

૨ ઠટલાક અવ્યયોનો કારકની સાથે સંબંધ રહેતો હોવાથી તે કારક
 અવ્યય કહેવાય છે. ઉદા. અપેક્ષા; જરૂરત. હાજી, વિના. છેવટે, અપેક્ષાએ.

জন্ম (জন্ম) মাটে, দ্বারা, বউ. নিমিত্ত, দ্বারা (উপ). স্বায়, মাছক. পর্যায়, সুখী. প্রতি প্রতি. পিছে, পাছ. বটে, উ. বিনা. মারকত. সঙ্গে. সাথে. সহিত, সাথে. হতে, থা. ইস্তক, সুখী. তক, সুখী. দরুন, দ্বারা. দিক, দিক্কার পানে, প্রতি. হইতে, থা. থেকে, থকা. নিকটে, সমীপ, বিগে.

૩ સંયોજક અવ્યય-જે શબ્દ જે વાક્યોને જોડી દે તે સંયોજક અવ્યય.
જેમ કે; (સમુચ્ચય વાચક) આરુઢ, ણીળું પણ (વિકલ્પ વાચક) કિંવા, વા,
અથવા (છ) અથવા [વિરોધ વાચક] કિન્તુ, પ્રરન્તુ, પરંતુ. (સંદેહ વાચક)
યદ્યપિ, ચદિ, ચદિઉ, જોકે, જો, જોકે. તથાપિ, તોપણ, હયત, કદાચ નચેહ
નહિ તો [નિષ્પત્તિ વાચક] ફક્તઃ સારાંશ, કાજે, માટે, વાસ્તવિક, અત-
એવ એટલા માટે.

৪ অনুকার অর্থ—~~পক্ষী~~ আদি নিধ্বনি অনুকরণে যে শব্দ
উৎপত্তি প্রাপ্ত হয় = তা অনুকার অর্থ। যথা ভোগে অনুকার অর্থ দ্বিঃশব্দ
হয়। যেমন, কচ্ কচ্, কড় কড়, কক কক, কঁকঁ, কঁই কঁই, কুল-
কুল, কেঁ কেঁ, কেঁউ-কেঁউ, কোঁ কোঁ, কুটুর ২ কুলু-কুলু, খা-খা, খাঁ খাঁ,
খেঁক-খেঁক, খল-খল, খিল-খিল, গর-গর, গড়-গড়, গাঁ-গাঁ, গাঁক-গাঁক,
গৌঁ গৌঁ, গুন-গুন, গুম-গুম, গৌত-গৌত, ঘট-ঘট, ঘড়-ঘড়, ঘুট-ঘুট,
ঘেউ-ঘেউ, চিঁ-চিঁ, চোঁ চোঁ, চড়-চড়, ঝি-ঝি, টেঁ-টেঁ, টুক টুক
ঠক ২, ডগং ২, ঢক ২, পিঁ-পিঁ, ভন্-ভন্, ভেঁ-ভেঁ, মিউ ২, আদি।

୫ ଶାବଯୋଧକ-ଅନ୍ୟ—ଆହା, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମାں. ଅହୋ, ଯେତମା, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମା.
 ଆଃ, ଯେତମା. ଈଃ ସଂଭ୍ରମମା. ଈହିହି, ଛାନ୍ଦ୍ୟମା. ଛି, ଶୀର୍ଷକାରମା. ଧନ୍ୟ,
 ଦାୟମା, ଯେ ପ୍ରମାଣେ ବାହ, ବାହବାହି, ବାପୁରେ, ମାବାମ, ହାସ, ହାଁ ହାଁ, ଧିକ, ଛର,
 ଓ ମା, ଯୋମା, ବହତ ଆଛା, ଅଢୁସାହି ଆଦି.

১ (সংজ্ঞাধন)—হে, ওহে, এ, গো আদি. (দ্রুত জনক)-উ, হু, হৈরে, কি. (মধ্য-জনক) ও, ওমা, বাবা. (ধৃত্বা জনক) ছিঃ ছিঃ, ধুঃ, ধুঃ
ধিক. [প্রাস্য-জনক] হা-হা, হোহো, হিহি, হু-হু. [আশ্চর্য-জনক] বাঃ বাঃ

શબ્દ ૨, એકિ. [કરૂણા-જનક] અરેરે, આશ, માંગો, વાવાંગો, [ઉત્સાહ-જનક] માવામ, ઠિક-ઠિક, રે રે,

સમાસ (Compound words)

અધે સ્થળે સમાસ થતો નથી. પ્રયોગ અનુસારે સમાસનો નિર્ણય થાયછે.

દ્વન્દ્વ સમાસ (Copulative.)

(૧) જે સમાસ પડે જે વિશેષ્ય પદો મળીને એક પદ થઈ જાય, તેમજ જાનને પદનો પ્રધાન રૂપે અર્થ જણાય, તેનું નામ દ્વન્દ્વ સમાસ; દ્વન્દ્વ સમાસ થયે કોઈ ૨ સ્થળે વિભક્તિનો લોપ થાયછે, અને ક્યાંહી નથી પણ થતો.

મા ઓ વાપ = માવાપ, નામ ઓ વામ = નામવામ, ભાઈ ઓ ભગિની = ભાઈ ભગિની, માછ ઓ ભાત = માછભાત, શાંટ ઓ વાજાર = શાંટ વાજાર, દામ ઓ દામી = દામ દામી.

(૨) વિશેષ્યની માફક વપરાતા જે વિશેષણ પદોનો પુણ સમાસ થાયછે. જેમકે. કાનાં ઓ કોંઢાં = કાનાંકોંઢાં, કાણોં અને લંગડોં. ઠાનાંક ઓ ઠાણ = ઠાનાંક ઠાણ, કમ—વેશિ, આંધું વધતું. જાન—જાન, બહુ સારો આદિ.

(૩) દ્વન્દ્વ સમાસમાં કયો શબ્દ આગળ રહે, અને કયો પાછળ તેનો નિર્ણય કરવો સહેલ નથી. તેના અનેક નિયમોછે. (૧) સ્ત્રી પુરુષનો સંબંધ રહેતાં આગળ પુરુષ અને પાછળ સ્ત્રી રહેછે; જેમકે. વેળા—વેળી, શર—ગોરી, દામ—દામી, શજી—શાંજી, [૨] તેવો સંબંધ ન રહેતાં પહેલાં હોય શબ્દ રહેછે અને પાછળ દીર્ઘ અથવા બોલવામાં કઠણ માલુમ પડતા શબ્દો રહેછે; જેમકે—ફૂલ-ચન્દન, શાંટ—શાંટ, માન-મમના, માલ-મસાલો. મેલે-મલ્લ, આદિ [૩] પૂજ્ય, તેમજ મુખ્ય હોયતે આગળ અન્ય પાછળ જેમકે,—ગુરુ-શિષ્ય, ગાન-વાજના ગાવું બજાવું, શાંજી-પરો, આવું પહેરવું, મૂથ—શાંટ આદિ કેટલેક સ્થળે કોઈ પણ નિયમ લાગુ નથી પડતો. જેમકે ઠાંવ—વાસ, ખેતર ખેતર, લેના—લેના, લેવડ દેવડ. જોતા—જામ, મા

বাপ, কম-বেশি, গাড়ি ঘোড়া, পড়া-শোনা, মেথ্রুপু' গথ্রুপু', জন্ম-হুল,
আদি.

(১৪) বিলকিতনো লোপ নহিঁ যবানাঁ উচ্চ। আগে-পাছে, আগণ পাছণ,
চোখে-মুখে, আঁখে ম্হোড়ে, ঘরে-বাহিরে, ধরে থহারে, জলে-কাদায় = পাণী
মাঁ কয়রামাঁ.

नयु३५ (Determinative)

(૧) તત્પુરૂષ સમાસમાં પ્રાયઃભેજ પદો રહે છે. આ સમાસમાં પ્રાયઃ પાછળના પદનો અર્થ પ્રધાન રૂપે જણાય છે. જેમકે ઠાકૂર-પૂજ = ઠાકૂર પૂજ.

(২) প্রায়: উত্তর পদ বিশেষ্য, অথবা প্রথম পদ বিশেষ্য অন্তে দ্বিতীয় পদ বিশেষ্য, অন্তে কৃত প্রত্যয়ান্ত পদ, আদি না যোগমাং তৎপুৰুষ সমাস থাকে। সমাস থযে বিভক্তি লোপ ঘটে জন্মযে। ক্যাংদী নথী পলু যতো জেমডে-রামের ধনু = রামধনু, তালের-গাছ, তাল গাছ, তাড়নু আড়, মুদীর-খানা = মুদী খানা, মোদী আনু, কর্মে কারকমাং ভাতকে-খাওয়া = ভাত খাওয়া, মাছকে-ধরা = মাছধরা, কলিকাতায়-গমন, কলিকাতা গমন. ক্রলু কারকমাং, ধনে-হীন, ধনহীন, নির্ধন. স প্রদানমাং যুদ্ধে-গমন, যুদ্ধ গমন (নিমিত্ত অর্থ ছে) লড়াইতে মাটে প্রযালু. অপ্রদানমাং, বিশ হইতে ত্রিশ, বিশ ত্রিশ, বিশ ত্রিশ. অধিক্রলুমাং-গাছে-পাকা, = গাছ পাকা, আডে পাডেল. অপরী রীতে ফুলের-বাগান, ফুল বাগান, ধুলো অগীযো গৌরাদেব-পণ্টন, গৌরা পণ্টন, শোষের-কাগজ = শোষ কাগজ (ওলোটিং) ধয়ারদী যুস, জজ আদালত, জজ ইয়েরী, রাজাগণ বা রাজগণ; ভাতাগণ, ধর্ম্মবতার, তাল পাতা তাড়নু পাঁড়ু পুকুর ঘাট, তলাপনো ঘাট কুলিদের জন্ত আপিস.

(৩) মধ্যম পদে লোপী সমাস-জ্যেষ্ঠে, পায়ের দ্বারা চালিত গাড়ী-পাগাড়ী, পগ গাড়ী, কুনির জন্তু আপিস, মলুরানে মাটে আশীস, ডাক বহিবার-গাড়ী ডাক গাড়ী, স্বতের সহিত অনু = স্বতানু, দুধে যুক্ত মাগু = দুধ মাগু, দুধ

યુક્ત સામુદાય, ગંધકર વિજયી, વનિક = ગન્ધ વનિક. તેવીજ રીતે રાના
ચર. રસોડું મૌમાહિ-મધમાખી, વરફ જલ, વિગેરે.

નિષેધ તત્પુરુષ (ભાલ સમય) નય = અસમય, અરાખ વખત. કેજો
કાજેર ઉપયુક્ત નય = અકેજે, નકામું.

કર્મ ધારય. (Appositional)

(૧) વિશેષણ પદની સાથે વિશેષ્ય પદના સમાસમાં અથવા અભેદ
સંબંધમાં એક અર્થના બે પદોનો જે સમાસ તેનું નામ કર્મ ધારય
જેમકે દર્યાલ—ઠાકુર.

(૨) કર્મ ધારય સમાસમાં કેઈ સ્થળે વિશેષણનો પર નિપાત થાયછે.
ક્યાંહી ૨ નથી થતો. કેમકે—એકક્ષણે = ક્ષણેક, એકજન = જનેક, એકવાર
= વારેક, એક સેર = સેરેક, વીર-રાજપૂત = રાજપૂત વીર, વિશેષ
લોકે = લોક વિશેષ, તિન વહર = વહર તિન, વાણ વરસ, બાજા-શાક
= શાક બાજા, તળેર શાખ, ઉન-વિશ, ઉન-ઈશ વા ઉનિશ ઓગણીશ,
માઢે-પૌંઠ, મહા-ગોલ. 'દૂઈ'. 'એઈ' શબ્દ ના 'ઈ' કારનો લેખ થઈ જાય
છે. એઈક્ષણ-એશન, દૂઈજન, દૂજન, બેજણ. દૂઈતલા-દૂતલા, એ પ્રકારે તે-
તલા, ઘોંતલા આદિ પણ થાયછે. દૂશત = દૂશ, ૫સો.

(૩) વિશેષ્યનો તથા વિશેષણનો અથવા બે વિશેષણ પદોનો કર્મ ધારય
સમાસ—જેમકે ઈંરાજ લોક, ઇંત્રેજ લોક, કાંઠા પાંકા, કાચું પાકું,
ઠાંલાક ઠતૂર.

સમાસ કરતાં વિશેષણ વાચક 'મહ' શબ્દને સ્થળે 'મહા' થાય છે.
મહાધુમ, મહારાણી, મહારાજા,

નિચે લખેલ પદો નિપાતનથી સિદ્ધ થાયછે. ઉદા૦ અશ્વમાર્ઠ = માર્ઠાશ્વર,
ખીજો મેઠ, અશ્વ દેશ = દેશાશ્વર, ખીજો દેશ, મન્દ માનુષ = અમાનુષ, અરાખ
માણસ, એકશત = એકશ, એકસો નિન્દ્ય કર્મ = અકર્મ અરાખકામ, મન્દ
શૂર = વેશૂર, અરાખ સ્વર, એવીજ રીતે વે વન્દવસ્તુ, અરાખ બંદોબસ્ત,
વે આરામ, ગર હાજિર, ગેર હાજર.

ઉપમિત સમાસ તથા રૂપક સમાસ.

ઉપમિત અને રૂપક સમાસ કર્મ ધારયની અંતર્ગત થઈ શકે છે. ઉપમિત-
 ઠાંદેર તૂળા મૂથ = ઠાંદ મૂથ, ચંદ્રમુખ, પાંક્તિર મદન ગાડિ = પાંક્તિ ગાડિ,
 પાલખીના જેવી ગાડી, કમલેર સ્થાન મૂથ = કમલ મૂથ. એ પ્રકારે ઠાંદ વદન.
 ચંદ્ર વદન, વક ધાર્મિક, બગલા ભગત, ફૂલેર સ્થાન કુમારો = ફૂલ કુમારો.
 આદિ.

રૂપક સમાસ-જલ રૂપ પથ = જલ પથ, વદન રૂપ ઠાંદ = વદન ઠાંદ
 બહુ પ્રીતિ.

જે બધા પદોનો સમાસ થાય, તે બધા પદોનો અર્થ મુખ્ય રૂપે ન જણાવતાં
 સમાસથી બનેલ પદ જે અન્ય પદાર્થને પ્રધાન રૂપે જણાવે તો તે સમાસ બહુ-
 પ્રીતિ કહેવાય છે.

કૃત પ્રત્યયાન્ત વિશેષણ પદ વિશેષ્યની પર રહે છે. તેનાં ઉદા. નક્કમી
 છાડિયાહેન ચાલુ (દ્વિતીયા) લક્ષ્મી એ છોડી દીધો છે જેને, તે નક્કમી છાડા,
 નિર્ધન. ધાન નિક્ક હર ચાલે. ધાન પાકે જેમાં તે ધાન-નિક્ક (હાંડી) ધાન-
 પકાવવાનું હાંડણું, એ પ્રકારે.

કૃતપ્રત્યયાન્ત વિશેષણ પદો વિશેષ્યની પર રહેતાં તેમજ પીઞ્ વિશેષણ
 પ્રદા પૂર્વમાં રહેતાં અંતમાં હોય. ઉદા. આ અને જી થાય છે જેમકે. ઉંઠા
 રૂપાન ચાર = ઉંઠા કપાળિયા, ઉચું છે કપાળ જેનું તે ઉંચા કપાળવાળો,
 કાલા મૂથ ચાર = કાલા મૂથવા, કાલા મૂથો. કાળું છે મોઢું જેનું તે કાળા
 મોઢોનો. ગોંધે છે જૂર ચાર, = ગોંધે છે જૂરો, આળસુ, (એવો આળસુ
 કે મુછપર પડેલી બહુર પાળ મોંમાં ન લઈ શકે.) જલ નાઈ ચાલે
 સમમી (નિર્જલા), જળવિનાની, દુઈનલ આલે ચાલે = દુનલા (વન્દૂક) બેનળી
 છે જેમાં તે બેનળી, એક ગજ પરિમાણ ચાર = એક ગજી, એક ગજવાળું.
 પાંચ શેર વજન ચાર = પાંચ શેરી-પંજરી, પાંચશેરી એ પ્રમાણે.

કાઈ કાઈ ઠેકાણે વિશેષ્યમાં વિભક્તિ રહે છે. જેમકે વાને ભાગા હેલે,
 પાણીના પ્રવાહમાં વહેતો બાળક, પાણે પડા લોક જે માણસ

પગમાં પડી રહ્યો છે વા પડે છે. જેને જેતાંજ હસવું આવેતે. દેશન—શામિ !
આઈ ન શકે જે તે નિ—ચાઅનતિ.

કોઈ કોઈ સ્થળે 'ઈશા, ઉશા, આ, જૈ, નથી પણ આવતા. જેમકે એક
ગાડિ પરિમાળ ચાર = એક ગાડી (કાર્થ). એક ગાડી છે માપજેતું તે એક ગાડી
(લાકડાં). કણ મેજાજ ચાર, કડો છે મિમળ જેનો તે કણ—મેજાજ
(લોક) બહુ મિમળ વોધ નાઈ ચાર = અવુચ, અજ્ઞાન, એ પ્રમાણે.

સ્ત્રીલિંગ થતાં અંતમાં જૈ, નૌ થાય છે. ઠોદ-વદની, ઠોદેર જાય વદન
ચાર, ચંદ વદની. છૂનલી. બેનળીવાળી અલ્લ વચ્ચે, નહાની ઉમરની. પાડા-
વેડાની, મ્હોલ્લે મ્હોલ્લે ભટકનારી.

અવ્યયી ભાવ.

પ્રાયઃ જે સમાસ દ્વારા અવ્યયનો અર્થ પ્રધાન રૂપે જણાય, તેમજ સમાસ
થએલ પદમાં પ્રાયઃ કરીને અવ્યય રહે તે અવ્યયી ભાવ સમાસ કહેવાય છે. એવા
પદોના અંતમાં 'એ' થાય છે. જેમકે ચરે ચરે = પ્રતિ ચરે, પ્રત્યેક ઘરે. ચર્તોચ
ચર્તોચ = પ્રતિ ચર્તો, પ્રત્યેક કલાક. એવી રીતે પ્રતિ માસે, પ્રત્યેક મહિને.
સમક્ષે, સામને, યથા ક્રમે. અનુક્રમે. કોઈ કોઈ પદોમાં 'એ' નથી થતો
યથાશક્તિ, યથા રૂઠિ, જેવી રીતે.

અંતના 'એ' નો લેખ પણ થઈ શકે છે. પ્રતિ ઘર, પ્રતિ દોકાને,
પ્રત્યેક દુકાન એ પ્રમાણે.

સમાસ થએલ અનેક સંસ્કૃત શબ્દો બંગલા ભાષામાં વપરાય છે. તેમાંના
થોડાંક ઉદાહરણો.

તત્પુરુષ—મલ્લિથિત, મ્હાઈ લખેલ, જલ મિલ્લ, પાણીએ લીજેલ, જ-
ન્માક્ષ, જન્મથી આંધળો. પ્રાગ પ્રિય પ્રાણથી પણ પ્રિય. ભાતુગન, બંધુ-
વર્ગ. ભાતૂખૂલ, ભાતૂખૂલ ભત્રીજો. રસ્તિદનત, હાથીનોદાંત. પૂરુષાધમ પુરુ-
ષમાં નીચ. નાતિ દૂર, ધણું દૂર નહિ. કર્મ ધારય—ગુનિજન, ગુણી
માણસ. કુદ્ર નદી નહાની નદી. કા પૂરુષ, ખરાબ માણસ. શર્ક પૂરુષ, લટ
પુટ શોકાનલ, શોકરૂપ અભિ.

દ્વિગુ-અંગલામાં તેનો અઝો પ્રચાર નથી. ત્રિગુણ ત્રણ લોક. ચતુષ્પથ, ચાર રસ્તા મણિ, સાત દિવસ આદિ.

બહુ પ્રીતિ, અમલ વૃક્તિ, ખરાબ બુદ્ધિવાળો. મહાશય, સારા આશય-વાળો. અનર્થક, અર્થ વિનાનું. શિથિ પ્રતિજ્ઞ, સ્થિર પ્રતિજ્ઞાવાળો. નિર્ધન, ધન વિનાનો.

૬-૬--ધર્મીધર્મ, પ્રાપ્ત પ્રાપ્ત, ગુરુ શિષ્ય, માતા પિતા, વધુવર, વધુવર શત્રુ મિત્ર, શીતોષ્ણ, ઠંડું ગરમ, હિતાહિત,

અવ્યયી ભાવ--ઉપ કૂલ, તટપાસે, અન્ન ગરુ. ગંગા પાસે. પ્રતિદિન, નિરાપદ, આપત્તિનો અભાવ, શાવજીવન, શુદ્ધી સુધી આદ્યોપાનત, આદિથી અંત સુધી.

સંસ્કૃતને છોડી ખીણ ભાષાઓના પણ અનેક સમાસ થએલ શબ્દો અંગલા ભાષામાં વપરાતા જણાય છે. ઉદા. દેવદાસ દાસ, દીવાનનું દક્ષિણ નવાવ મહાલ, નવાવનો મહેલો; જમા થરત, જમે ઉધાર; ઉકાલત નામા, વકીલાત નામું. નાશક, વિના કારણ, વદમેજાજ, ખરાબ મિત્ર. વે આન્દાજ જેનો અંદાજ (માપ) નહિ, દિલ દરિયા, દરિયાના જેવું (ગંભીર) મન જેવું; ટમ્ભાચાર જેની આંખમાં શરમ નહિ, વદમાન, ખરાબ ચાલનો, નારાજ.

ક્રિયા. (Verb)

(૧) જે પદ દ્વારા કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય જણાય. તે ક્રિયા. શાઉણા ખાતું, વળા, ખેલવું, શ્રા, પકડવું, શ્રા, થવું આદિ.

(૨) તે ક્રિયા જે પ્રકારની છે. સમાપિક્ષા અને અસમાપિક્ષા.

(૩) અસમાપિક્ષા-જે પ્રયોગ વડે વાક્યનો અર્થ સંપૂર્ણ ન થાય અને ખીણ ક્રિયાની આકાંક્ષા રહે તે અસમાપિક્ષા ક્રિયા (Infinitive verb)

(ખ) સમાપિક્ષા-જે ક્રિયાના પ્રયોગ દ્વારા વાક્ય આકાંક્ષા રહિત થવું હોય તે સમાપિક્ષા ક્રિયા (Finite verb)

અસમાપિકા.

(અર્થ)	(પ્રત્યય)	(ધાતુ)	(પદ)
અનન્તર	ઈચ્છા	કર્રા	કર્રિચ્છા (કરીને)
નિમિત્ત	ઈતે	”	કર્રિતે (કરવાને)
ભાવ	ઈને	”	કર્રિને, (કરતાં)
	આચ્છા	”	કર્રાચ્છા (કરવામાં)

‘ઈચ્છા’ પ્રત્યયનાં કેટલાંક ઉદાહરણો આપીએ, (ખોલવામાં થયે) ખાઈ, કર્રિચ્છા, કોઈય કર્રી, ચાઈચ્છા, (ઘેરે વા ગિરે) જઈ. ધૂઈચ્છા (ધૂરે) ધોઈ. હઈચ્છા (હરે) થઈ. હાંચ્છા (હેમે) હસી.

‘ઈતે’ પ્રત્ય. ઉદાહરણ કર્રિતે, (ખોલવામાં કોણે, કોણે) કર્રવા માટે, ચાઈતે (થેતે) ખાવા માટે, ધૂઈતે (ધૂતે) ધોવા માટે. હઈતે (હોતે) થવાને, હાંચિતે. (હાંચિતે) હસવાને માટે ચાઈતે (ચેતે) જવાને માટે.

‘ઈને’ પ્રત્યય. ઉદાહરણ કર્રિને, (ખોલવામાં કોણે, કોણે) કર્રતાં. ચા-ઈને, (થેને) ખાતાં. ધૂઈને, (ધૂને) ધોતાં. હઈને (હોને) થતાં. હાંચિને (હાંચિને) હસતાં, ચાઈને (ચેને) જતાં.

અસમાપિકા હોવા સમાપિકા હોવા, કેટલીક ક્રિયાનાં કર્મ હોતાં નથી અને કેટલીક ક્રિયાનાં હોયછે. જે સ્થળે વાક્યનો સંપૂર્ણ અર્થ સમજવા માટે ક્રિયાના કર્મ પદની આકાંક્ષા રહે નહિ, તે બધે સ્થળે ક્રિયા અકર્મક; અને જે સ્થળે કર્મ પદની આકાંક્ષા રહે તે સકર્મક. સકર્મક ધાતુઓ- ઉડા, કાંપા, ઠના, જાંગા, ચટા, ફલા, વગા, વેડાન, મર્રા, ત્રાગા, હગ્રા, થાંગા, આંગા, થેલા, ર્છા, મર્રા, હાંગા, કાંદા, આદિ. બાકીના ધાતુઓ અકર્મક જાણવા.

સમાપિકા ક્રિયા.

પુરુષ અને કાળ ભેદ દ્વારા સમાપિકા ક્રિયાનાં જુદાં જુદાં રૂપ થાયછે. કર્તાના પુરુષ દ્વારા ક્રિયાનો પુરુષ નિર્ણય કરાયછે.

ક્રિયાના સમયને કાળ કહેવામાં આવે છે. તે ત્રણ છે. વર્તમાન, અતીત, અને ભવિષ્યત્.

અંગલામાં કર્તાના વચન અનુસારે ક્રિયાનો આકાર જુદો થતો નથી. ક્રિયાપદો નિષ્પાતનથી સિદ્ધ થાય છે.

ધાતુ વિભક્તિ.

	ઉત્તમ પુરુષ	મધ્યમ પુરુષ	પ્રથમ પુરુષ
વર્તમાન કાલ	} છે છે	છે અ	છે ૧ એ ૨
અતીત કાલ (ભૂતકાળ)	} હતા હતા હતા હતા હતા	હતા હતા હતા હતા હતા	હતા ૧ હતા ૨ હતા ૩ હતા ૪ હતા ૫
ભવિષ્યત્ કાલ.	હશે,	હશે	હશે
અનુસાર (હુકમ)	×	ઉ	ઉક,

સ્થળ વિશેષમાં પ્રત્યય ભેદ.

(ક) અતીત કાળના પ્રથમ પુરુષના 'હતા' પ્રત્યયના સ્થાનમાં ક્યારે ક્યારે 'હતા' થાય છે. ઉદા. જે'ત આમાય ટાકા દિલે. તેણેતો મ્હને રૂપીઆ આપ્યા.

(ખ) સંભ્રમાર્થમાં હતા નો હતા, એ નો એ, હતા નો હતા, હતા—હતા, હતા—હતા, હતા—હતા, હતા—હતા, હતા—હતા, હતા—હતા, હતા—હતા થાય છે.

(ગ) અનાદર અર્થમાં—હતા અને હતા વિભક્તિ સ્થળે હતા અને હતા થાય છે. હતા. હતા, હતા અને હતા ને સ્થળે અનુક્રમે હતા, હતા, હતા, અને હતા થાય છે.

(ધ) અનુજ્ઞાના ‘હ’ સ્થળે ક્યારે ૨ ‘૬ન્’ અથવા ‘ન્’ થાયછે. કહીં કહીં વિભક્તિનો લોપ પણ થઈ જાયછે.

સ્વરાન્ત અને હકારાન્ત ધાતુથી દ્વિતીય (૨) વર્તમાન કાળની ‘અ’ (વિભક્તિ) ને સ્થળે પ્રાયઃ ‘હ’ થાયછે. ‘હ’ થતાં ધાતુના અન્તના હકારનો લોપ થાયછે.

કાઈ કાઈ ધાતુથી અનુજ્ઞા ના ‘હ’ સ્થળે વિકલ્પે ‘અ’ અને કહીં ૨ વિકલ્પે ‘૬હ’ થાયછે.

કર્તાના પ્રતિ સન્માન જણાતાં પ્રથમપુરૂષના ક્રિયાપદની અંતમાં ‘ન’ વા ‘અન’ જોડાયછે. તેમજ ‘શ’ અને ‘ક’ ના સ્થાનમાં ‘ન’ થાયછે; જેમકે કર્ત્ર—કર્ત્રન, કર્ત્રિત—કર્ત્રિતન, રૂઝ—રૂઝન, રૂઝક—રૂઝન, એ પ્રકારે.

જ્યાં અસાર સુધી કામ સંપૂર્ણ ન થયું હોય, ત્યાં પ્રથમ (૧) વર્તમાનના પ્રસયોનો પ્રયોગ થાયછે. જ્યાં કાઈ પણ ક્રિયા સ્વભાવથી અથવા બરાબર થતી હોય એમ જણાય ત્યાં દ્વિતીય વર્તમાન કાળના પ્રયોગ થાયછે.

જ્યાં ક્રિયા હાલમાંજ થઈછે એમ જણાય, ત્યાં પ્રથમ અતીત (ભૂત). કાઈ પણ સમયે ક્રિયા સંપૂર્ણ થઈ હોય પરંતુ તેનું ફળ વર્તમાન હોય, તો ત્યાં દ્વિતીય અતીત. જે કાઈ સમયે ક્રિયા સંપૂર્ણ થઈ હોય, અને તેનું ફળ પણ વર્તમાન ન હોય, ત્યાં તૃતીય અતીતના પ્રસયોનો પ્રયોગ થાયછે.

કાઈ કાર્ય આરંભાયું હતું પરંતુ સમાપ્ત થયું નહિ એ પ્રકારનાં અર્થ જણાતાં ચતુર્થ અતીતના પ્રસયો થાયછે.

રૂઝનાં સ્વભાવથી અથવા ઘણા કાળથી થતું એવા અર્થમાં પંચમ અતીતના પ્રસયો થાય છે.

નિષેધ અર્થ જણાતાં પ્રથમ અને દ્વિતીય વર્તમાનમાં ક્રિયાની સાથે ‘ના’ નો યોગ કરવો પડેછે. જેમકે રૂઝેજે ના તે થતો નથી. રૂઝના વા ના રૂઝ (તે) થાય નહિ. રૂઝે ના હું નહિ થાઉં. વા થાઉં નહિ.

પ્રથમ અતીતમાં ‘ના’ નો યોગ, જેમકે રૂઝેજે ના, ના રૂઝેજે તું થયો નહિ દ્વિતીય અને તૃતીય અતીતમાં ‘ના’ નો યોગ જો કે કાર્ય ના રૂઝેજે વા ના

હૈંચાહિલ । જો તે કાર્ય નથી થઈ (અતી) રહ્યું, અથવા નહોતું અન્યું. ચતુર્થ તથા પંચમ અતીતમાં 'ના' નો યોગ—હૈંતેહિલામ ના, હૈંતામ ના, નહોતો થતો, ન થતો.

ભવિષ્ય કાળમાં 'ના' નો યોગ હૈંવે ના થશે નહિ.

અનુસારમાં 'ના' નો યોગ ના હૈંક, ન થાવ, હૈંઉ ના ન થા.

બીજા સઘળા ધાતુના રૂપ પણ એજ પ્રમાણે સમજવાં.

દ્વિતીય અતીતમાં 'ના' હ્ય' ને સ્થાને. ક્યારે ૨ 'નય' અને 'નહે' થાયછે, સંભ્રમર્થમાં 'નન' અને 'નહેન,' થાયછે. 'ના' હઉ' ને સ્થાને ક્યારે ૨ 'નઉ' અને અનાદરે 'નમ્' થાયછે, 'ના' હૈ' સ્થળે ક્યારે ૨ 'નહે' અને 'નહિ' થાયછે.

ધાતુરૂપ.

કરા (કર્) ધાતુ.

ઉત્તમ પુરૂષ (બોલવામાં) મધ્યમ પુરૂષ (બોલવામાં) પ્રથમ પુરૂષ [બોલવામાં]
૧, કરિતેહિ, [કર્ ટિ] કરિતેહ, [કર્ ષ્ઠે] કરિતેહે [કર્ ટે, કર્ષે]
(હું) કરિ રહ્યોહું, (તું) કરિ રહ્યોછે (તે) કરિ રહ્યોછે
૨, કરિ હું કરિહું કર (અના કરિમ્) તું કરેછે કરે (સં-કરેન) તે કરેછે

અતીત (હત) કાળ.

૧, કરિલામ [કર્ લામ, કર્લામ] કરિલે [કર્લે] કરિલ [કર્લ]
૨, કરિયાહિ [કરેહિ] કરિયાહે [કરેહ] કરિયાહે [કરેહે]
૩, કરિયા-કરે હિલામ કરિયા [કરે] હિલે, કરિયા [કરે] હિલ,
૪, કરિતેહિલામ [કર્ તેહિ] કરિતેહિલે [કર્ તેહિલે] કરિતેહિલ [કર્ તેહિલ]
૫, કરિતામ [કર્ તામ] કરિતે [કર્તે] કરિત [કર્ત]
ભવિષ્યત્—કરિવ [કર્વ] કરિવે, [કર્વે] કરિવે [કર્વે]
અનુસાર—x કર, કરિઉ [અના કર, કરિમ્] કરક સં કરે

૧, મહેંવા અમહેં કર્યું.	તહેંવા તહમેં કર્યું.	તહેણેવા તેઓએ કર્યું.
૨, „ કર્યુંછે.	„ કર્યુંછે.	„ કર્યુંછે.
૩, „ કર્યું હતું.	„ કર્યું હતું.	„ કર્યું હતું.
૪, હું કરતો હતો, વા અમહેં કરતા હતા	તું કરતો હતો વા. તહમેં કરતા હતા	તે કરતો હતો. વા તહેઓ કરતા હતા
૫, હું વા અમહેં કરતોતા, તું વા તમહેં કરતો, તા. ને વા તહમેં કર-તો, તા. ભવિ-હું કરીશ, અમહેં કરશું.	તું કરીશ, તમહેં કરશે. તૈ વા તેઓ કરશે.	

ધાતુરૂપ.

શબ્દા (શ) થવું.

*વર્તમાન.

ઉ પુ૦, બોલચાલમાં,	મધ્યમ-પુ૦ બોલ૦	પ્રથમ પુ૦ બોલચાલમાં
(૧) શૈતેજિ (શક્તિ)	શૈતેજ (શક્ત)	શૈતેજે (શક્ષ, શક્ષેન)
થઈ રહ્યોછું	[અનાદરમાં-શૈતેજિસ્]	[સંભ્રમમાં---શૈતેજેન]
(૨) શૈ, થઉછું	શૈ (અના૦ શ્મ)	શૈ (અ૦ શન, શૈન)

અતીત (ભૂત) કાળ.

(૧) શૈનામ (શનામ)	શૈને (શને)	શૈન (શન, શૈનેન)
થયો	(અના૦ શૈનિ)	(સંભ્ર૦ શૈનેન)
(૨) શૈચાહિ (શૈચિ)	શૈચાહ (શૈચ)	શૈચાહે, (શૈચે)
થયોછું	(અના૦ શૈચાહિસ્)	(સંભ્ર૦ શૈચાહેન)
(૩) શૈચાહિનામ (શૈચિ)	શૈચાહિને [શૈચિન]	શૈચાહિન [શૈચેન]
થયો હતો	[અના૦ શૈચાહિનિ]	(સંભ્ર૦ શૈચાહિનેન)
(૪) શૈતેજિનામ (શૈતેજિ)	શૈતેજિને (શૈતેજિને)	શૈતેજિન (શૈતેજિને)
થયો હતો	(અનાદરે શૈતેજિનિ)	(સંભ્ર૦ શૈતેજિનેન)

જો અહીં કેવળ સ્થાનાભાવને કીધે ઉત્તમ પુરૂષના રૂપોનાજ અર્થો આપેલછે. તેવીજ રીતે મધ્યમ તથા પ્રથમ પુરૂષનાં પણ સમજાવેલાં.

(૫) હૈતામ (હતામ)   હૈતે (હતે)   હૈત (હ'તે, હ'તેન)
 યતો   (અનાં હૈતેસ)   (સં. હૈતેન)

ભવિષ્યત્ કાળ.

હૈવ (હવ)   હૈવે (હવે)   હૈવે (હવે, હવેન)
 યઃશિ   (અનાં હૈવિ)   (સં. હૈવેન)

અનુજ્ઞા.

×   હૌ (આગ્રહમાં—હૈૌ) (આં હ'યો) હૌક (હ'ક)

×   તું થાવ (અનાં હૈસ, હ)   થ વ સં. હઉન,

યાંઝા (યા) દેઝા (દા) શોંઝા (શો) આસા (આસ) થાકા (થાક)
 વના (વન) કહ, શોના (શુન્) ટાહ, અને વહ ધાતુનાં રૂપ.

વર્તમાન.

• ઉત્તમ પુ.,   મધ્યમ પુ. અનાં,   પ્રથમ પુ. સં.,   યોગ્યાયમમાં

૧, યાઈતેહિ,   યાઈતે-હ [હિસ] યાઈતે-હે; [ન] યાઠિ, યાઠ, યાઠે.

૨, યાઈ;   યાઠ [યાસ]   યાઠ [યાન]

૧, દિતેહિ,   દિતેહ   દિતેહે   દિઠિ, દિઠ, દિઠે.

૨, દેઈ, દિઈ, દિ.   દાઠ, દેઠ, [દિસ].   દેઠ, [દેન]

૧, શૈતેહિ   શૈતેહ   શૈતેહે   શૈ-તે હિ (છિ) ઠ, ઠે.

૨, શૈ   શોઠ, [શૈસ]   શોઠ [શૈન]

૧, આસિતેહિ   આસિતેહ   આસિતેહે   આસ'-ઠિ, ઠ, ઠે,

૨, આસિ   એસ [આસિસ]   આસે, [આસેન]

૧, આઠિ   આઠ [આઠિસ]   આઠે (આઠેન)

૧, થાકિતેહિ   થાકિતે-હ [હિસ] થાકિતે-હિ [હેન] થાક'હિ, હ, હે,

૨, થાકિ,   થાક, [થાકિસ] થાકે [થાકેન]

૧, વલિતેહિ   વલિતેહ   વલિતેહે   વલ-તેહિ, હ, હે,

૨, વલિ   વલ   વલે

૧, કહિતેહિ   કહિતેહ   કહિતેહે   કહિ-હિ હ, હે,

୨, କହି	କହ, [କ, କମ୍]	କହେ [କହେନ]	କହି; କଓ; କୟ; କନ୍,
୧, ଶୁନିତେଛି	ଶୁନିତେଛ	ଶୁନିତେଛେ,	ଶୁନୁତେଛି, ଛ, ଛେ,
୨, ଶୁନି	ଶୋନ୍ ଶୁନ,	ଶୋନେ, ଶୁନେ	
୧, ଚାହିତେଛ	ଚାହିତେଛ	ଚାହିତେଛେ	ଚାହି-ତେଛି, ଛ, ଛେ,
୨, ଚାହି, ଚାହି, ଚାଓ [ଚାହିସ୍, ସ୍]	ଚାହେ, ଚାର [ଚା'ହେନ, ନ]		
୧, ବହିତେଛି,	ବହିତେଛ	ବହିତେଛେ	ବହିତେଛି, ଛ, ଛେ,
୨, ବହି, ବହି,	ବହ, ବଓ, [ବ-ହିସ୍, ସ୍]	ବହେ, ବୟ [ବହେନ, ବ'ନ୍]	

୧ (ଢ) ଲଢ଼ିଞ୍ଚୁ

୨ ଲଢ଼ି

୧ ଢ଼ିଞ୍ଚୁ

୨ ଢ଼ି

୧ ଆପୁଞ୍ଚୁ

୨ ଆପୁ

୧ ଞ୍ଚୁ

୧ ରଢ଼ିଞ୍ଚୁ

୨ ରଢ଼ି

୧ ଗୋଢ଼ିଞ୍ଚୁ

୨ ଗୋଢ଼ି

୧ ଛଢ଼ିଞ୍ଚୁ

୨ ଛଢ଼ି

୧ ସାଂଲଗୁଞ୍ଚୁ

୨ ସାଂଲଗୁ

୧ ଢୁଞ୍ଚୁ ଆଢ଼ିଞ୍ଚୁ

୨ ଆଢ଼ି

୧ ପଢ଼ିଞ୍ଚୁ

୨ ପଢ଼ି

(ତ୍ର) ଲୟଡ଼

୩

୧ଡ଼

୧

ଆବେଡ଼

ଆବେ

ଡ଼

୨ଡ଼େଡ଼

୨ଡ଼େ

ଗୋବେଡ଼

ଗୋବେ

ଛଡ଼େଡ଼

ଛଡ଼େ

ସାଂଲଗେଡ଼

ସାଂଲଗେ

ଆଢ଼େଡ଼.

ଆଢ଼େ

ପଢ଼େଡ଼

୧

(ତେ) ଲୟଡ଼

୩

୧ଡ଼

୧

ଆବେଡ଼

ଆବେ

ଡ଼

୨ଡ଼େଡ଼

୨ଡ଼େ

ଗୋବେଡ଼

ଗୋବେ

ଛଡ଼େଡ଼

ଛଡ଼େ

ସାଂଲଗେଡ଼.

ସାଂଲଗେ

ଆଢ଼େଡ଼.

ଆଢ଼େ

ପଢ଼େଡ଼

ପଢ଼େ

અતીત (ભૂત) કાળ.

- ઉત્તમ પુરુષ, ગંધ્યમ પુ૦, (અના૦) પ્રથમ પુ૦ (સં૦) બોલચાલમાં
૧. વાઈનામ વાઈ-ને (નિ) વાઈ-ન (નેન) X
 ૧. ગેનામ ગે-ને (નિ) ગે-ન (નેન) X
 હું ગયો, તું ગયો. તે ગયો.
૨. ગિયાહિ ગિયા-હ (હિમ) ગિયા-હે (હેન) ગે-હિ, હ, હે (હેન).
 હું ગયોહું તું ગયોછે તે ગયોછે.
૩. વાઈરાહિનામ, વાઈરા-હિને (હિનિ) વાઈરા-હિન (હિનેન) X
 ગિયાહિનામ, ગિયા-હિને (હિનિ) ગિયા-હિનેન (ચેહિં) ગે(ગિયે)-
 હું ગયો હતો તું ગયો હતો તે ગયો હતો [હિનામ, હિને, હિન.
૪. વાઈતેહિનામ, વાઈતે-હિને (હિનિ) વાઈતે-હિન. (હિનેન) ચેતે-હિ-
 હું જતો હતો તું જતો હતો, તે જતો હતો [નામ, આદિ
૫. વાઈતાન વાઈ-તે (તિમ) વાઈ-ત (તેન). ચેતામ, ચેતે, ચેત
 હું જતો તું જતો તે જતો.
૧. દિનામ દિને (દિનિ) દિન (દિનેન). દિનામ, દિને, દિન.
 ૧. મ્હેં દીધું (આમ્હું) ત્હેં દીધું ત્હેણે દીધું
૨. દિયાહિ મ્હેં દીધુંછે દિયાહ ત્હેં દીધુંછે દિયાહે તેણે દીધુંછે. દિહિ, દેહ, દિહે.
૩. દિયાહિનામ દીધું હતું દિયાહિને. ત્હેં દીધું હતું. દિયાહિન, દીધું હતું. દિયે
૪. દિતેહિનામ હું દેતો હતો, દિતેહિને, દેતો હતો દિતેહિન, તે દેતો હતો [હિ ધ
૫. દિતામ, હું દેતો દિતે, તું દેતો દિત, તે દેતો
૧. સુઈનામ સુઈને (સુનિ) સુઈ-ન (નેન) સુંનામ, લે ન
 હું સુયો તું સુયો તે સુયો
૨. સુઈવાહિ હું સુયોહું સુઈરાહ, તું સુયોછે સુઈરાહે તે સુયોછે. સુયેહિ, હ, હે
૩. સુઈવાહિનામ, સુઈવાહિને, સુઈરાહિન. સુરે-હિનામ, હિને હિન
 હું સુયો હતો, તું સુયો હતો તે સુયો હતો
૪. સુઈતેહિનામ, સુઈતેહિને, સુઈતેહિન, સુ-હિનામ હિને, હિન.

હું સુતો (હ)તો, તું સુતો (હ) તો, તે સુતો (હ) તો

- ૫ સુઈતામ હું સુવત, સુઈતે, તું સુવત, સુઈત, તે સુવત, સુ-તામ, તે, ત.
- ૧ આમિનામ, આવ્યો, આમિને, આવ્યો, આમિન, આવ્યો, એ-નામ, ને, ન
- ૨ આમિયાહિઆવ્યોહું, આમિયાહ, આવ્યોછે આમિયાહે, આવ્યોછે, એમેહિ,
- ૩ આમિયાહિનામ, આમિયા હિને, આમિયાહિન, એમે હિનામ, હિને, હિન
હું આવ્યો હતો, તું આવ્યો હતો, તે આવ્યો હતો,
- ૪ આમિતેહિનામ આમિતેહિને આમિતેહિન, આમ્તે હિં ધિ
હું આવતો હતો, તું આવતો હતો, તે આવતો હતો
- ૫ આમિતામ, આવતો આમિતે, આવતો આમ્તે, આવતો, આમ્તોમ, ધં
- ૧ હિનામ હતો હિને (હિનિ) હતો હિન (હિનેને) હતો.
'આહિ' ધાતુનાં બીજાં રૂપો થતાં નથી.
- ૧ થાકિનામ, થાકિ-ને, (નિ) થાકિ-ન (નેન) થાકનામ ધં
૨હયો. ૨હયો ૨હયો.
૨. થાકિયાહિ, ૨હયોહું થાકિયાહ, ૨હયોછે. થાકિયાહે, ૨હયોછે. થાકેહે.
- ૫ થાકિતામ, ૨હયો થાકિતે, ૨હયત, થાકિત, ૨હયત, થાક્-તામ, તે, ત,
ત્રીજા તથા ચોથા ભૂતકાળનાં રૂપો વપરાતાં નથી.

- ૧ બનિનામ હું બોલ્યો, બનિને તું બોલ્યો, બનિ તે બોલ્યો, બન્નામ, ધં
- ૨ બનિયાહિ, બોલ્યોહું બનિયાહ, બોલ્યોછે. બનિયાહે, બોલ્યોછે બન્હિ ધં
- ૩ બન્કિનયાહિનામ બનિયાહિને બનિયાહિને, બને-હિન, હિને, ધં
હું બોલ્યો હતો તું બોલ્યો હતો તે બોલ્યો હતો
- ૪ બનિતેહિનામ બનિતેહિને, બનિતેહિન, બન્તેહિનામ, ધં
હું બોલતો હતો તું બોલતો હતો તે બોલતો હતો
- ૫ બનિતામ હું બોલત. બનિતે તું બોલત, બનિત, તે બોલત, બન્તામ, ધં
ભૂત, ભવિષ્યત તથા અનુગામાં 'કહ' ધાતુનાં ૫૬ ગ્રામ: વપરાતાં નથી,
તેને સ્થાને 'બલ' (બોલ) ધાતુનાં ૫૬ વપરાયછે.

- ૧ શુનિનામ, શુનિને, શુનિલ, શૂનલામ, ધ૦
 મહે સાંભળ્યું તહે સાંભળ્યું તહેણે સાંભળ્યું
- ૨ શૂનિયાહિ શૂનિયાહ શૂનિયાહે, શૂને-હિ, હ, હે
 મહે સાંભળ્યું છે તહે સાંભળ્યું છે. તહેણે સાંભળ્યું છે.
- ૩ શૂનિયાહિનામ શૂનિયાહિને શૂનિયાહિલ, શૂને-હિનામ, ધ,
 મહે સાંભળ્યું હતું તહે સાંભળ્યું હતું તહેણે સાંભળ્યું હતું
- ૪ શૂનિતેહિનામ શૂનિતેહિને શૂનિતેહિલ, શૂનતે-હિનામ, ધ૦
 હું સાંભળતો હતો તું સાંભળતો હતો તે સાંભળતો હતો
- ૫ શૂનતામ હું સાંભળત શૂનતે, તું સાંભળત શૂનત, તે સાંભળત. શૂનતામ, તે, ત,
 ૧ કહિનામ મહે કહ્યું કહિલે તહે કહ્યું, કહિલ, તહેણે કહ્યું, કહે-નામ, ને, ન
 ૨ કહિયાહિ, કહ્યું છે. કહિયાહ, કહ્યું છે. કહિયાહે. કહ્યું છે. કહેયાહિ ધ૦
 ૩ કહિયાહિનામ, કહિયાહિને, કહિયાહિલ, કહે-યાહિનામ, ધ૦
 મહે કહ્યું હતું તહે કહ્યું હતું તહેણે કહ્યું હતું
- ૪ કહિતેહિનામ; કહિતેહિને. કહિતેહિલ, કહેતે-હિનામ. ધ૦
 હું કહેતો હતો તું કહેતો હતો તે કહેતો હતો
- ૫ કહિતામ, હું કહેત, કહિતે, તું કહેત કહિત, તે કહેત. કહેતામ, તે, ત
 'કાહ' ધાતુનાં તથા 'વહ' ધાતુનાં અતીત તથા ભવિષ્યત્ કાળનાં પદોનો
 આયઃ પ્રચાર નથી.

ભવિષ્યત્ કાળ.

- ચાઈવ હું જઈશ ચાઈવે, તું જઈશ, ચાઈવે, તેજશે, ચા'વ, વે, વે,
 દિવ, હું દઈશ દિવે, તું દઈશ દિવે, તે દેશે
- શૂઈવ, હું સુઈશ શૂઈવે, તું સુઈશ શૂઈવે, તે સુશે. શૂ'વ, વે, વે
 આમિવ, હું આવીશ, આમિવે, તું આવીશ, આમિવે, આવશે, આમ્-વ, વે, વે,
 થાકિવ હું રહીશ, થાકિવે, તું રહીશ, થાકિવે, તે રહેશે, થાક-વ, વે, વે
 વલિવ, હું બોલીશ, વલિવે, તું બોલીશ, વલિવે, બોલશે, વલ્-વ, વે, વે
 શૂનિવ, હું સાંભળીશ, શૂનિવે, તું સાંભળીશ, શાનિવે, તે સાંભળશે, શૂન-વ, વે, વે

અનુક્રા (પરવાનગી).

ઉત્તમ પુ૦	મધ્યમ પુ૦ (અના૦)	પ્રથમ પુ૦ (સંભ૦)	બોલચાલમાં
+	યાઉ, યાઈઉ, (યા, યાસ્)	જા, જા-જે, યાઉ-ક (ન), જાય યા, યા-ક, (ન)	
+	દાઉ, દેઉ, દિઉ, (દે, દિસ્)	દે, દેજે, દિઉક, દિ-ક (ન) દે, દે,	
+	શોઉ, શૂઈઉ, (શો, શૂસ્)	સુ, સુજે. શૂક (શૂન્) સુવે, શો, શૂવો,	
+	આસિઉ, એસ, (આ-સિસ્)	આવજે, આવ્ય, આસક (આસન્) આવે	
+	થાક, થા-કિઉ થેકોસ્ [થાક]	રહે, રહેજે. થાકૂક, (ન) રહે	
+	વન, વનિઉ, (વન્, વનિસ્)	બોલ, બોલજે વનૂક (વનૂન) વલો, બોલે	
+	શોમ, શૂનિઉ, (શોન્, શૂનિસ્)	શૂનૂક, [શૂનૂન] શૂનો,	
+	સાંભળા, સાંભળજે.	સાંભળે.	
+	ઠાઉ, ઠાઈઉ, માગ, માગજે, ઠાઉક,	ઠાજે, ઠા, ઠાસ્; ઠા-ક, ન,	
+	વહ, વઉ, વહિઉ, [વ, વ'મ, વહિસ્]	વહક, વઉક,	
+	વહ, વહે, વહજે	વહે,	

પ્રેરક ક્રિયા.

પ્રેરણા અર્થ જણાતાં ધાતુથી 'આ' પ્રસય થાયછે. 'આ' પ્રસયાન્ત ધાતુથી જે ક્રિયા થાય તે પ્રેરક ક્રિયા; 'આ' પ્રસય થતાં ધાતુનો આકાર બદલાઈ જાયછે. જેમકે—

કર્ + આ = કરા ।

વર્તમાન.

ઉત્તમ પુરૂષ

મધ્યમ પુરૂષ.

પ્રથમ પુરૂષ.

૧ કરાઈતેહિ. કરાવુંછું.

કરાઈતેહ કરાવેછે.

કરાઈતેહે. કરાવેછે.

૨ કરાઈ, કરાવું

કરાઉ, કરાવે,

કરાય, કરાવે.

ભૂતકાળ.

૧ કરાઈનામ કરાવ્યું	કરાઈને, કરાવ્યું.	કરાઈને, કરાવ્યું.
૨ કરાઈચાહિ કરાવ્યું છે.	કરાઈચાહ કરાવ્યું છે.	કરાઈચાહે કરાવ્યું.
૩ કરાઈચાહિનામ કરાવ્યું હતું	કરાઈચાહિને, કરાવ્યું હતું	કરાઈચાહિન. કરાવ્યું હતું
૪ કરાઈતેહિનામ કરાવતો હતો	કરાઈતેહિને કરાવતો હતો	કરાઈતેહિન. કરાવતો હતો
૫ કરાઈત, કરાવતો	કરાઈતે, કરાવતો	કરાઈત કરાવતો
૬ વિ० કરાઈવ, કરાવીશ	કરાઈવે, કરાવીશ,	કરાઈવે. કરાવશે.
અતુ० +	કરાઈઉ કરાવ	કરાઉ-ક[ન] કરાવે

ઉપર પ્રમાણે દરેક ધાતુઓનાં રૂપો સમજવાં.

જે જે ધાતુઓના રૂપોમાં વિશેષ ફેર પડે છે. તેનાં ઉત્તમ પુરૂષનાં રૂપો નીચે આપવામાં આવે છે; તે પ્રમાણે ત્રણ પુરૂષનાં તથા ત્રણ કાળના પ્રત્યયો લગાવી રૂપો બનાવી લેવાં.

શૂ [ધોવું] ધાતુનું ધોરાઈતેહિ, ધોવરાવું છું. શૂ [સુવું] શોરાઈ-તેહિ સુવરાવું છું. વહ [વહેવું] વહાઈતેહિ તથા વઘવાઈતેહિ, વહાવું છું, વહેવરાવું છું, એ બન્ને થાય છે. નિથ, [શિખવું] નિથા-ઈતેહિ તથા નેથાઈતેહિ શિખાવું છું, શિખાવું છું. નિથ [લખવું] ઉનિથાઈ-તેહિ. તથા નેથાઈતેહિ, લખાવું છું, લખાવરાવું છું.

‘વા’ ધાતુનો ક્યારે ક્યારે ‘હણ્’ અર્થ થઈ જાય છે. જેમકે એમન લોક દેશો ચાલ (ચલ). આવા માણસો દેખાય છે.

ન્યાં એક ક્રિયાની સાથે મધ્યમ પુરૂષ અને પ્રથમ પુરૂષના કર્તાનો સંબંધ હોય ત્યાં ક્રિયા ઉત્તમ પુરૂષની આવે છે. પ્રથમ અને મધ્યમ પુરૂષના કર્તાની સાથે સંબંધ થતાં મધ્યમ પુરૂષની ક્રિયા આવે છે. જેમકે—મે, આમિ ઉ તૂમિ જાજે ચાઈવ, તે હું અને તું સાથે જશું; તૂમિ ઉ મે જાજે ચાઉ. વું અને તે સાથે જાવ.

ક્યાંહી ક્યાંહી ભૂતકાળમાં પણ વર્તમાન કાળના પદો વપરાય છે. જેમકે. રામચન્દ્ર વને ગમન કરેન દેશિયા લક્ષ્મણ તાશાદર મજે ટાલિલેન । રામચન્દ્ર વનમાં જાય છે (એ) જેઈ લક્ષ્મણ પણ તેમની સાથે આપ્યા, એમન સૂન્દર પાથી કથન ઉ દેશિ નાઈ । આવું સુંદર પક્ષી ક્યાંહી પણ જોયું નહિ, જિન કથન ઉ આમાર કથા સૂનેન ના । તેઓ ક્યારે પણ મ્હારી વાત સાંભળતા નથી.

જે ક્રિયા હમણાજ પૂર્ણ થઈ વા થશે, તેમાં ક્યારે ૨ ભૂત અને ભવિષ્ય કાળને બદલે વર્તમાન કાળનો પ્રયોગ થાય છે. જેમકે જિન એઈ માલ કનિકાત્રાય ચાઈતેહન (ગેલેન) તેઓ પહેલીવાર કલકંતામાં જાય છે. (ગયાછે) તૂમિ કવે ચાઈતેહ (જાઈવે) તું ક્યારે જવાનો છું (જઈશ).

ક્યારે ૨ વર્તમાન અને ભવિષ્યત્ કાળને બદલે દ્વિતીય ભૂતની ક્રિયા વપરાય છે, જેમકે ક્રૂધાગ્ન મરિયા ગેલામ (ચાઈતેહ) એ મરી ગયો (જઈછું) વથન પનાઈચાછે તથન આર જે ટાકા દિયાછે (દિવે) જ્યારે (તે) ભાગી ગયો છે. સારે હવે તે રૂપીઆ દષ્ટ રહ્યો (આપશે).

ઉપદેશ, આગ્રહ આદિ જણાતાં ભવિષ્યત્ કાળની ક્રિયા વપરાય છે. જેમકે આજ આમાદર વાઝીતે આશર કરિવેન । આજ મ્હારે ધરે ભોજન કરજો (કરજો). કથનઈ મિથા કથા કહિઉ ના । ક્યારે પણ જુઠું ખોલતો (ખોલીશ) નહિ.

નામધાતુ.

નામથી 'ક' પ્રસય લાવી નામ ધાતુ બનાવાય છે. [ક પ્રસયનો લોપ થઈ જાય છે] નામ ધાતુથી વિભક્તિ લાવતાં ક્રિયા થઈ જાય છે; જેમકે— ગર્જન કરિન, ગર્જનાકરી એ અર્થમાં 'ગર્જન' શબ્દથી 'ક' પ્રસય લાવતાં ગર્જન એ ધાતુ થયો. તેવા પ્રકારના ધાતુઓ નામ ધાતુ કહેવાય છે, તેથી વિભક્તિ લાવતાં 'ગર્જન', ગર્જનામ (તે) ગર્જ્યો, (હું) ગર્જ્યો, એ પ્રમાણે મૂળ ધાતુની જેમ રૂપો બનાવાય છે. એવી રીતે શ્વનિ કરિન, શ્વનિન, શ્વનિ કરી; વાશિરિન બાહર થયો, ધસાદિ.

કેટલાકે અનુકાર અવ્યયો પણ નામધાતુ બની શકેછે. પરંતુ તેથી 'ક' પ્રત્યય લાવતાં 'આ' આકારનો આગમ કરવો પડેછે. જેમકે. ઠડ્ ઠડ્ X ક્ = આ = ઠડ્ ઠડા. તેથી ધાતુ વિભક્તિ લાવતાં ઠડ્ ઠડાઈને, ચડ્ ચડ્ ધ્વનિ કરી.

અસમાપિક્ષા ક્રિયા.

(૧) ધાતુથી જુદા જુદા અર્થમાં, 'હેતે', 'હેને', અને 'હેણ' વિભક્તિ બોડતાં અસમાપિક્ષા ક્રિયા થાયછે. કાલ, પુરૂષ તથા વચન બેદે અસમાપિક્ષા ક્રિયાનાં રૂપાંતર થતાં નથી.

(ક) નિમિત્ત, ક્રમ, સામર્થ્ય, વિધિ અને પ્રયોજન અર્થમાં અને ધાત્વ-અર્થમાં 'હેતે' વિભક્તિ થાયછે. જેમકે—ભરત રામને પાછા લાવવા (વાળવા) માટે ચાલ્યા. દસ્યાગ્રણ દેશ નૂઠિતે નાગિન । ચોરે દેશ છુટવા લાગ્યા. આમિ કરિતે પારિ । હું કરી શકું; એઈ રૂપ કાજ કરિતે રય । આવાં કામ કરવાં પડેછે. ઠંદ્રમેન નિ-થિતે પડિતે વેશ દક્ષ. ચંદ્રમેન લણુવા મણુવામાં ધણુ કુશળ (છે). આજિ મકાને તૌશાંકે આમિતે દેથિનામ । આજ પ્રભાતે તેને આવતાં જોયો.

(ખ) જ્યાં કોઈ પણ ક્રિયા થયા બાદ પાછળના કાળમાં બીજી કોઈ એક ક્રિયા થાય; અથવા, કોઈ પણ ક્રિયા પાછળથી થનાર ક્રિયાનું કારણ હોય, ત્યાં ધાતુથી 'હેને' વિભક્તિ થાયછે. જેમકે ટોંકા પાંહેને જિંનિ મવ કરિવેન । રૂપીઆ પામતાં (મળ્યાં બાદ) તે બધું કરશે.

(ગ) અનન્તર (બાદ) અર્થમાં ધાતુથી 'હેણ' વિભક્તિ થાયછે. જેમકે, જન ગાન કરિણ ઠન । ખાણી ખી ચાલો.

હેતુ અર્થમાં પણ 'હેણ' વિભક્તિ થાયછે જેમકે—એકન આર વોશાહેયે ગિણ ફલ નાઈ । અત્યારે હવે મુંબઈમાં જમને (મુંબઈ જવાથી) રૂળ નથી. અનેક દૂર આમિણ પડિનામ । ધણુ દૂર આવી ચઢ્યો (ગયો).

એવીરીતે વનિતે, બોલવા માટે, નૂઠિતે. છુટવા માટે, ઘૂંઈતે, ધોવા માટે. રાગિણ, ક્રોધ કરીને; માનિણ, મારીને; દિણ, દધને; ગિણ જમને;

મંડિત્તા, પડીને, વા અણીને; મારીને, મળતાં; ઉઠીને, ઉઠતાં; કરીને, કરતાં; નિશીને શિખતાં; જામીને, આવતાં.

કૃત પ્રત્યય.

ધાતુથી જુદા જુદા અર્થમાં કેટલાક પ્રત્યયો આવેછે. તેનું નામ કૃત પ્રત્યય, છે; કૃત પ્રત્યયાંત શબ્દ તે કૃદન્ત શબ્દ, તેથી શબ્દ વિભક્તિ લાવતાં જે પદ થાય તે પદનું નામ કૃદન્ત પદ. કેટલાક કૃદન્ત પદો વિશેષ્ય અને કેટલાક વિશેષણ હોયછે.

વાચ્ય.

બંગલા ભાષામાં મુખ્ય રૂપે વાચ્ય ત્રણ છે. કર્તૃ વાચ્ય, કર્મ વાચ્ય, અને ભાવ વાચ્ય. એ દરેકમાં કૃત પ્રત્યયો થાયછે. કરણ તથા અધિકરણ વાચ્યના પ્રત્યય દ્વારા બનેલ પદો ધણા થોડાજ છે. તે બન્નેને મેળવતાં વાચ્ય સંખ્યા પાંચ થાય છે.

જ્યાં જે કારકનો અર્થ મુખ્ય રૂપે કહેવાય (બોલાય), ત્યાં તેજ કારક વાચ્ય કહેવાયછે.

જે પ્રસયથી જે કારક રૂપ અર્થ કહેવાય તે અર્થ તે પ્રસયનો વાચ્ય થાય છે.

ઉદા. જે રૂઝા = [મે] રૂઝાનિ, રાંધનારી; અહીંયાં 'રૂઝ રાંધ' ધાતુ થી રાંધનારનું જ્ઞાન કરાવવા કર્તૃ વાચ્યમાં 'નિ' પ્રસય થયોછે. ચાંચાકે જ્ઞાનન ચાંચ જેને બળાય = [તે] જ્ઞાનાનિ, લાકડાં, કાચલા આદિ બાળવાના કામમાં આવતા પદાર્થો, અહીંયાં 'જ્ઞાના' ધાતુથી કર્મ વાચ્યમાં 'નિ' પ્રસય થયો છે. ચાંચ દિયા ખાંચ રહ્યા ચાંચ, જેના પડે પાર થઈ શકાય [કામનો

અંત લાવી શકાય] = તે પ્રારાણિ [પ્રગ્ન] અહીં કરણ વાચ્યમાં 'પ્રારા' ધાતુથી 'નિ' પ્રસય થયો છે. ભાર વહ વાહાતે, ભાર વહાય જેમાં = તે ભાર વહા [ગાડિ] ભાર વહનારી [ગાડી], અહીંઆ 'વહ' ધાતુથી અધિકરણ વાચ્યમાં 'આ' પ્રસય થયો છે, ધાતુ 'કર' આ [પ્રસય] = કરા અહીં ધાતુને અર્થ જણાતાં ભાવ વાચ્યમાં 'આ' પ્રસય થયો છે.

કર્તૃ વાચ્ય, કર્મ વાચ્ય, કરણ વાચ્ય, અધિકરણ વાચ્ય અને ભાવ વાચ્યમાં કેટલાક ધાતુથી 'આ' પ્રસય થાય છે. જે પકડે તે ધરા (ધર + આ) જેમકે છેલે ધરા, જે ન્હાના છોકરાઓને પકડી [ચોરી] જાય. જે રાંધે તે રાંધા, [રાંધ + આ] રાંધનાર, જેમકે—ભાત રાંધા [લાક્ષણ] ભાત રાંધનાર બ્રાહ્મણ. જે કાપે તે 'કાંઠો' જેમકે ગળા કાંઠો લોક, ગળું કાપનાર માણસ; જેને તોળી રખાય તે 'તોળા' જેમકે તોળા કાપડ, તોળેલ વસ્ત્ર. જેવડે પકડાય, તે 'ધરા' જેમકે 'પાંચી-ધરા' ફોદ પક્ષી પકડવાની જાળ; વહાય જેમાં તે 'વહા' જેમકે ફેટ વહા ગાડિ ઈટ વહનાર ગાડી. ભાવ વાચ્યમાં દેશ + આ = દેશા જે દેખાય જુ = આ = જોરા જે સુવાય [પથરી].

કર્તૃ વાચ્ય, કર્મ વાચ્ય, કરણ વાચ્ય, અને ભાવ વાચ્યમાં કેટલાક ધાતુથી ક્યાંહીં નિ, ક્યાંહીં અનિ, ક્યાંહીં-ઉનિ, તથા ક્યાંહીં અનિ અને-ઉનિ અને પ્રસયો થાય છે. જેમકે (કર્તૃ વાચ્યમાં) ડાંડ + નિ વા અનિ, ડાંડનિ વા ડાંડનિ, જે (સ્ત્રી) ગાળો લાડે; વેડા + નિ = વેડાનિ, જે રખડયા કરે, રાંધ + અનિ-વા ઉનિ = રાંધનિ વા રાંધુનિ, જે સ્ત્રી રાંધતી હોય તે, (કર્મ વાચ્યમાં) જ્ઞાના + નિ = જ્ઞાનાનિ, જે જાણાય તે (લાકડાં આદિ) (કરણ વાચ્યમાં) કૂર + અનિ = કૂરનિ, જે વડે કારાય (કંતરાય) તે દાતરડી-નિહ = અનિ = નિહાનિ, જે શસ્ત્ર વડે ધાસ આદિ કપાય, જ્ઞાન + નિ = જ્ઞાનનિ, જેનાવડે ચળાય, [ગળાય, ઘણાય] તે ચાલણી અથવા તેના જેવું બીજું કાઈ પાત્ર; [ભાવ વાચ્યમાં] જા + નિ, જાંપ + નિ = જે સ્ત્રી હાંફતી હોય; પુલિંગમાં જે સ્થાને 'આ' કરવે જેમકે—જાંપના, જે હાંફતો હોય.

કર્તૃ વાચ્યમાં કાઈકાઈ ધાતુથી ઉત્તે, ફેરે, અચ્છન, અને આઈ પ્રત્યય થાયછે. જેમકે—છનધાતુથી + ઉત્તે = છનૂતે, ચાલેતે, ભાઉ + ઉત્તે = ભાઉતે, ભાંગેતે. છન = ફેરે = છલિયે, ચાલે. એવીરીતે કરિયે વા કહેા ગારિયે વા ગારિયે ગાય. ચૂમ = અચ્છ = ચૂમચ્છ જે ઉંધતો હોય, એવીરીતે જ્વલચ્છ જે બળતો હોય, જીવનચ્છ જે જીવતો હોય, ક્રોશાન + ક્રોશાન જે ખુબ પાકેલ હોય કેટલાક ધાતુઓથી કર્મવાચ્ય તથા ભાવ વાચ્યમાં 'ના' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે. વાજ [ધાતુ] + ના [પ્રત્ય] = વાજના, જે [ને] બળવાય [વાદ], થેન + ના = થેનના, રમકડાં, માઉના, માગણ.

કેટલાક ધાતુઓથી ભાવ વાચ્યમાં 'અન' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે મિન = અન = મિનન, ભેટ (મેળાપ); એવી રીતે દેખન, દેખવું (દર્શન), વનન, ખેલવું (ખેલચાલ)

કેટલાક ધાતુથી ભાવ વાચ્યમાં તથા કર્મવાચ્યમાં 'આઈ' પ્રત્યય થાયછે. રાંધાઈ, રંધાઈ થોદાઈ, ખોદાઈ, ડાળાઈ ઢળાઈ. કંધાઈ, બંધાઈ.

કેટલાક ધાતુથી કર્તૃ વાચ્યમાં 'અ' પ્રત્યય થાયછે, અને પ્રત્યયાન્ત પદનો દ્વિત્વ થઈ જાયછે. જેમકે કાંદ કાંદ રો રો; કાટે કાટે, કાટ કાટ, (કાપકાપ).

કર્મ વાચ્યમાં 'શા' ધાતુથી 'વાર' અને 'વિ' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે—જ શાવાર, શાવિ, ખાવાની ચીજ.

કર્તૃ વાચ્યમાં અને ભાવ વાચ્યમાં 'ઉ' પ્રત્યય થાયછે; જેમકે પડ + ઉ = પડે, લણનાર; શા + ઉ = થેણા, ખાડિકણ, ઠડાઉચડાવ; ઉતરાઉ ઉતરાવ; ચેર્રાઉ ધેરાવ.

સંસ્કૃત 'જ્ઞા, જ્ઞ' અને વિ હિપસર્ગ પૂર્વક 'જ્ઞ' ધાતુથી બંગલા ભાષામાં 'જ' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે જ્ઞાત, માણમ; જ્ઞત, સાંભળેલ; વિજ્ઞત, ભૂલેલ.

પ્રયોજક [પ્રેરક] ક્રિયાનો ધાતુ અને તામ ધાતુથી કર્મ વાચ્ય, કરણ વાચ્ય અને ભાવ વાચ્યમાં 'ન' પ્રત્યય થાયછે, જેમકે (કર્મ વાચ્યમાં) નૂકાન [ઠોકા] છૂપાવેલ રૂપીયા; [કરણ વાં] માર્ગ [વાં] માનનાર [મારી નાખે-

તેવું] આણુ. [ભાવ વાચ્યમાં] રોશિન, રંધોવવું કરાવન, કરાવવું. વેદલાન બદલાવવું.

કેટલાક ધાતુથી કર્તૃ વાચ્ય, કર્મ વાચ્ય અને ભાવ વાચ્યમાં જ્યાં યોગ્ય લાગે ત્યાં 'ત' પ્રત્ય થાયછે [કર્તૃ૦] જાગ + ત, = જાગત ભાગતો ચિન્ત + ત = ચિન્તત, વિચારતો; [કર્મ૦] માન + ત = માનત વા માનિત માનતો, અજ્ઞાન + ત = જ્ઞાનત [અભણ્યો] ઇનિત; પ્રચલિત, (ભાવ વાચ્યમાં) નિથ = ત = નિથિત લખેલ.

કર્તૃ વાચ્ય, ભાવ વાચ્યમાં કેટલાક ધાતુથી 'ત' અને 'તિ' થાયછે. ફેર-જા, [છાક] વળતી [ટપાલ]; વાડતિ [ઢોકા] વધતા [રૂપીઆ];

તદ્વિત પ્રત્યય.

તદ્વિત પ્રત્યયો થતાં શબ્દોનાં જુદાં જુદાં પ્રકારના રૂપો થઈ જાયછે, તદ્વિત પ્રત્યયાન્ત શબ્દો નિપાતનથી સિદ્ધ થાયછે; તેથી વિભક્તિઓ પણ લાખી શકાયછે.

તદ્વિત પ્રત્યય દ્વારા અનેક પદો કેટલાક વિશેષ્ય અને કેટલાક વિશેષણ હોયછે. એ બધાં તદ્વિત પ્રત્યય દ્વારા અનેક પદો બીજા તદ્વિત પ્રત્યયોના ચેગમાં અનુક્રમે વિશેષણ અને વિશેષ્ય થઈ શકેછે.

વિશેષ્ય જેમકે—વાવૂ ગૌરિ, કેર્રાગી ગૌરિ, માર્કોરિ । વિશેષણ જેમકે પોષાકિ, આદારિ । વિશેષ્ય થી વિશેષણ ઠાંતાનિ ઉગ્રાના = ઠાંતાનિઉગ્રાના । વિશેષણ થકી વિશેષ્ય—ખલનિદાર + રે = ખલનિદારિ ।

(૧) એકથી વધુ સંખ્યા જણાવવાને માટે શબ્દથી 'ગૂલિ, ગૂના' અને 'દિગર' પ્રત્યય કરાયછે. ઉદાહરણ તરીકે ગૂલિ, ગિણુ ગૂના, રિવિદિગર, એ બધા પ્રત્યયો બહુવચન માપક છે. કારક વિભાગમાં બહુ વચનમાં દેખાડેલ ગૂલિ, ગૂના આદિ પ્રત્યયો તે તદ્વિતનાજ પ્રત્યયો છે. અપ્રાણિ વાચક શબ્દોથી પ્રાયઃ 'દિગર' પ્રત્યય આવતો નથી, ગૂલિ ગૂના પ્રત્યય ક્યાંહી ૨ અનાદરમાં અને ક્યાંહી ૨ આદરમાં પણ વપરાયછે.

(૨) વ્યાપાર, અધિકાર, રહેવાનું સ્થાન, સંબંધ, કુશળતા આદિ અર્થ

જણાતાં, તથા કાઈ પણ કાર્યકરી શ્રવિકા ચલાવાતી હોય, જેનું હોય, તેવો ભાવ જણાતાં કાઈકાઈ શબ્દથી 'ઉંચાલા, ડ, ડા, ડે, તેમજ રે પ્રત્યય થાયછે. જેમકે—ઠાઉનેર વ્યવસાયી = ઠાઉલોચાલા, ચોખાનો વેપારી ચોખાવાળો, એવીરીતે ફૂલોવાળો, ફૂલવાળો. કાપડોચાલા આદિ; વાડીર અધિકારી = વાડીંચોચાલા, ધરનો માલિક—ધરવાળો. તેવી રીતે ગાડીંચોચાલા, ગાડીવાળો ટેકમ્ચોચાલા, ટેક્સ (કર) વાળો; પાશરાંચોચાલા, પહેરેદાર; ગૂજરાતેર અ વાસી, ગૂજરાતોચાલા, ગુજરાતી; સાપ ધરિતે કૂસળ સાપૂડે સાપ પકડવામાં કુશળ (તે) મદારી; ધાસકાપી શ્રવિકા ચલાવે તે ઘેમેડો, ખીળનું અન્ન ખાઈ જે શ્રવતો હોયતે ભાતૂડે વા ભેતો;

[૩] ભાવ અને કાર્ય જણાતાં કાઈકાઈ શબ્દથી 'મિ' મ, આનિ, પના, આના, આનિ, આદિ પ્રત્યયો થાયછે. જેમકે-વોકામિ [મ] મૂર્ખાઈ; હેલેમિ, છોકરાઈ, છોકરવટ; જેઠામિ [મ], મોટાઈ; પાગલા'મિ [મ] ગાંડાઈ, ઠૂરાણિ અતુરાઈ, આતુરી; ગૃહશાલિ ગૃહસ્થી, ધૂર્તપના ધૂર્ત પણ; ગૂનેપના, ગુણપણ; વાવુ-આન શેઠાઈ. માહેવિઆના, સાલખી.

[૪] આજ તથા કાલ, તેમજ ખીળ કેટલાક શબ્દોથી સ્વાર્થમાં 'ક' પ્રત્યય થાછે એ પ્રત્યયનાં પદો પ્રાયઃ અધિકરણ અથવા સંબંધ રૂપેજ વપરાયછે. આજિકે—આજકે, આજે. કાલિકે;—કાલકે કાલે.

[૫] પ્રતિ અર્થમાં 'કે, અને કરા,' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે હાજારકે પ્રતિ હજારે, મળકરા, પ્રતિમણે, સેરકરા, પ્રતિશેરે.

[૬] આવૃત્તિ જણાતાં સંખ્યા વાચક શબ્દોથી 'હારા' પ્રત્યય થાયછે; જેમકે છૂહારા એવાર, તેહારાં તણુવાર.

[૭] પ્રાપ્ત, ઉત્પન્ન, સંબંધીય, નિર્દિષ્ટ આદિ અર્થમાં તથા ભાવ' કાર્ય, શ્રવિકા આદિ જણાતાં 'ઈ' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે હિન્દુશાન હૈતે પ્રાપ્ત, વા હિન્દુશાન સમ્બંધીય વા હિન્દુશાને ઉત્પન્ન, તે હિન્દુશાનિ. એ પ્રકારે ગૂજરાતિ પાંજાવી, વાંજાલી, વિનાતિ, વિલાયતી આદિ. મોગલ સમ્બંધીય મોગલાઈ; નિલામેર જન્મ નિર્દિષ્ટ, નિલામિ કાપડ; રેશમે નિર્દિષ્ટ રેશમિ, સૂતે

નિર્મિત સ્તુતિ. સુતરાઉ; માસ્તરનું કાર્ય, પદ, વા વ્યવસાય તે
માર્કોરિ, (માસ્તરી), એવીરીતે ઉકિનો વડીલાત, કારકૂનિ, મજૂરિ, ઠા-
કરિ, કવિરાજિ (વૈદું) નવાવિ, આમિરિ, અમીરી ઠાનાકિ, વાદશાહિ, જા-
શજિ આદિ રૂપો સમજી લેવાં.

(૮) ઉત્પન્ન, સંબંધીય તથા આવેલ, અર્થમાં કેટલેક સ્થળે 'જૈર' પ્રસય થાયછે. જેમકે ભારતે ઉત્પન્ન, વા ભારત મન્સકીર, વા ભારત હૈતે આગત તે ભારતીર, ભારતનો, એ પ્રકારે ઈઉરોપીર, યુરોપનો દેશીર, દેશનો આદિ.

(૯) શ્રવિકા અર્થમાં કેટલાક શબ્દોથી 'રિ' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે ભિથારિ, પૂજારિ, જૂરારિ, ભુગારી.

(૧૦) માપ, અને પરિણામ અર્થમાં કેટલાક શબ્દોથી 'મૈ' પ્રસય થાય છે, 'ગનામૈ' (જન), ગિલા સુધી પાણિ; માથા મૈ, માથા સુધી; જનમૈ (નોંકા), જલ મમ (નાવ).

(૧૧) સદૃશ અર્થમાં 'જા' પ્રસય થાયછે. રૂપાન્ન મદ્દશ = રૂપમા, રૂપા સરખો; પાનિમા, પાણિજેવો, (પાણિશો). ક્યાંહી ૨ ના નો ઠા થઈ જાયછે જેમકે. નાનઠા, લાલ જેવો.

(૧૨) મનુષ્યના નામેથી ઠલ્લ, નલ્લ, નાથ, આદિ સ્થળે ક્યાંહી ૨ 'જાઈ' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે, રામઠલ્લ-રામાઈ, વનઠલ્લ, વનાઈ, બળદેવ, કુચઠલ્લ-કાનાઈ, કૃષ્ણ (કન્હૈયો).

(૧૩) પૂર્ણ અર્થમાં 'ભર' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે જનમ-ભર, શુંદગી સુધી, કોમર ભર જન, કેડ ભર પાની.

(૧૪) વ્યાપ્ત અર્થમાં 'મર' અને હાર પ્રત્યય થાયછે. જેમકે જનમર, જલથી વ્યાપ્ત, ઘરમર, ધરોથી વ્યાપ્ત, જામરજા આખા ગામમાં વ્યાપ્ત.

(૧૫) અનાદરમાં, પોતાને નિત્ય ઉપયોગમાં આવતા પદાર્થ વાગક શબ્દોમાં, બાહુદય અર્થમાં, સદૃશ અર્થમાં, તથા સંબંધ વિગેરે ખીજા અર્થમાં પ્રાયઃ 'આ' પ્રત્યય આવેછે; અનાદરમાં જેમકે-માતાન + આ =

મોલના, દાઢ આદિ કેશી ચીજ પીને મત થએલો, પાંગળ + આ = પાંગળા
ગાંડો. વામૂન + આ = વામૂના. બામણો, મનુષ્યને બોલાવવા વાચક નામોમાં
અંતે 'આ' આવતાં પ્રાયઃ અનાદર પ્રકાશ કરેછે. જેમકે, 'મેઘ', આ, બોલવામાં
માધા, *

(ક) નિત્ય ઉપયોગમાં આવતા પદાર્થોમાં તથા મોટાઈ અર્થમાં હાંડી-
હાંડા, હાંડણું, થાંભ-થાંભા, થાળો, પાત-પાત્ર પાત્ર-વાસણ

(ખ) સદશ અર્થમાં-વાણર મદન વનવાન-વાણ, વાધના જેવા બળ-
વાળો, શાતર મદન-કાંઈ શાત્ર, હાથના સમાન લાકડું તે હાથો.

(ગ) સંબંધ વિગેરે અર્થોમાં મહિષી હરિતે પ્રાણુ દૂધ, મહિષા દૂધ,
(બો. મહેષા) ભેંસથકી નીકળેલું દુધ તે ભેંસનું દુધ. નવળેર ચૂક-નોનો,
મીઠા યુક્ત તે મીઠાવાળું, તિન પાદ વિનિષ્કે તે પાઆ, ત્રણ પગી.

(૧૬) આધાર અને પાત્ર અર્થમાં દાન અને દોષ પ્રત્યય થાયછે જેમકે.
કલમદાન, કલમ રાખવાનું ધરું; આતર દાની. અતરદાની. *

(૧૭) કર્તા, સ્વામી આદિ અર્થમાં 'દાર' પ્રત્યય થાયછે. દો કાનદાર
દુકાનદાર, ટોંકીદાર, ચોક્કીયાત, જોજદાર, ફેજદાર જાનદાર, હવાલદાર,
આદિ.

(૧૮) એક સંખ્યાની સાથે બીજી સંખ્યાને ગુણતાં દશ પછીની સંખ્યા
ઓમાં ચ (૧) થાયછે. તિન, -એગારણ = તેલિશ, ત્રણ અગ્યારે તેત્રિશ,
એવી રીતે, પાંચ-આઠાઈશ = એકશ ટલિશ, અઠાવીશ પંચાં ૧૪૦,

(૧૯) સર્વનામ શબ્દોથી તથા બંગલામાં ઉતરી આવેલ સંસ્કૃત શબ્દો
થી 'ચન, ચાન, ત, થા, વે, મત, અને મન,' પ્રત્યય થાયછે; સમય અર્થમાં—
ચન (ક્ષણ) એઈથન-એચન, અત્યારે. ઉચન, ત્યારે ચચન, જ્યારે; સ્થાન અર્થમાં
એઈ ચાન (જ્ઞાન)-એચાન, અહીંઆં, મેથાન, ત્યાં, ચેથાન, જ્યાં પરિભાણ

* જેવી રીતે ગુજરાતમાં માધવ નામના કોઈ માણસને અનાદર લાવથી
બોલાવતાં 'અધ્યા એ માધવા બોલાય'છે તેવીજ રીતનો લાવ સૂચક બંગલા-
માં આ પ્રત્યય છે.

અર્થમાં તથા સંસ્કૃતનાં રૂપાંતરમાં—કત, કેટલું, થત, જેટલું, તત, તેટલું, એત, એટલું. સ્થાન અર્થમાં તેમજ સંસ્કૃત શબ્દોના વિકારમાં—કોથા, ક્યાં, એથા અહીંઆ, થેથા, જ્યાં, મેથા, ત્યાં. કાલ નિર્દેશમાં, કવે, ક્યારે, યવે, જ્યારે, તવે, ત્યારે એવે, એવે. સદૃશ અર્થમાં—એમત—એમતિ—એમન, એવેા કેમત કેમતિ, કેમન, કેવો, એમત,—એમતિ—એમન, જેવો, તેમત, તેમતિ, તેમન, તેવો.

(૨૦) જે કરતો હોય, અથવા જેનું હોય તેને જણાવવાને માટે, તેમજ, ઉત્પન્ન, સંબંધીય, વ્યાપાર, આસક્તિ, આગત આદિ અર્થોમાં કેટલાક શબ્દોથી 'એ' થાયછે. જેમકે. થોજામદ એ કરે = થોજામદે, ખુસામત જે કરે તે ખુસામતી. અહંકાર ચાર આછે = અહંકારે અહંકાર જેને હોય તે અહંકારી, મુર્શિદાબાદ સંબંધી તે મુર્શિદાબાદે [કાપડ] મુર્શિદાબાદી; એ પ્રકારે વર્ત્તમેન, ધર્મમાની, ભવાનીપૂરે, ભવાની પુરી (કાપડ). મેદનો પૂરે, મેદનીપુરી (બ્રાહ્મણ). પશ્ચિમે, પશ્ચિમી માણસ, હાગલેરે વ્યવસાયી = હાગલે, બકરો વેચનાર, એ પ્રમાણે જેલે, જેલર, પાથરે નિર્મિત, પાથરે પથરા વડે બનાવેલ.

(૨૧) અત્યાસક્તિ જણાતાં કેટલાક શબ્દોથી 'થોર' પ્રત્યય થાયછે. જેમકે જુશા થોર, જુગારી, નેશાથોર, દારૂડીઓ.

(૨૨) ખંડ (ભાગ) અર્થ જણાતાં, નિર્દેશ જણાતાં, તથા સ્વાર્થમાં. થાનિ, ટિ, ગાછિ અને જે આનાદર જણાતો હોયતો થાના, 'ઠો', અને 'ગાછા' પ્રત્યય થાયછે. ઉદા. ગરના થાનિ, એકાદ ધરાણું (દાગીનેા) કત થાનિ કેટલાંક, ઠોકાઠો, રૂપીઆ, મોહર ટિ, ગીની, (મોહર) એકટિ, એકાદ, એકઠો, એકાદ, એટિ, આ, એટિ તે, તતટો તેટલાક, એતગા-છિ (હા) એટલા; કેટલેક સ્થળે આદર જણાતાં પણ ઠો, થાના. આદિ પ્રત્યયો થાયછે જેમકે મૂથ થાના વડે મૂમ્દર, મહોદું ધણું જ મુંદર, ઠોથટો ભાલ, આંખ સારી. ઉકારાન્ત શબ્દોથી 'ઠો' ના સ્થાનમાં વિકલ્પે

‘જો’ થાયછે. જેમકે—જૂજો, જૂજો, એ; બોલવામાં ક્યારે ૨ ‘જાના’ ને ઠેકાણે જાન, થઈ જાયછે, ‘મૂથ-જાના,’ મૂથ જાન.

(૨૩) અલ્પ અર્થમાં ક્યારે ૨ ‘ટૂંકૂ’ પ્રસય થાયછે; જનટૂંકૂ થોડુંક; પાણી વુક્તિટૂંકૂ થોડીક બુદ્ધિ. બોલવામાં ક્યારે ૨ ટૂંકૂ નો ટૂંક થઈ જાયછે.

૫૬ પરિચય.

এখান ইহঁতে চল্লকে ছোট দেখায় । অর্থাৎ যন্দ্র নহাঁনো দেখায়ছে. એ વાક્યમાં ‘દેખાય’ એ ક્રિયાનો અર્થ દષ્ટ થાયછે. પ્રશ્ન—કાણુ દેખાયછે ? ઉત્તર ચન્દ્ર, અત એવ ‘કે’ વિભક્તિ યુક્ત છતાં પણ ‘ચલ્લકે’ એ ૫૬ અહીં કર્તા છે. તોમાકે વડ કૂશ દેખાઈતેછે । તું બહુ દુબળો દેખાય છે. એ વાક્યમાં તોમાકે [તુમિ] એ કર્તા છે.

જે દિન ચલ્લ ઉદય હૈલેન વનેર ભિતર અન્ધકાર કમિયા ગેલે આમરા હરિગ શિકારે વાંશર હૈલામ । તે દિવસે ચન્દ્રોદય થયા બાદ વનમાં અન્ધકાર કમ થઈ જતાં અન્ધકાર હરિણના શિકાર મઠે બાહર નિકળ્યા. એ વાક્યમાં—‘હૈલેન, ગેલે અને હૈલામ, એ ત્રણ ક્રિયાછે. તહેમાં પહેલી ક્રિયા ‘હૈલેન’ અકર્મક ‘હ’ ધાતુ અને હૈલેન પ્રસયથી બનેલ હોવાથી તે અસમાપિકા ક્રિયાછે; તેનો કર્તા ચન્દ્ર છે. ચન્દ્ર વિશેષ્ય, અપ્રાણિ વાચક, સંજ્ઞા બોધક પુલિંગ, એક વચન છે. તેથી કર્તા કારકમાં આવેલ ‘જ’ વિભક્તિનો લોપ થઈ ગયોછે. ‘ઉદય’ ભાવ-વિશેષ્યછે, અહીં તે વિશેષણ રૂપે વપરાયેલ છે. ‘દિન’ વિશેષ્ય અપ્રાણિ વાચક પદાર્થ બોધક પુલિંગ, એક વચન છે. અધિકરણ કારકમાં તહેથી આવેલ ‘જ’ વિભક્તિનો લોપ થઈ ગયોછે. ‘જે’ એ સર્વનામ વિશેષણ ‘દિન’ એ પદતું વિશેષણ છે.

‘ગેલે’ અસમાપિકા ક્રિયા, અકર્મક ‘ચા’ ધાતુથી ‘હૈલેન’ વિભક્તિ આવતાં બનેલછે; તેનો કર્તા ‘અન્ધકાર’ છે; ‘કમિયા’ અસમાપિકા ક્રિયા, અકર્મક ‘કમ’ ધાતુથી ‘હૈલા’ વિભક્તિ આવતાં બનેલ છે, તેનો ‘ગેલે’ એ ક્રિયાની સાથે સંબંધ છે. યાને કમિયા ગેલે—કમિલે.

‘અક્કાર’—વિશેષ્ય, અપ્રાણિ વાયક પદાર્થ બોધક, પુલિંગ એક વચન, છે; કર્તામાં આવેલ ‘અ’ વિભક્તિનો લોપ થઇ ગયો છે.

ફેલાગ એ સમાપિકા ક્રિયા, અકર્મક ‘ફ’ ધાતુના વર્તમાન કાલના ઉત્તમ પુરુષ એક વચનમાં ‘ફેલાગ’ વિભક્તિનું રૂપ છે. ‘આમત્રા’ એ સર્વનામ ‘ફેલાગ’ એ ક્રિયાનો કર્તા, ઉત્તમ પુરુષ, પુલિંગ, બહુ વચન, ‘ત્રા’ વિભક્તિનું કર્તા કારકનું રૂપ છે. વાહિર એ ભાવ વિશેષ્ય, વિશેષણ રૂપે વપરાયેલ છે. તે આમત્રા એ પદનું વિશેષણ છે. ‘નિકાર’ એ પણ ભાવ-વિશેષ્ય છે; નિમિત્ત અર્થમાં ‘અ’ વિભક્તિ આવેલ છે. ફરિંગ પ્રાણિ વાયક, જાતિ બોધક, પુલિંગ, એક વચન, ‘નિકાર’ એ ભાવ વિશેષ્યનો કર્મ છે; ‘વનત્ર’ એ વિશેષ્ય અપ્રાણિ વાયક, જાતિ બોધક, પુલિંગ, એક વચન છે, સંબંધ પદ હોવાથી ‘ત્ર’ વિભક્તિ આવેલ છે, ‘જિત્ર’ એ વિશેષ્ય, અપ્રાણિ વાયક, પદાર્થ બોધક, પુલિંગ, એક વચન છે; ~~કરક~~ કરકમાં આવેલ ‘અ’ વિભક્તિનો લોપ થઇ ગયો છે.

વાક્ય પ્રકરણ.

(૧) વાક્યમાં પહેલાં કર્તા. અને સર્વને અંતે સમાપિકા ક્રિયા રહે છે. જેમકે—વનત્રાજ વન રાજ કરત્રન । સિંહ વનમાં વાસ કરે છે.

(૨) કર્મ કારક ક્રિયાની પૂર્વમાં રહે છે. જેમકે—જન જાગૈ જાગ । ચંદ્ર શેષરે જમણ ખાધું, એ ક્રિયા દ્વિકર્મક હોય તો તેનું પ્રધાન કર્મ ક્રિયાના પૂર્વમાં રહે છે, અને અપ્રાણ કર્મ પ્રધાન કર્મથી પણ પૂર્વમાં રહે છે. જેમકે, ગુરુ શિષ્યકે ગરગ એવમ અધ્યયન કરાઈલેછે । ગુરુ શિષ્યને ધણા ગ્રેમે લાણાવે છે.

(૩) કરણ કારક કર્મની પહેલાં રહે છે. જેમકે—જન જાગૈ જાગ । જલ પડેજ પ્રાણ રહ્યો છે. ક્યારે ૨ કર્મની પાછળ પણ રહે છે. ડાંકે [જાશકે] જુલોજ ઘાત્રા વનિશા દિશાહિ । તેને નોકર દ્વારા કહી દીધું છે.

(૪) સંપ્રદાન પદ કર્મનેની પહેલાં રહેછે. દરિદ્રને અન્ન આપ્યું. ક્યાંહિ કર્તા અને અધિકરણની પહેલાં પણ રહેછે.

(૫) અપાદાન પદ પ્રાયઃ કરી ક્રિયાની પહેલાં રહેછે. જેમકે દોકાન રહેતે થાણું કિનિચાહિનામ. દુકાનથી ધાન્ય ખરીદ્યું હતું; વીજ રહેતે અજૂર રહ્યો. ખીજથી અંકુર થાયછે.

(૬) અધિકરણ પદ ક્યાંહિ ૨ કર્તાની પહેલાં, ક્યાંહિ ૨ પછી. ક્યાંહિ ૨ વાક્યની આદિમાં રહેછે. જેમકે—ફૂલ મધુચાતક, ફૂલમાં મધુ રહેછે, જેને પ્રાંથાનાય ગેલ. છોકરો પાઠશાળામાં ગયો; એ દેશ એમન ત્રીતિ તે પૂર્વકાલે હિલ ના. આદેશમાં આવી રીત તો પહેલાં હતી નહિ.

(૭) સંબંધ પદ જેની સાથે સંબંધ હોય તેની પહેલાં રહેછે. ક્યાંહિ ૨ અન્ય સ્થળે પણ રહેછે. જેમકે તાશર જેલે. તેતો છોકરો; એમન સુન્દર મેયે કાશર. આવી સુન્દર છોડી કાની છે.

(૮) સંબોધન પદ પ્રાયઃ વાક્યની પહેલાં રહેછે. જેમકે હે આજો, આપનાર આમિ મેવક. હે પ્રભુ હું તારો સેવક છું.

(૯) વિશેષણ વિશેષ્યની પહેલાં રહેછે. વિધેય વિશેષણ વિશેષ્યની પછી રહેછે. જેમકે સુન્દર પૂજ્ય. મીઠા ખરમ મઠી.

(૧૦) ક્રિયા વિશેષણ કાર્ધ સ્થળે ક્રિયાની, કાર્ધ સ્થળે કર્મનેની, અને કાર્ધ સ્થળે અધિકરણની આગળ રહેછે. મે શનૈઃ શનૈઃ ગેલ. તે ધીરે ધીરે ગયો. રામ અપતોર જાય પ્રજાપાલન કરિતે લાગિલેન. રામ પુત્રની જેમ પ્રજા પાલન કરવા લાગ્યા. મે અવિલંબે આગિલે. તે શીઘ્ર આવશે.

(૧૧) ઉત્તમ અને મધ્યમ, વા ઉત્તમ મધ્યમ અને પ્રથમ પુરૂષ ‘જે’ સાથે એક ક્રિયાનો કર્તા હોય તો ક્રિયા ઉત્તમ પુરૂષની થાયછે. તૂમિ ઓ આમિ યાહેવ, તું અને હું જઈશું આમિ તૂમિ ઓ તિનિ યાહેવ. હું તુ અને તે જઈશું.

(૧૨) મધ્યમ અને પ્રથમ પુરૂષ સાથે એક ક્રિયાના કર્તા હોય તો ક્રિયા મધ્યમ પુરૂષની થાયછે; જેમકે, તૂમિ ઓ શરદ કરિયા હિલે. તહે અને શરદ કર્યું હતું.

(૧૩) અસમાપિકા ક્રિયા સમાપિકા ક્રિયાની પહેલાં રહેછે. જેમકે. વ્રમ-
નિક કાગડુ કિનિયા લઈયા ગેન । રમણિક કપડાં ખરીદી લઈ ગયો.

ઉપરના નિયમો અનેક સ્થળે નથી પણ સાગતા

‘ચાશ’ શબ્દની સાથે ‘તાશ’ શબ્દનો નિત્ય સંબંધ છે, એથી કરી વા-
ક્યમાં ‘ચાશ’ શબ્દ (પદ) રહેતા સાથે ‘તાશ’ શબ્દ [પદ] પણ અનશ્ય રહેછે.
અન્યથા વાક્ય અસંપૂર્ણ રહેછે. જેમકે. ચાશ ગેન તાશ ત કિનિયા આમિન
ના । જે ગયો તે તો ફરી આવ્યો નહિ. તેવીજ રીતે થત અને તત; થતન
અને તથન; થેથાને અને મેથાને; થથા. અને તથા; થેમન અને તેમન નો
પણ નિત્ય સંબંધ છે. કોઈ કોઈ સ્થળે સંબંધ વાચક પદ અપ્રકાશિત રહેછે.
જેમકે તિનિ જગદ્ગદ્; આમાદિગકે દયા કરિવેન । તે જગતનો બંધુ છે,
અમારા ઉપર દયા કરશે.

સર્વનામના વિશેષણો સર્વનામથી પ્રાયઃ પછીજ રહેછે. જેમકે આમિ
અતિ દીનજન, હું ધણો ગરીબ માણસ છું.

જે પદોનો સંયોગ કરવો હોય ત્યારે ‘ઉ’ અને જે વાક્યનો સંયોગ કરવો
હોય ત્યારે ‘અવર વપરાય છે, એથી અધિક પદો સાથે હોય ત્યાં સંયોગમાં પહેલાંના
પદોની આગળ (,) એવું ચિન્હ કરવું પડેછે. જેમકે. પિતા, માતા ઉ આમિ
દિન જન એવં આમાર વડે.

অনুবাদ শিক্ষা.

বাঙ্ক্য মাণা.

এইক্ষণ আমার বিনীত প্রার্থনা এই যে, আপনি ধৈর্য্য ধারণ পূর্বক ক্ষণ মাত্র বিলম্ব না করিয়া প্রতিজ্ঞা পালনে নির্মল রঘুবংশের গৌরব রক্ষা করিতে যত্নবান হউন। বিলম্ব করা কোন মতে বিধেয় নহে। যতই বিলম্ব করিবেন, ততই জন সমাজে নিন্দনীয় হইতে হইবে।

আ বখতে ম্হাৱী নম্র-প্রার্থনা ঐল চ লে, আপ ধৈর্য ধারতু খুর্বক লৱা পতু বিলম্ব ন করী.(নে) লীধেল প্রতিমানা পালন বডে নির্মল রঘুবংশনু গৌরব রক্ষতু করবা যত্নবাণা ধায়ো (প্রযত্ন করে)।

একে সপত্নী বিদ্রোহ, তাঁহাতে আবার তাঁহাবা পরস্পর বিপরীত স্বভাব সম্পন্ন ছিলেন। ঐক তো শোভ্যনো দ্বৈপ, তেমা পুণী তেমা পরস্পর উল্লঙ্ঘ্য স্যলোববাণা হতা।

ভীষ্মের এই জ্ঞানগর্ভ সর্বল উপদেশ যেন দুর্যোধনের কর্ণে বিষধার্য্য বর্ষণ করিল, এবং সেই বিষম বিষের অসহ্য যাতনায় তিনি জলদ গন্তীর স্বরে ভীষ্মকে সম্বোধন করিয়া বলিলেন “পিতামহ, আপনি আর আমার সমক্ষে কখনও পাণ্ডবদিগের নাম উচ্চারণ করিবেন না। উহাদের নাম শুনিলেও আমার সর্ব শরীর ক্রোধানলে দগ্ধ হইয়া যায়, আমি জীবনে এক বিন্দু রক্ত থাকিতে পাণ্ডবদিগকে সূচ্যগ্রস্থান প্রদান করিব না, উহা নিশ্চয় যানিবেন।

লীণমাথ্যর্যনা ঐ জান লখ্যা যধা উপদেশে দুর্যোধননা জানমা ধিষ বরসাণ্যু; তেমন তে লখ্য কর বিপনী নহি স্হাৱী শঙ্ক্য তেধী পীডাঐ তে মেঘনা লেবা গালীৱ অবাণে লীণমাথ্যর্যনে স্যোধীনে মোল্যো ক “পিতামহ, আপা হুবে লীল্ল বখত ম্হাৱী আগল পাডবোনা নামনো উথার করশো নহি. ঐয়োণু নাম সাংলণতা পলু ম্হাৱী অধু শরীর কোধরপ অশি বডে অণী লসম থর্চ ল্যথ চ. হু” অ্যোত্রবনমা ঐক ণিন্দু মাত্র লোহী রহেতা পাডবোনে সোথনা অগ্রমা রহে তেহু পলু স্থান (প্রদেশ) দ্ধশ নহি; ঐ নিশ্চয়ে লালুশো.”

কামাতুর ব্যক্তিদিগের প্রিয়তমা নারীই একমাত্র উপাস্ত্র দেবতা । তাহারা প্রিয়তমার চিত্ত বিনোদনের জন্ত না করিতে পারে এই রূপ কু-কার্য্য এই জগতে প্রায় পরিদৃষ্ট হয় না ।

হামী যুগ্মোতো প্রিয় স্ত্রী ঐক্য ঐক্য মাত্র উপাসনা [আরাধনা] করিয়া ধায়ক দেবতা छ, তেজো প্রিয় স্ত্রীতু মন যুগ্ম করিয়া মাটে ন করী শক্তি অণু অরায় কার্য্য আ নগতমা প্রায়ঃ দৈবাতু নথী.

এই জগতে চিরকাল কাহারউ সমান যায় না । সুখের পর দুঃখ ও দুঃখের পর সুখ দিন রাত্রির জায় সজ্জাটিত হইয়া থাকে ।

আ নগনমা ধনো পশত ডাচনো পশু অরায়র বীততো নথী; সুখনী পশী দুঃখ, অনে দুঃখনী পশী সুখ দিবস অনে রাত্রিনী মেম সাথে মণীনে ন রহে.

অনন্তর, যুধিষ্ঠির ~~স্বর্গ~~ অসার ভাবিয়া শীঘ্রই অবশিষ্ট কর্তব্য সমাপন করিলেন । অনন্তর তিনি সম্ভ্রাম ধর্ম পরিগ্রহের জন্ত চারি ভ্রাতা ও দ্রৌ-পদীর সহিত রাজ্য ভবন হইতে বহির্গত হইলেন ।

আদ যুধিষ্ঠির রাণ্যে সংসার অসার লণ্ঠী তরতল আকীতু করিয়া ধায়ক কাম পূর্ণু কুঁ; সারপশী তেজো সংন্যাস ধর্ম গ্রহণ করিয়া মাটে আর লম্ব্যে অনে দ্রৌপদীনী সাথে রাণ মছেলথী জ্হার নিকল্যা.

ঐ সমস্ত পশু পক্ষীর কথা কি রূপ লিখিত আছে, জানিবার নিমিত্ত তাঁহার অভিষয় ইচ্ছা জনমিল । ঐ অধাং পশু পক্ষীনী বাত কৈবা প্রকাই লণ্ঠীতে (ত) লণ্ঠ্যবানে মাটে তে দৈবীল চম্ভা থর্.

একদিন ইতস্ততঃ ভ্রমণ করিতে করিতে তিনি একটি আশ্রম দেখিতে পাইলেন । ঐ আশ্রমে পালিমেদ নামে এক তপস্বী থাকিতেন ।

ঐক্য দিবস অর্দী তর্দী লমতাং লমতাং তেজু ঐক্য আশ্রম লৈযো, ঐ আশ্রমমাং পালিমেদ নামে ঐক্য তপস্বী রহেতা.

বতক্ষণ আমি উপাসনা দ্বারা ভগবানের সাক্ষাৎকার লাভ করিয়া অর্জীষ্ট বর লাভ করিতে না পারি, ততক্ষণ পর্য্যন্ত অন্নান বদনে সকল

ଏକାକର କ୍ଳେଶ ମହା ବନ୍ଧିଆ ଭଗବତ ଚିନ୍ତାସ୍ଥ ରତ ଥାକିବ ।

ଜେତେ ପଦ୍ମତ ଛୁ ଉପାସନା ପଡ଼େ ଭଗବାନେ। ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର (ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ) ପ୍ରାପ୍ତ କରି ଧ୍ୟାନିତ ପର ପ୍ରାପ୍ତ କରବା ନ ସମର୍ଥ ଥାଉଁ, ତେତେ ପଦ୍ମତ ସୁଧୀ (ତ୍ୟା ସୁଧୀ) ସ୍ଥାନି ରହିତ ଯୁଦ୍ଧେ ଅଧା ପ୍ରକରନା କ୍ଷୁ ସହନ କରିନେ ଭଗବାନୀ ଚିନ୍ତାଭା ଶାନ୍ତେ।

ଆରତୁମି ଏକଟୁ ବିବେଚନା କରିଆ ଦେଖ, ତୁମି ସେ ରାଜାସ୍ଥ-ମନ୍ତ୍ରୋଗେର ଜନ୍ମ ଦୟାଧର୍ମ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦିଆ ଚିର କଳଙ୍କ ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିତେ ଉଦ୍ଧତ ହଇସାଛେ । ଏହି ନନ୍ଦର ଜଗତେ ଜଳ ତରଞ୍ଜମ ଲଗ ଭୟର ଶବୀର ଧାରୀ ମାନବେର ମନେ ସେହି ସୁଖ ମନ୍ତ୍ରୋଗ କତଳ୍ପେର ଜନ୍ମ ? ଏଣି ତୁଁ ଜଣା ଦିଆରୀ ଜେ (୫) ତୁଁ ଜେ ରାଜ୍ୟ ସୁଖ ଅନ୍ତୋଗନେ ମାଟେ ଦୟା ଧର୍ମେନେ ତ୍ୟାଗୀ ସନ୍ତାନେ ମାଟେ କଳଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ତ କରବା ତତ୍ପର ଥିଏ। ଛୁଁ ଆ ନାଶପାତ ଜଗତମାଁ ପାଣ୍ଡିନୀ ତରଂଗ ସମାନ କ୍ଷୟଭା ନାଶ ଧନାର ଶରୀରନେ ଧାରଣ କରନାର ମନୁଷ୍ୟନେ ମାଟେ ତେ ହୁଏ ଅନ୍ତୋଗ କେତେକା ପଦ୍ମତନେ ମାଟେ.

ସଂଖ୍ୟା.

ଏକ, ଐକ ଏକାକ, ଅଘ୍ୟାକ; ଏକେଶ, ଐକେଶ; ଏକତ୍ରୀଣ, ଐକତ୍ରୀଣ; ଏକଚାଳିକ, ଐକଚାଳିକ; ଏକାନ ଐକାପନ; ଏକକ୍ଷଟି ଟି ଐକକ୍ଷଟି; ଏକୋଠର, ଶକ୍ତାତେର; ଏକାଶୀ; ଐକାଶୀ; ଏକାନବହି, ଐକାଧୁ; ଦଶ, ଦଶ.

ଦୁଇ ଐ; ବାଐଶ, ଶାପିଶ; ବଦ୍ଧିଶ, ଅଦ୍ଧିଶ; ବିଆଳିଶ, ଐତାଳିଶ; ବାଞ୍ଚାନ, ଶାପନ; ବାଞ୍ଚଟି ଶାକ୍ଷଟି; ବାଞ୍ଚାନ୍ତର, ଐତେର; ବିରାଶୀ, ଶାଶୀ; ବିରାନବହି, ଶାଧୁ; ବିଶ, ବିଶ.

ତିନ, ତ୍ରୟ; ତେର, ତେର; ତେଦ୍ରିଶ, ତେଦ୍ରିଶ; ତେଆଳିକ, ତେତାଳିକ, ତେଆନ ତେପନ; ତେକ୍ଷଟି, ତେକ୍ଷଟି; ତେଆନ୍ତର, ତେତେର, ତିରାଶୀ, ତ୍ରାଶୀ; ତିରାନବହି, ତ୍ରାଧୁ; ତ୍ରିଶ, ତ୍ରିଶ.

ଚାରି, ଚାର; ଚୌଦ୍ଧ, ଚୌଦ୍ଧ; ଚୌବିଶ, ଚୌବିଶ; ଚୌଦ୍ରିଶ, ଚୌଦ୍ରିଶ, ଚୌଆଳିକ, ଚୌଆଳିକ; ଚୌଆନ, ଚୌପନ; ଚୌକ୍ଷଟି, ଚୌକ୍ଷଟି; ଚୌଆନ୍ତର, ଚୌତେର; ଚୌରାଶୀ, ଚୌରାଶୀ, ଚୌରାନବହି, ଚୌରାଧୁ; ଚାଳିକ, ଶାଳିକ. [ସୌନେ ସ୍ଥାନେ ଶାଧୁ ଶାଧାୟ ଛୁ].

পাঁচ, পাঁচ; পনর, পনর; পঁচিশ, পঁচিশ; পঁত্রিশ, পাঁত্রিশ; পঁরচালিশ, পঁরচালিশ; পঁচান, পঁচান; পঁরষট্টি, পাঁসট; পঁচোত্তর, পঁচোত্তর; পঁচাশী, পঁচাশী; পঁচানবই, পঁচানবই; পঁচাশী, পঁচাশী.

ছয়, ছয়; ষোল, ষোল; ছবিশ, ছবিশ; ছাত্রিশ, ছাত্রিশ; ছিআলিশ, ছিআলিশ (ছিআলিশ); ছিআন ছিআন; ছবিটি, ছবিটি; ছিআত্তর ছিআত্তর; ছিআশী, ছিআশী; ছিআনবই, ছিআনবই; ছিআটি, ছিআটি.

সাত, সাত; সত্তর, সত্তর; সাতাইশ, সাতাইশ; সাতত্রিশ, সাতত্রিশ; সাতচালিশ, সাতচালিশ; সাতান, সাতান; সাতষটি, সাতষটি; সাতোত্তর, সাতোত্তর; সাতাশী, সাতাশী; সাতানবই, সাতানবই; সাতটি, সাতটি.

আট, আট; আঠার, আঠার; আঠাইশ, আঠাইশ; আটত্রিশ, আটত্রিশ; আটচালিশ, আটচালিশ; আটান, আটান; আটষটি, আটষটি; আটাশী, আটাশী; আটানবই, আটানবই; আটটি, আটটি.

নয়, নয়; উনইশ, উনইশ; উনত্রিশ, উনত্রিশ; উনচালিশ, উনচালিশ; উনয়াত্রিশ; উন পচাশ, উন পচাশ; উনষটি, উনষটি; উনসত্তর, উনসত্তর; উনআশী, উনআশী; উনবই, উনবই; উনশত বা নিরানবই, উনশত বা নিরানবই; উনশত, উনশত.

জাজলি ও তুলাধার । জাজলি আন তুলাধার.

পূর্বকালে জাজলি নামক এক ব্রাহ্মণ ধর্মোপার্জন নিমিত্ত বনে গিয়া যোরতর তপস্যা করিতে প্রবৃত্ত হইয়াছিল ।

ঐশ্বর্য্যবান ব্রাহ্মণ জাজলি নামক ঐশ্বর্য্যবান ব্রাহ্মণ ধর্ম প্রাপ্ত হইয়া 'মাটে বনমা' জাজলি নামক তপস্যা হইয়া প্রবৃত্ত থৈ। হৈ।

ক্রমে প্রথর গ্রীষ্মে অনলের মধ্যে ও দারুণ বরষার অনাবৃত্ত স্থানে এবং শীতকালে মলিল মধ্যে অবস্থান করিয়া তপশ্চর্যা করিতে লাগিল । দেখিতে দেখিতে তপশ্চর্য্যার মাত্রা কঠোর হইতেও কঠোরতর হইয়া উঠিল, আহা! মাত্রই এক বারে পরিত্যাগ করিয়া শুদ্ধ বায়ু সেবন দ্বারা

জাজলি কাষ্ঠ খণ্ডের স্থায় স্থির ভাবে দগ্ধারমান রহিয়া তপশ্চরণ করিতে লাগিল ।

ক্ৰমে ধগ ধগতা উন্ডাণাণাং অগ্নিনা বয়ংমাং অনে লয়ংকরং বরসাধমাং
 পুত্ৰা স্থানমাং তেমন শীয়াণাণাং পাণ্ডীমাং রতীনে তপস্যা করবা লাগ্যে।
 নেত নেতাং তপস্যানী মাংরা ডঠোরথী পলু ডঠোর [উগ্র] অর্ঘ গাং, আহার মোত্র
 অেকদম চোড়ী দধনে শুদ্ধ বায়ুনাং লক্ষণ্য কুরী লললি লাডডানা টুডডাণী মাংক
 নিশ্বস উলো রতীনে তপস্যা করবা লাগ্যে।

রৌদ্রের কিরণ, বৃষ্টির জল, বাড়ের ধূলা-এ সকলেই জাজলির অনা-
 বৃত্ত মস্তকে ক্রমাগত পতিত হইবা। গ্রন্থিসহ বৃহৎ জটা ভার রচনা করিল ।
 কিছুকাল গত হইলে তাহাকে নিভজীব ও নিশ্চল ভাবিয়া চটক পক্ষী
 যুগল, সেই জটা গ্রন্থি মধ্যে স্বচ্ছন্দে কুলায় নির্মাণ, ডিম্ব প্রসব ও ছানা
 গুলিকে প্রতি পালন করিয়া যথা সময়ে স্বচ্ছন্দে চলিয়া গেল ।

উন্ডাণাণাং কিস্তো, বরসাধনাং পাণ্ডী, আধীনী ধূজ, অে অধায়ে লল-
 লিনা পুত্ৰা মাথাগাং ক্রমসর পড়ীনে [যোড়লীনী] গাং সাথে মণী মোঠো জটা
 লার অনাধী দীধা; থোডো সময় জটাং তেনে জড অনে নিশ্বস লল্লী
 মাংকলাং লেডুং তেজ জটাণী গাংমাং স্বচ্ছন্দে মাজো আধী, চাংডা মুদ্রী অনে
 অন্য়ানে পালন করীনে যোগ্য সময়ে গীলে স্থানে আস্থ্য গথু

দীর্ঘকাল পব তপোভঙ্গ হইলে সে মনে মনে ভাবিল-এই বার আমি
 যথার্থ ধর্মোপার্জন করিতে পারিয়াছি । এ জগতে আমি অদ্বিতীয়, আ-
 মার মত ধার্মিক ও তপস্বী আর কেই নাই ।

ধাণা সময়ে পশী তপ পূর্ণ্য থনাং তে মনমাং মনমাং বিচারবা লাগ্যে (নে)
 আ বসত হুং যোগ্য বর্ম প্রাপ্তি করী শক্যে চু, আ লগতমাং হুং অদ্বিতীয় চু
 মহারা নেবো ধর্ম করবা বাণো অনে তপস্বী গীলে দাঠ নথী।

এই কথা মনে করিবা মাত্র, কে যেন কোথা হইতে বলিয়া উঠিল
 “জাজলি, ধর্মোপার্জন করিয়াছি ভাবিবা তোমার অহঙ্কার করা বৃথা ।
 ধর্মচরণে তুমি কোণ মতেই মহাত্মা তুল্যধারের তুল্য হইতে পারিব না”

এ বাত মনমাঁ কর্তাং (স্বাতাং) ডালু লালু ক্যাঁদীথী খোদী উঠে।
 ই লালু, ধর্ম প্রাপ্ত ক্যোঁ চৈ লালু ত্বারে অহংকার করে। অর্থ চৈ; ধর্ম-
 অর্থমাঁ তুঁ কাঁচ পলু রীতে মহাত্মা তুলাধারনী তুল্য থাচ শকীশ নহি।

জাজলি এই আকাশ বাণী শুনিয়া স্তম্ভিত হইয়া গেল; সেই তুলাধা-
 রের সাক্ষাত পাইবে, এই সন্ধানে সে পৃথিবীর নানাদেশ পরিভ্রমণ
 করিতে লাগিল।

লালু এ আকাশবাণী সাঁলণী নিশ্চয় থাচ গ্যে, তে তুলাধারনে-মণীশ
 এ আদে তে পৃথিবীনা বিবিধ দেশমাঁ ভ্রমণা লাগ্যে।

(২)

বহুকাল নানাদেশ ঘুরিয়া জাজলি, বারাণসী নগরে আসিয়া দেখিল-
 তুলাধার আপন দোকানে বসিয়া সমস্ত চিত্তে নানাবিধ পণ্যদ্রব্য বিক্রয়
 করিতেছে।

খলো বণত অনেক দেশে ভ্রমণে লালু আকাশবাণী (কাশী) নগরীমাঁ
 আদী লেখু, তুলাধার পোনাণী দুকানে যেসী সাঁতুট যিত্তে অনেক প্রকারনী
 বেচবা থাচ বস্তু বেচী রহ্যে চৈ।

এই কি সেই তুলাধার, আকাশবাণী যাহার কথা আগায় নির্দেশ
 করিয়া দিয়াছে? এ ব্যক্তি ত ভুলিয়াও এক বার ভগবানের নাম গ্রহণ
 করে না-সর্বদাই নিজ কর্ম লইয়াই ব্যস্ত।

আহুঁ তেজ তুলাধার, আকাশবাণীমে নেতী বাত মনে সুখবী দীধী
 চৈ? আ মাথাস তো লুদীনে পলু এক বণত ভ্রমণানুঁ নাম গ্রহণ কর্তো
 (লেতো) নথী, হুমেশাঁ পেতান্না কামমাঁ লাগ্যে রহে চৈ।

সেই সময় তুলাধার, দোকান হইতে তাহার নিকট আসিয়া অভ্যর্থনা
 ও সম্ভাষণ পূর্বক কহিল, 'তপস্বি, আপনি যে আমার নিকট আগমন
 করিয়াছেন, তাহা আমি পূর্ব হইতে জানিয়াছি। আপনি বহু কাল ধরিয়া
 ঘোর তর তপস্বী করিয়াছেন, কিন্তু ধর্মের প্রকৃত মর্ম ও মহিমা আদী
 অবগত হইতে পারেন নাই। আপনি শাবক প্রতিপালন জন্ত পক্ষীযুগল-
 কে আশ্রয়দান করিয়া ধর্মলাভ করিয়াছি ভাবিয়া গর্বিত হইয়া ছিলেন।

কিন্তু সেই সময় দৈববাণী দ্বারা, আমার বিষয় আপনার কর্ণগোচর হওয়ায় আপনি আমার প্রতি ক্রুদ্ধ ও ঈর্ষান্বিত হইয়া আমার নিকট উপস্থিত হইয়াছেন, এখন আমার কি করিতে হইবে, আদেশ প্রদান করুন।

তেজ বশত তুলাধারে দুকানখী তেনী পাশে আখী সত্কার অনে সাংলাপল্য পূর্বক কহুং 'তপস্বি, আপ জে ম্হারী পাশে আখ্যা ছা, তে ম্হে' প্লেথেখীজ লওয়ুং छे. আপে ধলা কাণ সুধী অসংত কটিলে তপরয়া করী छে, পরন্তু ধর্ম নো যোগ্য মর্ম অনে মহিমা প্লেলাং সমগ্র লীধো নথী. আপ অম্মানে পাণ-বানে মাটে পক্ষীনা জেডানে আশ্রয় দধনে, ধর্ম প্রাপ্ত ক্যোঁछি বিয়ারী অহংকার যুক্ত থযা হুতা, পরন্তু তেজ সন্ময়ে আকাশ বাহি বডে ম্হারী বাত আপনা জানে পডতা আপ ম্হারে উপর কোধ অনে ধূর্তা যুক্ত থচ ম্হারী পাশে হাণর থযা (আখ্যা) ছা. অত্যারে ম্হারে ধূর্তা লেচয়ে (তে) লল্লাবো.

(৩)

জাজলির এখন তুলাধারের উপর ঈর্ষা ও ক্রোধ কোথায় চলিয়া গেল ! কিছুক্ষণ নিষ্পন্দ ভাবে অবস্থান করিয়া সে তুলাধারকে সম্বোধন করিয়া কহিল—

লললিনো অত্যারে তুলাধারনা উপরনো ধূর্তা অনে কোধ ক্যাঙী আল্যো গযো, থাডো বশত নিশ্চয় মনে ন্ধী তে তুলাধারনে সাংলোধী আল্যো.

‘হে বণিক পুত্র, দেখিতেছি তুমি সর্বদা এই দুকানে বসিয়া গন্ধদ্রব্য ফলমূল ইত্যাদি বিক্রয় করিতেছ। তত্রাচ তুমি কিরূপে এমন ধর্মবুদ্ধি ও দিব্য-জ্ঞান লাভ করিলে, তাহা যথার্থ ভাবে বর্ণন করিয়া আমার কৌতুহল নিবারণ কর। আমি পৃথিবীর সর্ববিধ মায়া পরিত্যাগ করিয়া ধর্ম লাভের জন্য একাকী বনমধ্যে দীর্ঘকাল কঠোরতম তপস্যা দ্বারা শরীর পাত করিয়াছি, সে সকল আমার বৃথা হইল। এখন তুমি আমার প্রকৃত উপদেশ দিয়া আমার জীবন সার্থক কর।’

হে বলিষ্ঠ পুত্র, নেওঁছু তু' হুমেশা' আ হুঁকানমা' মেসীনে গন্ধীয়াখু', ইণ
 'মুণ' বিগেই বেমেছে. ত্যা' রহী তে' ডবী'রীতে আ'বী ধর্ম' মুখি' অনে দ্বি'য়' জ্ঞান' প্রাপ্ত
 'ক্যু' তেতু' যথার্থ' রীতে ব'লু'ন-ক'রীনে 'ম্হা'ই' 'কৌতুহল' হু'র' 'কর'; 'ম্হে' 'হু'নী'যানী' স-
 'ধণা' প্রকারনী' মা'যা' ত্যাগ' ক'রী (ছা'ডী) 'ধর্ম' প্রাপ্তি'নে মা'টে 'অ'ক'লো' বন'মা' 'লা'মো'
 'ব'শত' (র'হী) 'অ'ত'্য'ন্ত' 'ক'ঠোর' তপ'স'যা' ব'ডে' 'শরী'র' 'ক্ষী'ণ' 'ক'র্যু'ছে, 'তে' 'অ'ধু' 'ম্হা'ই'
 'অ'র্থ' 'থ'যু'; 'অ'ত'্যারে' 'তু' 'ম্হ'নে' 'স'ম'য' 'যো'গ'্য' 'উ'প'দে'শ' 'দ'খ' 'ম্হা'ই' 'শ্র'ব'ন' 'সা'র্থ'ক' 'ক'র'.

তখন তুলাধার বলিতে লাগিল 'জাজলি, আমি জগতে কোন প্রাণীর
 প্রতি কখন হিংসা করি না, অহিংসা দ্বারা জীবিকানির্ব্বাহ করাই আমার
 প্রধান ধর্ম। আমি গৌ-জাতি উৎপীড়ন করিয়া কৃষি কর্ম করি না--সেই
 জন্ত কেবল ফল ফুল ও গন্ধ দ্রব্যাদি দ্বারা সংসার যাত্রা নির্ব্বাহ করি।

তে বশতে তুলাধার মোহিত হইয়া, লজ্জিত, হুঁ জগতমা' 'ক'ঠ' প্রাণি'না' 'উ'প'র'
 'ক'ঠ' 'প'লু' 'ব'শত' 'হি'সা' 'ক'র' 'ন'থী'; 'দ'যা' 'ব'ডে' 'শ্র'ব'িকা' 'অ'লা'ব'বী' 'অ'জ'
 'ম্হা'রো' 'মু'খ'্য' 'ধ'র্ম' 'ছে'. 'হু' 'গৌ' 'জ'া'তি'নে' 'পী'ডা' 'ক'রী' ('হু' 'অ' 'দ'খ') 'মে'তী' 'ক'র্ম' 'ক'র'তো'
 'ন'থী', 'তে'ট'লা'জ' 'মা'টে' 'মা'ন' 'ই'ণ' 'হু'ণ', 'অ'নে' 'গ' 'ধী'য়া'খু' 'বে'তী' 'স'ং'সা'র' 'যা'ত্রা'
 ('শ্র'ব'ন) 'অ'লা'ব'ু' 'ছু'.

অভয়দান সকল প্রকার দান অপেক্ষা শ্রেষ্ঠ দান। আমাকে দেখিয়া কোন
 পুণীই ভীত হয় না, আমি কাহারও প্রতি কোন রূপ নির্দয় ব্যবহার
 করি না, কোন প্রাণীকে কোন রূপ কষ্ট প্রদান করি না। আমি অপরের
 উপকার করিতে পাইলে ধন ও চরিতার্থ হই, কিন্তু তজ্জন্তে কখন গর্বিবর্ত
 হই না। বাহাতে সকল জীব' অভয় লাভ করিতে পাবে আমি তাহাই
 করিয়া থাকি।

অলাভ দান (শ্রবিত দান). 'অ'ধা' 'প্র'কার'নো' 'দান' 'ক'র'তা' 'উ'ত্ত'ম' 'দান'
 'ছে'. 'ম্হ'নে' 'ল'ে'ধ'নে' 'ক'ঠ' 'প'লু' 'প্রা'ণি' 'অ'ন'্য' 'পা'মে'তো' 'ন'থী', 'হু' 'ক'ঠ' 'প'লু' 'উ'প'র' 'ক'ঠ'
 'প্র'কার'নো' 'নি'র্দ'য়' 'ব্য'ব'হা'র' 'ক'র'তো' 'ন'থী', 'ক'ঠ' 'প্রা'ণী'নে' 'ক'ঠ' 'প্র'কার'নু' 'ক'ষ্ট' 'হে'তো' 'ন'থী';
 'হু' 'শ্রী'ল'নো' 'উ'প'কার' 'ক'র'ে' 'পা'মে'তা' 'ধ'ন' 'অ'নে' 'কৃত'ার্থ' 'থা'ও' 'ছু', 'প'র'ন্তু' 'তে'নে' 'মা'টে'
 'ক'যা'রে' 'প'লু' 'গ'র্'ব' 'যুক্ত' 'য'তো' 'ন'থী' ('অ'ল'ি'মা'ন' 'ক'র'তো' 'ন'থী'); 'নে'ব'ডে' 'অ'ধা' 'শ্র'বো'
 'শ্র'ব'িত' 'লা'ল' 'ক'রী' 'শ'ক' 'হু' 'তে'জ' 'ক'র'ছু'.

আমি কাহারও হিংসা করি না। কিন্তু আগারকেহ হিংসা বা প্রশংসা করিলে আমি তাহা সমভাবেই গ্রহণ করিয়া থাকি। নিজের স্বার্থ জন্ত পশু হিংসা করিলে ধর্মোপার্জন হয় না। আপনি সাধু ও অসাধু ব্যক্তি-গণের মধ্যে কাহারো অহিংসা ধর্মোচরণ করে, লক্ষ্য করিলেই দেখিতে পাই-বেন 'অহিংসাই পরম ধর্ম' এই দেখুন, আপনার মস্তক সম্ভূত চটক পক্ষী-গণ এই বৃক্ষ কোটরে দেহ সঙ্কুচিত করিয়া প্রবিষ্ট হইতেছে। আপনি উহা-দের প্রতি, পূর্বের যে রূপ পুত্রবৎ স্নেহ পকাশ করিয়াছিলেন, এখনও সেই রূপ স্নেহ সহকারে আহ্বান করিলে, এখনই আপনার নিকট উপস্থিত হইয়া অহিংসাই পরম ধর্ম কি না বুঝাইয়া দিবে।

হুঁ ডাচনী পণ্ডা হিংসা করতো নথী, পরন্তু সী ডাচ হিংসা (দ্বৈপ) অথবা প্রশংসা করে হুঁ তেই একে জাবথী সী করি'হুঁ. পোতানা স্বার্থ মাটে পণ্ডা হিংসা করবাথী ধর্ম প্রাপ্তি থাতি আপ সাধু অনে অসাধু (সারা অনে অরায় মাথুসোমা) ডাচু অডিংসা ধর্ম অনু আয়রু (পালন) করেই তে ম্যান হেতাং লেচ (লম্বী) শঙ্কশো; অডিংসাও শ্রেষ্ঠ ধর্মই, আ লুয়ো আপনা মাথামাং জন্মেলা অকলাং আ জাডনা ডাচরমাং হেউ স'ডাথীনে পেডী রহা চু; আপে অয়োনা উপর হুঁলাং জেবা প্রকারনো পুত্রনী মাধক স্নেহ প্রকাশ কর্যে হুতো, অত্যায়ে পণ্ডা তেথীও রীতে স্নেহ পূর্বক জোলাবতাং জালমাং আপনী পাঁসি জাওর থচনে অডিংসাও উৎকৃষ্ট ধর্মই থা নহি তে জলুআ দিশে.

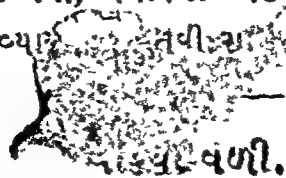
আত্মীয় স্বজন হইতে দূরে থাকিয়া তপস্চরণ করিলেই ধর্মোচরণ করা হয় না—তাহা কেবল নিজস্বার্থ সাধিবার চেষ্টামাত্র। স্বভাবগত দোষ সমুদয় পরিভ্যাগ করিতে না পারিলে সমস্তই বৃথা। সকলের মধ্যে রহিয়া অহিং-সাচরণ দ্বারা অপরের সহায়তা করিলে, ভগবানের প্রিতিলাভ হয়। যে ব্যক্তি, শুদ্ধ নিজ স্বার্থ সাধন জন্য লালায়িত হয়, তাহার কখনও স্বার্থ সিদ্ধি হয় না।'

পোতানা স'অ'ধীথী হুঁ রঙীনে তপস্যা করবাথীও ধর্ম প্রাপ্তি থাথ নহি, তে ইবল পোতানো স্বার্থ সাধবানো অ্যাপার মানচে. স্বলাব জন্ম হোথ

છોડી ન શકતાં બહુ યે ફેકટ છે, બધાના વચમાં રહીને અહિંસા વૃત્તિદ્વારા બીજાને સહાયતા કરવાથી ભગવાનની પ્રીતિ પ્રમાણ છે, જે માણસ કેવળ પોતાના સ્વાર્થ સાધવા માટે લાલસા વાળો થાય છે, તેની ક્યારે પણ સ્વાર્થ સિદ્ધિ થતી નથી.

તુલાધારેર નિકટે એકે રૂપ ગાર ગર્ભ ઉપદેશ વાક્ય સુનિયા જાજનિર જ્ઞાન ઇશુ સુનિયા ગેલ । તતઃપર લોકમમાજે અશિરમાલત અવલમ્બન કરિયા નવ ઉછમે નવ માધનાય અવૃલ્લ રહેલ ।

તુલાધારની પાસે એવા પ્રકારનાં તત્ત્વ વાળાં ઉપદેશ વાક્ય સાંભળી બલિના જ્ઞાન ચક્ષુ ખુલી ગયાં; ત્યારથી લઈ લોક સમુદ્ધમાં (રહી) અહિંસા પ્રતિધારણુ કરીને નવા વ્યવસ્થા સંસ્થામાં પ્રવૃત્ત થયો (જોડાયો.)

આમરા છૂંદે વૈદાન આર તિનટિ હાઈ । હાઈ તિનટિ વડ, આમરા છૂંદાન છોટ । અમે બે બહેન અને ત્રણ ભાઈ (છીયે); ત્રણ ભાઈ મહોટા, અને અમે બે બહેનો ન્હાની (છીયે).

નિજેર પ્રશંસા નિજે કરતે નાઈ, તવુ ના ચલલેલો જલે ના, આમિ શ્રુવ દાતા, કેડે વદિ આગાકે એકગન લેય, આમિ તાકે (તાશાકે) દશગૂન ફિરિયે દિઈ ।

[હું] પોતાની પ્રશંસા પોતે કરતો નથી, તો પણ ન જોડે પણ ચાલે નહિ; હું ખુબ દાની છું, કાઈ જો મહેને એક ગણું દે (તો) હું તેને દશગણું વાળી આપુ છું (દઉછું)

એકટા ફલ જાજામાલ એકટિ સોનાર કોટા વાહિર રહેલ, તાર મધ્યે શીરા મોતી પાનાર નાગાન વ્રકમ અલકાર । રાજકક્ષા અલકાર ગૂલિ ગાયે પરિલેન ।

એક ફલ ભાંગતાં એક સોનાની ડંખી નિકલી, તેમાં શીરા મોતી પત્થાના ભાત ભાતના ભૂષણો. રાજકન્યાએ ભૂષણો શરીરે ધારણુ કર્યાં (પહેર્યાં)

এদিকে রাজ পুরীতে হাংকাং উঠিল। হার হার করিয়া রাজা ছুটিলেন, রাজ মহিষী আছাড় খাইয়া কঁাদিতে লাগিলেন, মন্ত্রী-ও সভাসদের চোকের (চোখের) জলে মাটি ভিজিল।

আরও রাজপুরীমাں হাঙাং উঠে (খুঁজলো), ছাখ ছাখ করিবে রাজা আদর নীতলো, পরাখী পতাত আধনে রাবা লাগী, প্রধান আনে সভা-সদোনি আখনা পাখীখী মাটী লীত গর্ভ

সে আমার বাল্য বন্ধু, এক সঙ্গে স্কুলে পড়েছি (পড়িয়াছি); সে কলকাতায় আছে. তাকে (তাহাকে) নিমন্ত্রণ না করা ঠিক হবে (হইবে) না।

তে মহারো ন্দানপত্নী মিত্রই এক সাত্রে শুক্লমাং লেখা ধীয়ে, তে হুঙ্কতামাং ছে. তে আমন্ত্রণ (ন) ন গল্যায়.

সে তাকে প্রথম চিনিতেই পারি, কিন্তু তাহাকে চিনিতে পারিল। দিনেশের বড় অপরাধ ছিল না, তে তে শুধা আশ্রয়ী শক্যে নহি, সতীশে পরন্তু তে আশ্রয়ী লীধো. দীনেশনো মোটা বাঁক হতো নহি.

এই দেখ, আবার এক ঝড়ি প্রশ্ন আরম্ভ করলে; সে সব পরে হবে (হইবে), তোমার বাড়ীর ঠিকানাটা বলে দাও; আমি কাল সকালে গিয়ে বথারীতি নিমন্ত্রণ করে আসব (আনিব)। আশে (বণী) বণী (হে) ঐঃ দগদো প্রশ্ন আরং কয়, তে অধু' পাভল্যী থশে. তোর ধরনু' ঠিকাতু' হুই হে, হুঁ কান প্রশ্নে লখনে রীতি প্রশ্নে নোতর্' করী (হু) আশীশ.

আমরা যখন কলেজে পড়তুম, [পড়িতাম], তখন দীনেশ ভাল ছেলে ছিল। বোধ হয় কলকাতায় এসে [আসিয়া] কুসঙ্গে পড়ে [পড়িয়াছে] আর পরমা হাতে পেয়ে [পাইয়া] এমন বিগড়ে গেছে [গিয়াছে], অম্ভে লখার ঠালে-লমাং লখতা লারে দীনেশ সারে ছাওরে হতো, লাগেউ [হু] হুঙ্কতামাং আশী পরাশ সোখতে পড়ী পৈসা ছাখমাং পাগী আম অগড়ী গযোউ.

এই ভাবে রাত্রি দশটা পর্যন্ত গান হইত, বাজনা হইত, দশ ছিলিম তামাক উড়িত, ৯১০ বাক্স সিগারেট ভস্মীভূত হইত; ঐ লাবনায়ে রাত

[রাত্রে] দশ বাগ্মা সুধী গায়ন যতুং, বাণ্ডুং যতুং [বাগতুং], দশ যলম তমাদু
উঠতী [বপরাতী], ৬,১০ পেটী সীগরেট রাখ যতী.

তিগি এই কথা শুনিয়া বাস্তু হইলেন; তাঁহার চক্ষু দিয়া জল
পড়িতে লাগিল; তিনি কোন কথা না বলিয়া তৎক্ষণাৎ সুশীলার শয্যা
পার্শ্বে বসিয়া বসিলেন।

তেহুী আ বাত সাংলণী গলরাধ গধ. তেনী আঁমোথী পাণ্ডী পডবা
লাগুং, তেহুী ডাধ বাত মোদ্যা যিনা তেজ বপতে সুশীলানী পথারীনী পাশে
জম মেদী.

কোন নগর [করাইয়া] থেকে গাড়ীতে উঠবার আগে স্নান করিবে
নিরে ছিলুম, জল খাওয়া... বর্ধমান থেকে খাবার
কিনে নিরে এই এতক্ষণ... থতে (খাইতে) বলছি (বলিতেছি)
কিন্তু ও কিছুতেই খান... লিতেছে) কাশীতে গিয়া মাকে সুস্থ
দেখে জল গ্রহণ করব।

ডান নগরথী গাড়ীমাং যদ্বানা প্লেলাং স্নান করাযী লাগ্যে উতো. লোজন
করাযো বপত ম্যে নহি. বর্ধমানথী আবানুং অরীদী লাযী আ আটলো
কমত জালী রাপী আবা কহুংচু পর্তু অ ডাধ রীতে আশে নহি. কহে छे,
ডাশীমাং জম মানে স্বরথ জেধ আহার গ্রহণ্য করীথ.

ডাক শুনিয়া বিশ্বেশ্বরী ভাঁডার ঘর হইতে বাহিরে আসিলেন।
বেণীর বয়সের সঙ্গে তুলনা করিলে তাহার জননী বয়স পঞ্চাশের কম
হওয়া সম্ভব নয়; কিন্তু দেখিলে কিছুতেই চল্লিশের বেশী মনে হয় না।

ডাক সাংলণী বিশ্বেশ্বরী জঁডার ঘরথী আহার আযী, বেণুীনী উমরনী
সাথে সরপাবতাং তেনী মানী উমর পয়াশথী কম হোবা সংলব নথী, পর্তু
জেবাংমাং ডাধ রীতে আলাশথী অধিক জালাতী নথী.

সবুক্তগীনের স্বপ্ন, সমুদ্রত গীনত্ব স্বপ্ন:

এক দেশে সবুক্ত গীন নামে একজন গৃহস্থ ছিল, তাহার ঘন দৌলত, দাস-দাসী কিছুই ছিল না। কিন্তু সে বড় ভাল লোক ছিল। সে দুঃখীকে সর্বদা দয়া করিত এবং নিজে দরিদ্র হইলেও তাহাদিগকে যথাসাধ্য [মনতী] সাহায্য করিত।

ঐক দেশেই সমুদ্রতগীন নামে ঐক গৃহস্থ গৃহস্থ হতো। তেঁও ঘন দৌলত, দাস দাসী কাঁচ পথ গুট নহি। পরন্তু তেঁও সারা মাথায় হতো, তেঁও পীতে (দুঃখী পর) হমেয়া দয়া করতো, তেঁও পোনে দরিদ্র গুটা পথ তেঁও পীতে মনতী সাহায্য করতো।

এক দিন সে এক ঘোড়ার ডিঁড়িয়া বনে গিয়াছিল; সেখানে সে একটি হরিণ শাবক দেখিতে পাইয়া তাহাজেই হরিণ শাবক আর তুলিয়া লইল। ঐ হরিণ শিশুর মা তখন একটু দূরে ঘটকি ছিল, সে প্রথমে সবুক্ত গীনকে দেখে নাই। যখন সবুক্তগীনের হরিণ শাবককে ঘোড়ার তুলিয়া লইল, তখন সে তাহা দেখিতে পাইয়া কাছে আসিল, কিন্তু মানুষের হাত হইতে শাবক কাড়িয়া লওয়া সহজ নয় ভাবিয়া সে দুঃখিত মনে এক পা, দুই পা করিয়া ধীরে ধীরে ঘোড়ার পশ্চাৎ পশ্চাৎ যাইতে লাগিল। তাহার মুখের দিকে তাকাইয়া সবুক্ত গীন বুঝিল যে, শাবকটি লওয়াতে তাহার বড় দুঃখ হইয়াছে, যদি পশু কথা বলিতে পারিত তবে সে শাবকটি ফিরিয়া পাইবার জন্ত কতই না কাকুতি-মিনতি করিত। এই রূপ ভাবিতে ভাবিতে সবুক্ত গীনের মনে দয়া হইল। সে ঘোড়ার গিঠ হইতে ধীরে ধীরে শাবকটি মাটিতে নামাইয়া দিয়া নিজে সরিয়া একটু দূরে গেল। তখন হরিণী আহলাদে শাবকের নিকট দৌড়িয়া গিয়া তাহাকে কত আদর করিতে লাগিল ও বার বার সবুক্ত গীনের দিকে তাকাইতে লাগিল। তাহাব এই রূপ ভাব দেখিয়া সবুক্ত গীনের মনে হইল যেন হরিণী তাহাকে বার বার আশীর্বাদ করিতেছে।

ঐক গ্রন্থে তেঁও ঘোড়া পর মতী পরমা গথো হতো; তাঁ তেঁও ঐক গ্রন্থে

અચ્યું જોઇને તેને પકડી ઘોડા પર ચઢાવી (લાઈ) લીધું. એ હરિણના અચ્યાંની મા તે વખતે થોડેક દૂરે ધાસ ખાતી હતી, તેણે પહેલાં સખુક્ત ગીનને દેખ્યો નહોતો. જે વખતે સખુક્તગીને હરિણના અચ્યાંને ઘોડાપર ચઢાવી લીધું, તે વખતે તેણી (હરિણી) તે (ને) જોઇને પાસે આવી, પરંતુ મનુષ્યના હાથથી (થકી) અચ્યું લઈ લેવું સહેલ નથી વિચારી તેણી દુઃખતા મને એક પગલે એ પગલે કરી ધીરે ધીરે ઘોડાની પાછળ ૨ જવા લાગી, તેના મોઢા તરફ તાકીને જોતાં સખુક્તગીન સમજ્યો જે અચ્યું લેતાં (લેવોથી) તેને ધણું દુઃખ થયું છે જે પશુ વાત કહી શકતો તે તે અચ્યું પાછું લઈ લેવાને માટે કેટલીએ આજીજી કરત. એવું વિચારતાં ૨ સખુક્ત ગીનના મનમાં દયા થઈ [આવી] તે ઘોડાની પાછળ ચાલતો જોઈને અચ્યું માટીમાં [જમીન પર] નમાવી દઈ પોતે સરકી જાય તે વખતે હરિણી આલ્હાદે અચ્યા પાસે દોડી જઈ તેને કેટલેક દુઃખ લાગી અને વારંવાર સખુક્ત ગીનની તરફ તાકવા લાગી. તે (હરિણી) એ પ્રકારનો ભાવ જોઈ સખુક્ત ગીનના મનમાં થયું, જાણે હરિણી તેને વાર વાર આશીર્વાદ કરી રહી છે.

એજે દિન રાત્રિએ મવુલ્લ ગૌન સ્વપ્ન દેશિલ એન રજ્જરત મહમ્મદ સ્વપ્ન તાશર નિકટે આમિયા વનિતેહેન, “મવુલ્લ ગૌન, તુમિ જાજ રિગનિશી ઉ તાશર માર અતિ લે દયા દેખાઈયાહ, તાશતે એશર જોમાર અતિ મજ્જુકે રહેયાહેન. તૌશર રેછાશ તુમિ રાજા રહેવે. સ્થન રાજા રહેવે તથનઉ તુમિ દુઃશીર અતિ એ રૂપ દયા કરિઉ, તાશ રહેલે એશર જોમાર અતિ ધિરનિન મજ્જુકે થાકિવેન” ।

તેજ દિવસે રાત્રે સખુક્ત ગીને સ્વપ્ન જોયું, જાણે હજરત મહમ્મદ પોતે તેની પાસે આવી બેસી રહ્યા છે, [કે] “સખુક્ત ગીન, તું આજ હરિણ બાળક અને તેની માતા પર જે દયા બતાવી છે તેથી ઇશ્વર ત્હારા પર સંતુષ્ટ થયા છે. તે [એ] ની ઇચ્છા વડે તું રાજા થઈશ. જ્યારે રાજા થાય ત્યારે પણ તું દુઃખીના ઉપર એવી દયા કરજે. તેમ થતાં (તેથી) ઇશ્વર ત્હારા ઉ ૨ હમેશાં સંતુષ્ટ રહેશે.

দরিদ্র সবুজ গীন সত্য সত্যই রাজা হইয়াছিলেন। দয়া ও পরোপকারের এই রূপ ফল।

গরীয় সমুদ্রগীণ সায়েজ রাজ্য যথো হতো। দয়া અને পরোপকারনাং জীবাং
৬৭.

সোণার ফুল।

এক রাজপুত্র আর এক মন্ত্রী পুত্র; দুজনে বড় ভাব। এক দিন ছ'জনে বনে শিকার কোরতে (করিতে) গিয়ে সৈন্ত সামন্তদের কাছ থেকে অনেক দূরে গিয়ে পোড়লেন, প্রকাণ্ড বনে তারা (তাহারা) রাস্তা ভুলে যুরতে যুরতে শেষে এক রাজার পুত্র হইয়া গেলেন। রাজা তাঁদের অনেক বড় কোরে (করিয়া) নিজের হস্তে রাখিলেন। সেই রাজার এক মেয়ে ছিল। মেয়েটি খুব সুন্দরী ঠিক। রাজা সে দেখতে। রাজা সেই মেয়েটির সঙ্গে রাজ পুত্রের বিয়ে দিলেন। মন্ত্রীর পুত্রের। কিন্তু মনে মনে খুব হিংসে হ'ল (হইল)।

ঐক রাজ্যনা পুত্র અને ঐক মন্ত্রীনা পুত্র (হতো); থানে জলুনে ধরা অনুসার হতো। ঐক দিবস থানে জলু বনমাং শিকার করবা মাটে জর্ঘ সৈন্য সামন্ত বিগেরেখী ধলু দূর জর্ঘ যতবা, গহনবনমাং তেজো মাঠী লুগী জর্ঘ ধুমতা ধুমতা অন্তে ডাচ ঐক রাজ্যনা দেশমাং জর্ঘ যতবা। রাজ্যে তে- আনে ধলুী গহনত কনী (সমসখী) যেতানে ধরে রাজ্যনা। তে রাজ্যনে ঐক কন্যা হনী; কন্যা শ্রুত ইযাণী [মিতাং] হীক জলু পরীনা জখী, রাজ্যে তে কন্যানী সায়ে রাজপুত্রনা বিবাহ কর্যা; পরন্তু মন্ত্রীনা পুত্রনা মনমাং মনমাং শ্রুত দ্বৈপ যথো।

তিনি কাউকে (কাহাকে) কিছু না বোলে (বলিয়া) মনের দুঃখ মনে চেপে রেখে [রাখিয়া] দিলেন। কিছুদিন পরে তিনি এক সোদাগরের মেয়েকে বিয়ে কোলেন (করিলেন)। দুই বন্ধুতে সেই শেই বাস কোরতে (করিতে) লাগলেন [লাগিলেন]-আর বাড়ী ফিরবার নামটী-